

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija

Kertomus 2014

Kansallinen ihmiskaupparaportointi – Kertomus 2014

**Arvio ihmiskaupan vastaisen toiminnan tilasta ja
seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneiden ihmiskaupan
uhrien oikeuksien toteutumisesta rikosprosessissa**

© Vähemmistövaltuutettu
ISBN (nidottu): 978-952-491-980-7
ISBN (pdf): 978-952-491-981-4

Grano, 2014

Sisällysluettelo

Esipuhe.....	5
Tiivistelmä	7
1. Aluksi	10
2. Vähemmistövaltuutettu kansallisena ihmiskaupparaportoitijana	13
2.1. Kansallisen ihmiskaupparaportoitijan toimivalta ja tehtävät	13
2.2. Kansallisen ihmiskaupparaportoitijan tiedonsaantioikeus	14
2.3. Kansallisen ihmiskaupparaportoitijan strategia	16
3. Kansallisen ihmiskaupparaportoitijan kertomus 2010	21
3.1. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä	22
3.2. Oleskeluluvat ja harkinta-ajat	23
3.3. Kääntymismenettelyt ja ihmiskaupan uhrien tunnistaminen	23
3.4. Rikosprosessi ja ihmiskauppaa koskevien tunnusmerkistöjen soveltaminen ja tulkinta	24
4. Kertomusta koskevat eduskunnan linjaukset ja niiden seuranta	25
4.1. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö.....	25
4.2. Ihmiskaupan vastaisen politiikan linjaukset ja pääministeri Kataisen hallitusohjelma	27
4.3. Ihmiskaupan uhrien auttaminen	28
4.3.1. Johdanto	28
4.3.2. Suomea sitova kansainvälinen sääntely	30
4.3.3. Auttamisjärjestelmän työn kehittäminen	33
4.3.4. Ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön kehittäminen.....	39
4.4. Rikoslainsäädäntö ja rikosprosessi	40
4.5. Työperäinen ihmiskauppa ja työsuhtevalvonta	45
4.5.1. Tutkimustieto	45
4.5.2. Työperäistä ihmiskauppaa koskeva tuomio	47
4.5.3. Työperäisen ihmiskaupan ehkäiseminen ja uhrien tunnistaminen	49
4.6. Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaista toimintaa koskeva yleissopimus.....	51
4.7. Kansallisen ihmiskauppakoordinaattorin tehtävä	51

5. Rikoslain paritussäännösten soveltaminen ja tulkinta.....	53
5.1. Johdanto	53
5.2. Rikoslain paritussäännökset.....	54
5.3. Paritus thaihierontapaikoissa.....	57
5.3.1. Paritussäännöksen käsite sukupuoliyhteys tai siihen rinnastettava seksuaalinen teko.....	57
5.3.2. Taloudellisen hyötyvaatimuksen täyttyminen	58
5.3.3. Hierontapaikoissa seksiä myyvien naisten asema	59
5.3.4. Ihmiskauppaan viittaavat piirteet thaihierontapaikkoihin liittyvissä paritusjutuissa	61
5.4. Paritus erotiikkakaupoissa ja -ravintoloissa.....	62
5.4.1. Taloudellisen hyötyvaatimuksen täyttyminen	63
5.4.2. Liikkeenpitäjien tahallisuuden arviointi	64
5.5. Nigerialaistaustaisten naisten paritusjuttu.....	64
5.6. Parituksen ja ihmiskaupan välinen rajanveto.....	68
6. Rikoslain ihmiskauppasäännösten soveltaminen ja tulkinta	70
6.1. Johdanto	70
6.2. Rikoslain ihmiskauppasäännökset	71
6.3. Ihmiskauppasäännökset oikeuskäytännössä	72
6.3.1. Mallitoimistotapaus.....	72
6.3.2. Alaikäisen ihmiskaupan uhrin tapaus	74
6.3.2.1. Käräjäoikeuden tuomio.....	74
6.3.2.2. Hovioikeuden tuomio	76
6.3.3. Parituksena tuomittu ihmiskauppatapaus.....	81
6.4. Rikosoikeudellinen vastuu ihmiskauppaan liittyvistä seksuaalirikoksista...	87
6.4.1. Lainsäädäntö	87
6.4.2. Oikeuskäytäntö.....	88
6.4.3. Seksin ostajan vastuu	91
6.5. Seksuaalisen hyväksikäytön käsite ihmiskauppasäännöksissä	96
6.5.1. Lainsäädäntö	96
6.5.2. Oikeuskäytäntö.....	97
6.6. Seksuaalisen hyväksikäytön dynamiikka ja hyväksikäytön aiheuttamat seuraukset	101
6.6.1. Ihmiskauppa seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan muotona.....	101
6.6.2. Ihmiskauppa ja hyväksikäytölle altistavat seikat.....	102
6.6.3. Hyväksikäytön seuraukset ja niiden arvioinnin merkitys rikosprosessissa.....	103
6.7. Ihmiskaupparikosten todistelu: videotallenteiden käyttö	106
6.7.1. Asian merkitys	106
6.7.2. Lainsäädännön muutosehdotukset	108
7. Johtopäätökset ja suositukset.....	111

Esipuhe

Käsissänne on toinen kansallisen ihmiskaupparaporttoijan raportti eduskunnalle. Ensimmäinen raportti annettiin eduskunnalle vuonna 2010, joka sen perusteellisesti käsiteltyään linjasi seuraavien vuosien ihmiskaupan vastaisen työn tavoitteet ja lainsäädäntöuudistustarpeet. Omassa muistissani ei ole toista, tämän prosessin vertaista, viranomaisten toimintaa evaluoivan kertomuksen poliittista käsittelyä, joka olisi yhtä johdonmukaisesti edistänyt viranomaisten toimintaa sekä sitä sääntelevää lainsäädäntöä yhtä tehokkaasti. Tätä kansallisen ihmiskaupparaporttoijan toista kertomusta käsiteltäessä eduskunnalla on kaksi hallituksen esitystä, jotka ovat saaneet alkusysäyksensä eduskunnan edellisen ihmiskaupparaportin käsittelystä.

Tämä eduskunnan säännöllinen ihmiskaupparaportin käsittely on toistaiseksi ainutlaatuinen myös kansainvälisesti. Se herättää jatkuvasti suurta mielenkiintoa Euroopan muissa maissa sekä muualla. Itse raportti julkaistaan siksi molempien kotimaisten kielten lisäksi myös englanniksi. Ihmiskaupan vastaisen työn tehostamiseksi ja voimavarojen mahdollisimman tehokkaaksi suuntaamiseksi sekä yleisen tietoisuuden parantamiseksi ei ole löydetty muuta parempaa prosessia. Myös EU:n ihmiskaupan vastainen direktiivi edellyttää kansallisen raporttoijan tai sen kaltaisen rakenteen luomista. Suomen kokemuksen perusteella voimme sanoa, että instituution itsenäinen asema, raporttoijan laissa taattu tiedonsaantioikeus, raportointitehtävän antaminen vähemmistövaltuutetulle (ja tietysti jatkossa ehdotetulle yhdenvertaisuusvaltuutetulle) ja säännöllinen, kerran eduskuntakaudessa tapahtuva, raportointi suoraan eduskunnalle on muodostunut hyväksi malliksi ja esimerkiksi monelle maalle ja ihmiskaupan vastaiselle toimijalle. Samalla on toki tunnus-tettava, että ihmiskaupparaporttoijan voimavarojen niukkuus asettaa tiukat raamit työn kehittämislle ja tuloksille.

Kansallisen ihmiskaupparaporttoijan vuoden 2014 raportti sisältää jälleen tutkimustuloksia laajan esitutkimusmateriaalin ja oikeudenkäyntiasiakirjojen läpikäymisestä. Sen lisäksi, että raporttoija työssään saa tietoonsa eri toimijoiden kokemuksia uhrien tilanteesta, poliisin ja syyttäjien työstä, oikeudenkäynnin haasteista sekä auttamisjärjestelmän työstä, arvokkaaksi on myös osoittautunut se, että raporttoija analysoi ihmiskauppaan ja siihen liittyvien ja rinnastettavien rikosten oikeudenkäyntiasiakirjoja. Kun Suomen ihmiskaupan vastaisen työn suurin haaste edelleen on ihmiskaupan tunnistaminen ja mahdollisen ihmiskaupan uhrin auttaminen, näistä asiakirjoista on löydyntä paljon viitteitä niistä puutteista tai olosuhteista, jotka näyttävät erityisen haasteellisina eri viranomaisten tunnistamisprosesseissa. Ne osoittavat myös sen, että tietämys ihmiskaupan luonteesta vakavana rikoksena on vieläkin hyvin rajattua.

Ihmiskauppa rikoksena kohdistuu aina ihmisiin, heidän vapauteensa ja henkilökohtaiseen koskemattomuuteensa. Menetelmät uhrin alistamiseksi ovat julmaa luettavaa. Myös se väkivalta ja ihmisarvoa halveksiva kohtelu, jota prostituutiossa tai muussa seksuaalisessa hyväksikäytössä oleva ihmiskaupan uhri kohtaa kolmansien osapuolten, ns. ostajien taholta on vaikeaa luettavaa. Olemme kuitenkin päätyneet siihen, että uhrien kaltoin kohtelusta on puhuttava, tekoja on kuvailtava ja niistä on kerrottava. Hyväksikäytön eri muotojen salaaminen ei palvele uhrien etua.

Yleinen väärinkäsitys prostituutiosta on se, että hyväksikäyttö ja väkivalta olisi poikkeuksellista. Todellisuudessa seuraukset uhreille ovat pitkäkestoisia ja traumaattisia sekä fyysisesti että psyykkisesti. Tämä olisi hyvä tiedostaa, jos haluamme onnistua ennaltaehkäisemään laajojen ihmiskauppamarkkinoidensyntymisen meille Suomeen. Erityisesti seksuaalinen hyväksikäyttö, ihmiskauppa prostituutiossa ja muussa seksikaupassa, on osoittautunut viranomaisille vaikeaksi tunnistaa. Kansallisen ihmiskaupparaporttoijan mielestä tämä ainakin osittain liittyy tietämättömyyteen tämän hyväksikäytön oikeasta luonteesta ja olosuhteista. Toivottavasti tämänkin raporttimme antaa hyvät mahdollisuudet eduskunnalle linjata seuraavien vuosien ihmiskaupan vastaisen työn tavoitteita ja rakentaa kansallista ihmiskaupan vastaista toimintaohjelmaa seuraavalle eduskuntakaudelle.

Haluan kiittää vähemmistövaltuutetun toimiston koko henkilökuntaa, joka on osaamisellaan tukenut vähemmistövaltuutettua myös ihmiskaupparaporttoijan tehtävässä ja aivan erityisesti ylitarkastaja Venla Rothia ja tutkija Maija Koskenojaa tämän raportin valmistelemisestä. Heidän työnsä on nostanut Suomen ihmiskaupparaporttoijan toiminnan ja meidän raporttimme kansainvälisesti tunnetulle ja tunnustetulle tasolle.

Helsingissä heinäkuu 2014

Eva Biaudet

Tiivistelmä

Käsillä olevan kertomuksen julkistamisajankohtana vähemmistövaltuutettu on toiminut kansallisena ihmiskaupparaportojana runsaat viisi vuotta. Vähemmistövaltuutetusta ja syrjintälautakunnasta annetun lain mukaan kansallisen ihmiskaupparaportoinnin tehtävänä on seurata ihmiskauppaa ja siihen liittyviä ilmiöitä sekä edistää ja valvoa ihmiskaupan vastaista toimintaa ja ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumista.

Tässä kertomuksessaan eduskunnalle kansallinen ihmiskaupparaportointi on yhtäältä arvioinut vuonna 2010 eduskunnalle antamansa ensimmäisen kertomuksen ja sen perusteella eduskunnan valtioneuvostolle asettamien toimenpidevaatimusten toimeenpanoa. Toisaalta kansallinen ihmiskaupparaportointi on arvioinut seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamista ja hyväksikäytön kohteeksi joutuneiden ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumista rikosprosessissa. Kansallinen ihmiskaupparaportointi on valinnut ihmiskaupan seksuaalisessa hyväksikäyttötarkoituksessa erityisen tarkastelun kohteeksi, koska Suomessa tunnistetaan kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen heikosti juuri seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa.

Selvityksensä perusteella kansallinen ihmiskaupparaportointi toteaa, että kansallisen ihmiskaupparaportoinnin kertomus ja sen sisältämät suositukset sekä eduskunnan valtioneuvostolle asettamat toimenpidevaatimet ovat huomattavasti edistäneet ihmiskaupan vastaista toimintaa ja uhrien oikeuksien toteutumista. Kehitys on joiltakin osin ollut nopeampaa ja voimakkaampaa kuin kansallinen ihmiskaupparaportointi olisi toimintaansa aloittaessaan vuonna 2009 uskonut. Kehitys on ollut sekä määrällistä että laadullista. Kansallinen ihmiskaupparaportointi on ihmiskaupan vastaisesta politiikasta vastuullisen hallinnon ulkopuolisena toimijana edistänyt ihmiskaupan vastaisen toiminnan ihmisoikeusperustaisuutta. Saavutuksista huolimatta paljon on kuitenkin vielä tehtävää. Kansallinen ihmiskaupparaportointi näkee, että tehokkaan ja uhrien oikeudet turvaavan ihmiskaupan vastaisen toiminnan tiellä on useita esteitä.

Ensinnäkin ihmiskauppaa ei edelleenkään pidetä panostusta, priorisointia ja/tai voimavaroja edellyttävänä yhteiskunnallisena ongelmana. Toiseksi ihmiskaupan vastaista toimintaa haittaa se, etteivät viranomaiset tiedä ihmiskaupasta tarpeeksi. Heillä ei myöskään ole käytössään riittävän selkeää lainsäädäntöä ja viranomaisohjeita, jotka määrittelisivät, miten heidän tulisi (mahdollisia) ihmiskaupan uhreja kohdatessaan menetellä. Kolmanneksi ihmiskaupan vastaista toimintaa ja uhrien oikeuksien toteutumista vaikeuttaa toiminnan vahva rikostorjunta- ja ulkomaalaisvalvontapainotteisuus, joka uhkaa jättää ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisen paitsioon. Neljäs keskeinen haaste liittyy

ihmiskaupan määritelmään, rikoslain ihmiskauppasäännösten soveltamis- ja tulkintaongelmiin ja säännösten avoimiin tunnusmerkistötekijöihin. Ihmiskaupassa olennaista hyväksikäytön ja väkivallan dynamiikkaa ja henkisen painostamisen ja alistamisen keinoja ei osata havaita, tunnistaa ja selvittää.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on keräämänsä laajan (paritus- ja ihmiskauppajutut 2009-kesä 2013) esitutkinta- ja tuomioistuinaineiston perusteella havainnut, että seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa on Suomessa enemmän kuin mitä toistaiseksi on onnistuttu tunnistamaan. Mahdollisia ihmiskaupan uhreja ei kuitenkaan ohjata ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään ja ihmiskaupan piirteitä sisältävää seksuaalista hyväksikäyttöä tutkitaan, syytetään ja tuomitaan pääasiassa parituksena, jolloin mahdollisten ihmiskaupan uhrien oikeudet oikeusavustajaan, tukihenkilöön ja vahingonkorvausvaatimusten esittämiseen jäävät toteutumatta ja pahimmillaan mahdolliset ihmiskaupan uhrit poistetaan maasta tarjoamatta heille apua.

Lisäksi aineiston perusteella näyttää siltä, ettei oikeustila ihmiskauppa- ja paritussäännösten soveltamis- ja tulkintakäytännössä ja näiden säännösten välisessä suhteessa ole juuri muuttunut siltä osin, kun menettely näyttäisi täyttävän sekä parituksen että ihmiskaupan tunnusmerkistön. Oikeuskäytännössä ei ole kyetty luomaan selvää ymmärrystä siitä, missä oikeudellisesti menee parituksen ja ihmiskaupan välinen raja. Olennaiseksi kysymykseksi näyttää edelleen muodostuvan se, missä määrin uhrin katsotaan alun perin suostuneen prostituutioon tai muuhun seksikauppaan. Ehdotetut rikoslain muutokset paritus- ja ihmiskauppasäännöksiin tulevat toivottavasti helpottamaan tilannetta, kun näiden rikosten välistä rajanvetoa selkiytetään ja paritussäännöksistä siirretään ihmiskaupan piirteitä sisältävät tunnusmerkistötekijät ihmiskauppasäännöksiin.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnittää huomiota myös siihen, ettei seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan dynamiikkaa ja hyväksikäytön uhrille aiheuttamia seurauksia edelleenkään osata täysin hahmottaa ja ottaa huomioon missään rikosprosessin vaiheessa. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan luonnetta seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja ruumiillista koskemattomuutta loukkaavana rikoksena ei ole vielä kunnolla tunnistettu. Tämä seikka yhdistettynä tunnusmerkistön vaikeaselkoisuuteen ja rajoittavaan soveltamiseen/tulkintaan johtaa siihen, että oikeuskäytäntö kehittyy huomattavan epäyhtenäiseksi. Ihmiskaupan määritelmän ja siihen perustuvan ihmiskaupan vastaisen toiminnan mahdollisuudet haavoittuvaisessa tai muutoin heikossa asemassa olevien ihmisten suojelijana jäävät hyödyntämättä.

Lopuksi kansallinen ihmiskaupparaportoiija toteaa, että ihmiskaupan ehkäiseminen on todennäköisesti ihmiskaupan vastaisen toiminnan laiminlyödyin osa-alue. Vaikka EU:n ihmiskauppadirektiivi velvoittaa jäsenvaltiot ehkäisemään ihmiskauppaa ja puuttumaan myös ihmiskauppaa aiheuttavaan kysyntään, ovat ehkäisevät toimenpiteet hajanaisia, eikä niiden toimenpanoa tai vaikutavuutta ole koordinoitusti seurattu. Kysyntää rajoittavat toimenpiteet ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Maan sisäiseen ihmiskauppaan ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota, vaikka huomattava osa tuomioon johtaneista ihmiskauppajutuista on koskenut nimenomaan maan sisäistä ihmiskauppaa, jossa sekä uhrit että tekijät ovat olleet suomalaisia.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija antaa kertomuksessaan kaksikymmentä (20) suositusta, jotka koskevat sekä lainsäädännön uudistamista että viranomaiskäytäntöjen ja -yhteistyön kehittämistä. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija suosittelee muun muassa kokonaisvaltaisen ihmiskauppaa ennalta ehkäisevän toimintaohjelman laatimista. Lisäksi raportoiija suosittelee työsuojeluviranomaisten ja rajavartiolaitoksen toimivaltuuksien laajentamista, järjestyslain seksin myyjiin kohdistuvan kiellon kumoamista, esitutkintaviranomaisten, syyttäjien ja kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten turvaamista sekä järjestelmän luomista ihmiskaupparikoksen asianomistajan psyykkisen tilan arviointia varten. Raportoiija pitää tärkeänä myös ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kehittämistyön jatkamista niin, että useampi (seksuaalisesti hyväksikäytetty) ihmiskaupan uhri ohjautuisi auttamisjärjestelmään. Raportoiija suosittelee samalla sosiaali- ja terveysministeriötä ja kuntia kiinnittämään huomiota siihen, että ihmiskaupan uhrit saisivat tarvitsemansa palvelut.

1. Aluksi

Huhtikuussa 2013 Euroopan Unionin (EU) tilastokeskus Eurostat ja komissio julkaisivat ensimmäisen tilastoraportin ihmiskaupasta Euroopan unionissa. 1 Raportti kattaa vuodet 2008, 2009 ja 2010, ja sen laatimiseen osallistivat kaikki EU:n jäsenvaltiot. Vertailukelpoisten ja luotettavien tietojen kerääminen on haastavaa, ja lukuja pitää tulkita varovasti, koska niiden arvioidaan olevan vain jäävuoren huippu. Tarkkoja lukuja on ihmiskaupan piilorikollisen luonteen, vaikean tunnistettavuuden ja ihmiskaupan määritelmään liittyvien epäselvyyksien ja eriävien käsitysten vuoksi vaikea antaa. Tilastoraportista saa kuitenkin pääpiirteittäisen kuvan EU:n ihmiskauppatilanteesta ja ihmiskaupan vastaisen toiminnan haasteista.

Ensinnäkin tunnistettujen ihmiskaupan uhrien määrä EU:ssa on vuosi vuodelta noussut: vuonna 2010 tunnistettiin noin 9500 ihmiskaupan uhria. Uhreista 68 prosenttia on naisia, 17 prosenttia miehiä, 12 prosenttia tyttöjä ja 3 prosenttia poikia. Suurin osa ihmiskaupan uhreista joutuu seksuaalisen hyväksikäytön kohteiksi (62 %). Seuraavaksi yleisin hyväksikäytön muoto on työperäinen ihmiskauppa (25 %). Muita hyväksikäyttötarkoituksia ovat muiden muassa elinkauppa, rikolliseen toimintaan pakottaminen ja lasten myyminen (14 %).

Suurin osa tunnistetuista uhreista on kotoisin EU:n jäsenvaltioista (61 %). Tämä siis tarkoittaa, että noin 2/3 ihmiskaupasta on EU:n sisäistä. Seuraavaksi eniten uhreja on Afrikasta (14 %), Aasiasta (6 %) ja Latinalaisesta Amerikasta (5 %). Suurin osa EU:n jäsenvaltioissa havaituista uhreista on Romanian ja Bulgarian kansalaisia. EU:n ulkopuolisista maista kotoisin olevista uhreista suurin osa on Nigeriasta ja Kiinasta. Samaan aikaan eli 2008–2010 ihmiskaupasta epäiltyjen lukumäärä EU:ssa on laskenut noin 17 prosenttia. Epäillyistä valtaosa (75 %) on miehiä. Noin 84 prosentin epäillään syyllistyneen ihmiskauppaan seksuaalista hyväksikäyttöä varten. Vuosien 2008 ja 2010 välillä ihmiskaupasta annettujen tuomioiden määrä on laskenut 13 prosenttia.

Tilastoraportin perusteella näyttäisi siltä, että EU:n jäsenvaltiot ovat kehittyneet paremmiksi erityisesti seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan tunnistamisessa, mutta muiden ihmiskaupan hyväksikäyttötarkoitusten tunnistamisessa on edelleen parantamisen varaa. Toisaalta tilastoraportti kertoo rikosoikeusjärjestelmän ongelmista: tunnistetut ihmiskauppatapaukset eivät näytä etenevän rikosprosessiin lainkaan tai tunnistettuja tapauksia ei ainakaan enää syytetä tai tuomita ihmiskauppana vaan joinakin muina rikoksina. EU:n tilastoraportin tulokset vastaavat pitkälti Yhdistyneiden Kansakuntien (YK)

1 Trafficking in Human Beings. Eurostat/European Commission, 2013.

Rikoksentorjuntaviraston UNODC:n selvityksiä ihmiskaupan tunnistamisesta ja rikosoikeusjärjestelmän haasteista.

Suomessa tilanne vaikuttaa osin samansuuntaiselta, osin se poikkeaa huomattavalla tavalla muiden EU:n jäsenvaltioiden tilanteesta. Ihmiskauppaa tunnistetaan selvästi enemmän kuin ihmiskaupan vastaisen toiminnan alkuvuosina: auttamisjärjestelmään ohjautuneiden uhrien sekä ihmiskauppaa koskevien esitutkintojen, syyteharkintojen ja tuomioiden määrä on kasvanut. Toisin kuin muissa EU:n jäsenvaltioissa, Suomessa tunnistetaan pääosin työperäistä ihmiskauppaa ja siihen liittyvää hyväksikäyttöä. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkaista jopa $\frac{3}{4}$ on joutunut työperäisen ihmiskaupan tai siihen liittyvän hyväksikäytön uhriksi. Toinen huomattava uhriryhmä on seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi ulkomailla, lähinnä Välimeren alueen maissa, joutuneet henkilöt, jotka hakevat Suomesta turvapaikkaa. He ohjautuvat auttamisjärjestelmään yleensä joko vastaanottokeskusten työntekijöiden tai oikeusavustajien avustuksella.

Suomessa tapahtuvaa seksuaaliseen hyväksikäyttöön, prostituutioon ja muuhun seksikauppaan, liittyvää ihmiskauppaa tunnistetaan muihin EU:n jäsenvaltioihin nähden vähän. Tämä herättää kysymyksen siitä, eikö Suomessa esiinny seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa vai eikö sitä vain tunnisteta ja mistä mahdolliset vaikeudet tunnistamisessa johtuvat? Myöskään muuta ihmiskauppaa, kuten kerjäämiseen, pakkoavioliittoihin tai rikolliseen toimintaan liittyvää hyväksikäyttöä, ei Suomessa tunnisteta juuri lainkaan.

Käsillä olevassa kertomuksessaan kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnittää erityistä huomiota seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvään ihmiskauppaan prostituutiossa ja muussa seksikaupassa. Kansallisen ihmiskaupparaportoiijan tarkoituksena on laajan esitutkinta- ja oikeudenkäyntiaineiston perusteella selvittää, tuleeko prostituutioon ja seksikauppaan liittyvää ihmiskauppaa esitutkintaviranomaisten tietoon ja jos tulee, tunnistavatko esitutkintaviranomaiset ja syyttäjät sitä. Tarkoituksena on myös tarkastella sitä, toteutuvatko seksuaalisesti hyväksikäytettyjen ihmiskaupan uhrien oikeudet rikosprosessissa, ja pohtia niitä rikoslaisissa ja rikosprosessissa olevia tekijöitä, jotka vaikeuttavat ihmiskaupan uhrien tunnistamista ja heidän oikeuksiensa toteutumista. Selvityksessä tarkastellaan myös ihmiskauppaa koskevien rangaistussäännösten soveltamista ja tulkintaa annettujen tuomioiden perusteella. Arvioinnin mittapuuna ja suosittelun pohjana toimivat yleisen ihmisoikeusperustaisen näkökulman lisäksi EU-oikeus ja Suomea sitovat kansainväliset sopimusvelvoitteet.

Seksuaalista hyväksikäyttöä koskevaa arviointia ennen kertomuksessa selvennetään vähemmistövaltuutetun toimivaltaa ja tehtäviä kansallisena ihmis-

kaupparaportojana, kerrotaan kansallisen ihmiskaupparaportoin strategista ja toimintatavoista sekä muistutetaan raportoin edellisestä eduskunnalle antamasta kertomuksesta, sen eduskuntakäsittelystä ja eduskunnan valtioneuvostolle asettamista vaatimuksista. Tämän jälkeen raportoin tarkastelee sitä, mihin toimenpiteisiin valtioneuvosto on eduskunnan asettamien vaatimusten johdosta ryhtynyt ja miten hyvin nämä vaatimukset ovat käytännössä toteutuneet. Lopuksi kertomuksessa esitetään suosituksia ihmiskaupan vastaisen toiminnan tehostamiseksi sekä ihmiskaupan uhrien aseman ja oikeuksien edistämiseksi.

2. Vähemmistövaltuutettu kansallisena ihmiskaupparaporttina

2.1. Kansallisen ihmiskaupparaporttajan toimivalta ja tehtävät

Vähemmistövaltuutetusta ja syrjintälautakunnasta annetun lain (660/2001) 1 §:n mukaan vähemmistövaltuutetun toimialaan kuuluvat etnisen syrjinnän ehkäisy, hyvien etnisten suhteiden edistäminen, etnisten vähemmistöjen sekä ulkomaalaisten aseman ja oikeuksien turvaaminen, etnisen syrjimättömyyden periaatteen valvonta sekä ihmiskauppaan liittyvä raportointi. Vähemmistövaltuutettu on toiminnassaan itsenäinen ja riippumaton. Ihmiskaupparaportointiin liittyvän toiminnan yhteydessä vähemmistövaltuutettua kutsutaan kansalliseksi ihmiskaupparaporttijaksi. Lain 2 §:n perusteella kansallisena ihmiskaupparaporttijana vähemmistövaltuutetun tehtävänä on:

- a) seurata ihmiskauppaan liittyviä ilmiöitä, kansainvälisten velvoitteiden toteutumista ja kansallisen lainsäädännön toimivuutta;
- b) antaa ihmiskaupan vastaiseen toimintaan ja uhrin oikeuksien toteutumiseen liittyviä ehdotuksia, suosituksia, lausuntoja ja neuvoja; sekä
- c) pitää yhteyttä kansainvälisiin järjestöihin ihmiskauppaan liittyvissä kysymyksissä.

Lain 2 a §:n mukaan kansallinen ihmiskaupparaporttija antaa vuosittain valtioneuvostolle ja kerran neljässä vuodessa eduskunnalle kertomuksen ihmiskaupasta ja siihen liittyvistä ilmiöistä. Lain 4 §:n mukaan kansallinen ihmiskaupparaporttija voi avustaa tai määrätä alaisensa virkamiehen avustamaan etnisen syrjinnän kohteeksi joutunutta tai mahdollista ihmiskaupan uhria tämän oikeuksien turvaamisessa taikka tarvittaessa hankkia tälle tätä tarkoitusta varten oikeusapua, jos hän katsoo, että asialla on etnisen syrjinnän ehkäisyn tai ihmiskaupan mahdollisen uhrin oikeuksien kannalta huomattava merkitys.

Kansallista ihmiskaupparaportointia koskevan hallituksen esityksen mukaan vähemmistövaltuutetun tehtäviin kansallisena ihmiskaupparaporttijana kuuluu ihmiskauppailmiötä koskevien tietojen kerääminen viranomaisilta ja tietyin edellytyksin myös palveluiden tuottajilta sekä näiden tietojen analysointi.² Vähemmistövaltuutetun tehtäviin raporttina kuuluu seurantatyö ihmiskaupan vastaisessa toiminnassa olevien ongelmakohtien havaitsemiseksi. Esitöiden mukaan kansallinen ihmiskaupparaporttija voi myös ottaa kantaa havaitsemiinsa puutteisiin ja antaa ihmiskauppaan liittyviä tehtäviä hoitaville neuvoja. Kansallinen ihmiskaupparaporttija seuraa myös ihmiskauppaa koskevien kansainvälisten velvoitteiden toteutumista ja kansallisen lainsäädännön toimivuutta. Toimimalla riippumattomana seurantatahona kansallinen ihmis-

² HE 193/2008 vp.

kaupparaportoija tukee myös ihmiskaupan vastaisen toimintasuunnitelman toteutumista ja lainsäädännön kehitystä.

Hallituksen esityksessä todetaan lisäksi, että kansallisella ihmiskaupparaporttoijalla on toimivalta seurata tilannetta laaja-alaisesti: raportoinnin kohteena ovat varsinaisten ihmiskaupparikosten (ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa) lisäksi ihmiskauppaan läheisesti liittyvät ilmiöt ja rikokset (etenkin kiskonnantapainen työsyryntä, törkeä paritus ja törkeä laittoman maahantulon järjestäminen). Laaja näkökulma mahdollistaa sen, että ihmiskaupparaportointi auttaa selkiyttämään eri ilmiöiden ja rikosnimikkeiden välisiä rajoja ja näin helpottamaan myös ihmiskaupan uhrien tunnistamista useammissa tapauksissa.

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta katsoo asiaa koskevassa mietinnössään, että ihmiskaupan tunnistaminen on tärkeää, jotta uhri saa osakseen sellaista suojelua kuin ihmiskaupan uhreille on tarkoitettu antaa.³ Myös ihmiskaupan ja siihen liittyvän kansainvälisen rikollisuuden kitkeminen on silloin tehokkaampaa. Valiokunta katsoo, että ihmiskaupparaporttoija voi merkittävästi edistää ihmiskaupan vastaista työtä Suomessa olemalla kiinteässä yhteydessä viranomaisiin ja kolmannen sektorin toimijoihin, kokoamalla luotettavaa tietoa sekä tuomalla esiin ongelmia ja kehittämistarpeita. Vastuu ihmiskaupan vastaisesta työstä on viime kädessä hallituksella, mutta toimintaa seuraava riippumaton raporttoija voi tutkimustensa, kansainvälisten kontaktiensa ja kehittämisehdotustensa avulla auttaa ilmiön hahmottamisessa ja toiminnan suuntaamisessa.

Lain 7 §:ssä säädetään vähemmistövaltuutetun oikeudesta saada tietoja. Vähemmistövaltuutetulla on tämän säännöksen mukaan oikeus salassapitosäännösten estämättä saada tässä ko. laissa ja ulkomaalaislaissa (301/2004) säädettyjen tehtäviensä hoitamiseksi tarpeelliset tiedot muilta viranomaisilta maksutta. Ihmiskaupparaportointiin liittyvien tehtävien asianmukainen hoitaminen edellyttää ajankohtaista ja riittävää tietojensaantia.

2.2. Kansallisen ihmiskaupparaporttoijan tiedonsaantioikeus

Käytännössä tiedonsaanti erityisesti joiltakin esitutkintaviranomaisilta on osoittautunut haastavaksi. Käytännössä ongelmat ovat liittyneet tilanteisiin, joissa kansallinen ihmiskaupparaporttoija on saanut tiedon käynnissä olevasta esitutkinnasta ja pitänyt tärkeänä selvittää, onko esitutkinnassa huolehdittu mahdollisten ihmiskaupparikosten asianomistajien (rikosprosessuaalisten) oikeuksien toteutumisesta ja onko näitä henkilöitä ohjattu ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. Edellä mainitussa valiokunnan mietinnössä raportoi-

³ TyVM 15/2008 vp.

jan laajoja tiedonsaantioikeuksia pidetään tärkeinä. Valiokunnan mukaan ne tukevat raportointitoiminnan kattavuutta ja objektiivisuutta ja luovat pohjaa eri toimijoiden yhteistyön parantamista ja toiminnan sujuvuutta lisäävien kehittämisehdotusten tekemiselle.

Poliisihallitus pyrki huhtikuussa 2012 antamassaan ohjeessa ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttumisesta ja uhrien auttamisesta huomioimaan kansallisen ihmiskaupparaportoinnin esiin tuoman huolen.⁴ Ohjeen mukaan vähemmistövaltuutetun (kansallisen ihmiskaupparaportoinnin) pyytessä poliisilta yksilöidysti tehtäviensä hoitamiseksi tarpeellisia tietoja, tiedot tulee pääsääntöisesti antaa viipymättä, ellei tutkinnallisista syistä muuta johdu. Esitutinnan tai poliisitutinnan ollessa kesken tutkinnanjohtaja tai hänen esimiehensä päättää, milloin tai missä laajuudessa tietoja annetaan. Ohjeessa lisäksi kehoitetaan tutkinnanjohtajaa ilmoittamaan vähemmistövaltuutetulle (kansalliselle ihmiskaupparaportoinnille) esitutkinnassa olevasta ihmiskauppariparikoksesta viimeistään siinä vaiheessa, kun poliisi aloittaa epäillyn rikoksen uhrien kuulustelemisen, mikäli ilmoittaminen voidaan tehdä esitutkintaa vaarantamatta. Ihmiskauppariparikosta koskevan esitutkinnan valmistuttua on suositeltavaa lähettää vähemmistövaltuutetulle (kansalliselle ihmiskaupparaportoinnille) kopiot esitutkintapöytäkirjoista samaan aikaan kuin jutun asianosaisille ja syyttäjälle.

Kansallinen ihmiskaupparaportointi pitää ohjetta tervetulleena ohjenuorana ja katsoo, että ohjetta tulee käytännössä tulkita vähemmistövaltuutettua ja syrjintälautakuntaa koskevan lain tarkoituksen mukaisesti niin, että kansallinen ihmiskaupparaportointi saa tehtäviensä hoitamiseksi tarvitsemansa tiedot. Kansallisella ihmiskaupparaportoinnilla on oikeus itse määrittää, mitkä tiedot ovat tarpeen ihmiskaupparaportointiin liittyvien tehtävien hoitamista varten. Käytännössä kansallinen ihmiskaupparaportoinnin täytyy olla itse aktiivinen esitutkintaviranomaisiin päin, jotta raportointi saisi tarvitsemansa tiedot. Yleensä tällöin esitutkintaviranomaiset luovuttavat tiedot raportoinnille, mikä mahdollistaa valvontatehtävän hoitamisen ja uhrien aseman ja oikeuksien edistämisen yksittäisissä ihmiskauppa-asioissa.

Vähemmistövaltuutetulla on lisäksi oikeus saada sen estämättä, mitä salapidosta ja tietojen luovuttamisesta muualla laissa säädetään, kansallisena ihmiskaupparaportoinnina toimimista varten tietoja palvelujen tuottajalta, joka osallistuu maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun laissa tarkoitettujen palvelujen ja tukitoimien antamiseen tai saa ihmiskaupan vastaiseen toimintaan tarkoitettua valtionapua. Vähem-

⁴ Poliisihallitus: Ohje, Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttuminen sekä ihmiskaupan uhrin auttaminen, 2020/2011/3768 (12.4.2012). Ohjeen päivitetty versio on tullut voimaan vuoden 2014 alussa.

mistövaltuutetulla on oikeus saada yksittäistä ihmiskaupan uhria koskevia henkilötietoja näiltä tahoilta kuitenkin vain, jos tiedon saanti on välttämätöntä laissa raportoijalle asetettujen tehtävien hoitamiseksi. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija ei systemaattisesti kerää henkilötietoja. Muutoinkin yksittäisiä ihmiskaupan uhreja koskevia tietoja raportoija tarvitsee hyvin hyvin, lähinnä vain silloin, kun raportoijalta pyydetään toimenpiteitä yksittäisissä asiakasasioissa. Raportoija kerää tietoa, mutta käyttää sitä yleensä vain apuna puuttuessaan ihmiskaupan vastaisessa toiminnassa havaitsemiinsa rakenteellisiin epäkohtiin.

Kansallisen ihmiskaupparaportoijan tehtävän perustamista koskevaan hallituksen esitykseen ei sisällynyt säännöksiä vähemmistövaltuutetun oikeudesta olla läsnä suljetuin ovin tapahtuvissa oikeudenkäynneissä niissä tilanteissa, joissa vähemmistövaltuutettu ei toimi uhrin avustajana. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta katsoi kuitenkin saamansa selvityksen perusteella, että säännöksiä voitaisiin tulkita niin, että oikeudenkäyntien seuraaminen olisi mahdollista. Valiokunta korosti mietinnössään, että vähemmistövaltuutetulla tai hänen edustajallaan tulee olla mahdollisuus myös suljetuin ovin tapahtuvien oikeudenkäyntien seuraamiseen, jos vähemmistövaltuutettu katsoo sen tarpeelliseksi tietojen saamiseksi esimerkiksi rikostunnusmerkistön soveltamiskäytännöstä.

Valiokunta piti tärkeänä, että hallitus seuraa tulkintakäytäntöä ja ryhtyy tarvittaessa toimiin säännösten täsmentämiseksi niin, että vähemmistövaltuutetun tiedonsaantioikeudet myös tältä osin turvataan. Käytännössä kansallisena ihmiskaupparaportoijana toimivan vähemmistövaltuutetun tämä tiedonsaantioikeus on toteutunut vaihtelevasti. Osa tuomioistuimista sallii suljetuin ovin käydyn oikeudenkäynnin seuraamisen, osa ei. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää tärkeänä, että tiedonsaantioikeus tältä osin turvataan tarvittaessa lainsäädäntömuutoksilla.

2.3. Kansallisen ihmiskaupparaportoijan strategia

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pyrkii toiminnallaan siihen, että ihmiskauppa ja siihen liittyvät hyväksikäyttöilmiöt eivät olisi eikä niistä myöskään tulevaisuudessa tulisi merkittävää yhteiskunnallista ongelmaa. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pyrkii vaikuttamaan siihen, että ihmiskauppa ilmionä, ihmisoikeushaasteena ja rikollisuuden muotona voitaisiin ehkäistä ja vähentää. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pyrkii edistämään myös ihmiskaupan uhrien tunnistamista ja auttamista sekä rikostorjuntaa. Samalla kansallinen ihmiskaupparaportoiija pyrkii lisäämään tietoisuutta ihmiskauppailmiöistä, sen yhteiskunnallisista vaikutuksista ja keinoista puuttua siihen. Tärkeä osa

kansallisen ihmiskaupparaportoijan työtä on ihmiskaupan ja sen uhrien parissa työskentelevien viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen työn tukeminen. Raportointityöhön on vähemmistövaltuutetun/kansallisen ihmiskaupparaportoijan toimistossa osoitettu yksi päätoiminen asiantuntija. Lisäksi raportointityö saa hallinnollista ja viestinnällistä tukea muulta toimiston henkilökunnalta. Riippumattomuus ja itsenäisyys ovat välttämättömiä edellytyksiä ihmiskaupparaportointiin liittyvien tehtävien hoitamiselle. Riippumattomuus ja itsenäisyys vahvistavat kansallisen ihmiskaupparaportoijan luottamuksellisuutta ja uskottavuutta sekä kykyä ihmiskaupan vastaisesta politiikasta vastuullisen hallinnon ulkopuolisena toimijana analysoida ihmiskaupan vastaisen toiminnan tilaa ja tehdä ehdotuksia toiminnan kehittämiseksi.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija painottaa tehtäviensä hoitamisessa tiedotusta ja koulutusta esimerkiksi ihmiskauppaan liittyvän lainsäädännön sisällöstä, ihmiskaupan ilmenemismuodoista sekä ihmiskaupan uhrien oikeuksista. Raportoijan tavoitteena on myös vaikuttaa yhteiskunnassa vallitseviin asenteisiin. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija seuraa lainsäädäntöön ja hallinnollisiin menettelyihin liittyviä prosesseja, joilla on merkitystä ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisen kannalta. Raportoiija pyrkii työssään kartoittamaan ihmiskaupan ja sen uhrien tunnistamisen, uhrien auttamisen ja rikostorjunnan kannalta keskeiset tahot ja tekemään näiden tahojen kanssa tiivistä yhteistyötä.

Kansallisen ihmiskaupparaportoijan toiminnassa korostuu ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisen näkökulma. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija tarkastelee ihmiskaupan vastaista toimintaa siitä näkökulmasta, kuinka ihmiskaupan uhrien oikeudet toteutuvat ja millaisia esteitä uhrien oikeuksien toteutumiselle mahdollisesti on lainsäädännössä ja hallinnollisissa prosesseissa. Näkökulma vaikuttaa siihen, millaisiin lainsäädännössä ja käytännössä ilmeneviin seikkoihin kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnittää huomiota ja millaisia kehittämissuhteita kansallinen ihmiskaupparaportoiija antaa. Tärkeinä arvioinnin mittapuina ovat EU-oikeus sekä kansainväliset ihmisoi-keusvelvoitteet ja suositukset. Raportoijan tavoitteena on tuoda esiin uhrin näkökulma sekä lainsäädännön, käytäntöjen tai puuttumattomuuden vaikutukset ihmiskaupan uhreihin ja heidän oikeuksiensa toteutumiseen.

Kansallisen ihmiskaupparaportoijan tehtävänä on edistää ihmiskaupan ehkäisemistä, uhrien aseman ja oikeuksien parantamista sekä valvoa ihmiskaupan vastaista toimintaa ja raportoida ihmiskauppaan liittyvistä kysymyksistä eduskunnalle ja valtioneuvostolle. Tiivistetysti kansallisen ihmiskaupparaportoijan toimenkuva jakautuu:

- 1) raportointiin ihmiskaupasta ja siihen liittyvistä ilmiöistä, ihmiskaupan vastaisen toiminnan tilasta ja uhrien oikeuksien toteutumisesta sekä raportoinnin seurantatyöhön,
- 2) ihmiskaupan vastaisen toiminnan valvontaan sekä
- 3) ihmiskaupan vastaisen toiminnan edistämiseen.

Raportointi. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija antaa vuosittain valtioneuvostolle ja kerran neljässä vuodessa eduskunnalle kertomuksen ihmiskau-
pasta ja siihen liittyvistä ilmiöistä. Kansallista ihmiskaupparaportointia kos-
kevan lain esityöt korostavat raportointitehtävää eli tietojen keräämistä ja
analysointia sekä säännöllistä raportointia eduskunnalle ja valtioneuvostolle.
Raportoinnin eräs keskeinen tarkoitus on kerätyn ja analysoidun aineiston
pohjalta havaita ihmiskaupan vastaisen toiminnan ongelmakohtia ja puuttua
niihin sekä antaa suosituksia ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehittämiseksi.
Kansainvälisillä kokemuksilla on tärkeä merkitys ihmiskaupan vastaisen
toiminnan kehittämisessä.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija antaa laajan arviointikertomuksensa ih-
miskaupan vastaisen toiminnan tilasta eduskunnalle suosituksineen kerran
neljässä vuodessa eli kerran vaalikaudessa. Valtioneuvostolle annettavat ker-
tomukset ovat suppeampia toimintakertomuksia kansallisen ihmiskauppara-
portoiijan työstä tai ne koskevat ihmiskaupan vastaisen toiminnan kannalta
keskeistä teemaa (temaattiset kertomukset). Suppeammat valtioneuvostolle
annettavat vuosikertomukset ovat perusteltuja siitä syystä, että raportoiija
seuraa raporteihin sisältyvien suositusten ja eduskunnan kannanottojen toi-
meenpanoa. Ihmiskaupparaportoiija myös neuvoo ja tukee ihmiskaupan pa-
rissa työskenteleviä toimijoita suositustensa ja eduskunnan kannanottojen
toimeenpanossa.

Kaikki kansallisen ihmiskaupparaportoiijan kertomukset on käännetty ko-
timaisten kielten lisäksi myös englanniksi. Niiden avulla monissa muissa-
kin maissa on voitu tutustua kansallisen ihmiskaupparaportoiijan työhön ja
Suomen ihmiskaupan vastaiseen toimintaan laajemmin. Raportoiija on saa-
nut runsaasti kansainvälistä huomiota lakiin perustuvalla poikkeuksellisen
itsenäisellä ja riippumattomalla asemallaan sekä perus- ja ihmisoikeuksien
edistämiseen pohjautuvalla sekä kerättyyn ja analysoituun tietoon nojautu-
valla työskentelytavallaan.

Valvonta. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija hoitaa valvontatehtävänsä ih-
miskaupan ja sen uhrien parissa työskentelevien tahojen neuvonnan ja ohjeis-
tamisen sekä asiakastyön kautta. Lain mahdollistamaan ihmiskaupan uhrin
avustamiseen kansallinen ihmiskaupparaportoiija ryhtyy poikkeuksellisesti

ja vain silloin, kun oikeusapua ei muutoin ole saatavilla. Kansallinen ihmiskaupparaportointi voi niin harkitessaan antaa asiantuntijalausuntoja asiakasasioissa pyydettyä. Kansallinen ihmiskaupparaportointi voi myös antaa oikeudellisia tai muita neuvoja ihmiskaupan uhreille tai heitä avustaville tahoille sekä viranomaisille.

Ihmiskaupan vastaisen toiminnan valvonta on tärkeää paitsi yksittäisten ihmiskaupan uhrien oikeuksien turvaamisen vuoksi myös siitä syystä, että valvonnan kautta kansallinen ihmiskaupparaportointi voi saada tietoonsa käytännössä ilmeneviä ongelmia, joihin puuttamalla raportointi voi edistää yleisemmällä tasolla ihmiskaupan vastaista toimintaa ja edistää uhrien oikeuksien toteutumista. Kansallinen ihmiskaupparaportointi puuttuu myös oma-aloitteisesti esimerkiksi ihmiskaupparikosten tutkinnassa ja uhrien kohtelussa mahdollisesti havaitsemiinsa epäkohtiin.

Edistäminen. Kansallinen ihmiskaupparaportointi pyrkii edistämään ihmiskaupan vastaista toimintaa monilla eri keinoilla. Kansallinen ihmiskaupparaportointi esimerkiksi osallistuu lainsäädännön ja ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehittämishankkeisiin, kouluttaa ihmiskaupasta ja siihen liittyvistä ilmiöistä, antaa suosituksia ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehittämisestä, julkaisee artikkeleita ihmiskaupasta, lisää tietoisuutta ihmiskaupasta esimerkiksi seminaarien, keskustelutilaisuuksien ja tiedotuskampanjoiden⁵ avulla, kerää tietoa ihmiskaupan vastaisen toiminnan parhaista käytänteistä ulkomailta ja välittää tätä tietoa suomalaisille toimijoille, haastattelee ihmiskaupan uhreja heidän kokemuksistaan Suomessa, avustaa kansalaisjärjestöjä ihmiskaupan vastaisessa työssä sekä vierailee työpaikoilla, joilla mahdollisesti esiintyy ihmiskauppaan liittyviä hyväksikäyttöilmiöitä, tai muutoin avustaa viranomaisia ja kolmannen sektorin toimijoita kehittämään ihmiskaupan vastaista toimintaansa. Koulutuksen ensisijaiset kohderyhmät ovat oikeusavustajat, esitutkintaviranomaiset, syyttäjät ja tuomioistuinten henkilökunta. Kansallinen ihmiskaupparaportointi myös tiedottaa aktiivisesti medialle toiminnastaan.

Ihmiskaupan vastaisen toiminnan tukeminen on ollut erityisen tärkeää siksi, ettei valtionhallinnossa ole ollut ihmiskaupakoordinaattoria tai muuta vastaavaa toimijaa, joka edistäisi kokonaisvaltaisesti ihmiskaupan vastaista toimintaa valtionhallinnossa. Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin suosituksesta sisäasiainministeriö asetti 20.3.2013 työryhmän laatimaan ehdotuksen ihmiskaupan vastaisen toiminnan poikkihallinnollisen seurannan ja koordinoinnin järjestämisestä valtioneuvostossa. Työryhmä ehdotti, että ihmiskaupakoor-

5 Ks. esim. palkitut yhteistyössä Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestön (IOM) ja mainostoimisto Kingin kanssa toteutetut tiedotuskampanjat ”Työ, jota kukaan ei haluaisi tehdä” (2011) ja ”Ihmiskauppa ei ole satua” (2012).

dinaattori asetetaan sisäministeriön poliisiosastolle. Ihmiskauppakoordinaattorin toimivaltuuksiin ja tehtäväkuvaan palataan kertomuksessa jäljempänä.

Monissa maissa, kuten Saksassa, Iso-Britanniassa, Irlannissa ja Puolassa, keskustellaan parhaillaan vastaavan kansallisen ihmiskaupparaportoijan (tai -komissaarin tms. valvovan viranomaisen) tehtävän perustamisesta. Näissä prosesseissa kansallinen ihmiskaupparaportointi on ollut kuultavana ja muutoin avustanut antamalla neuvoja, ohjeita ja näkemyksiä sekä kertomalla kokemuksistaan raportointitoimivuudesta, tehtäväkuvasta ja päivittäisestä käytännön työstä. Kansallinen ihmiskaupparaportointi on myös toivottu puhujavieras ulkomailla, ja raportointi on päässyt vaikuttamaan muun muassa Euroopan unionin ihmiskaupan vastaiseen toimintaan.⁶ Kaikkiin kansainvälisiin tieto- ja luennointipyyntöihin raportointi ei resurssien vähäisyydestä johtuen kuitenkaan ole kyennyt vastaamaan.

Useat kansainväliset järjestöt, kuten Yhdistyneet Kansakunnat, Euroopan neuvosto, Pohjoismaiden ministerineuvosto ja Itämeren maiden neuvosto CBSS, on pyytänyt raportointitoimijalta asiantuntija-apua ihmiskaupan vastaiseen toimintaan liittyvissä kysymyksissä. Kansallinen ihmiskaupparaportointi on myös osallistunut YK:n ihmiskauppaerityisraportointikokoukseen kansainvälisiin asiantuntijakokouksiin, joissa on pyritty hahmottamaan yhteisiä suuntaviivoja ja toimintamalleja kansallisille ihmiskaupan vastaisen toiminnan valvonta- ja koordinoitielimille ympäri maailman.

⁶ Ihmiskauppa-asioista vastaava ylitarkastaja, OTT Venla Roth on Euroopan komission ihmiskauppa-asiantuntijaryhmän jäsen.

3. Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin kertomus 2010

Kesäkuussa 2010 kansallinen ihmiskaupparaportoinnin antoi ensimmäisen ihmiskauppaa koskevan kertomuksensa eduskunnalle.⁷ Kertomuksen tavoitteena oli laajan kirjallisen ja haastatteluaineiston perusteella kartoittaa ihmiskauppailmiön laajuutta ja vakavuutta Suomessa sekä arvioida ihmiskaupan vastaisen toiminnan tilaa ja uhrien oikeuksien toteutumista. Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin arvio oli, ettei ihmiskauppaa tunnustettu, eikä ihmiskaupan vastaisella toiminnalla ollut sellaista vaikuttavuutta, jota siltä olisi voinut odottaa.

Kertomuksessaan kansallinen ihmiskaupparaportoinnin totesi ihmiskaupan uhrien tunnistamisen olevan Suomen ihmiskaupan vastaisen toiminnan suurin haaste. Aineistonsa perusteella kansallinen ihmiskaupparaportoinnin katsoi, että sekä prostituutiossa että työelämässä oli havaittavissa sellaista hyväksikäyttöä, jota voisi kansainvälisoikeudellisen määritelmän ja Suomen rikoslain mukaan kutsua ihmiskaupaksi. Kansallinen ihmiskaupparaportoinnin näki puutteita tunnistamisessa kaikilla selvittämillään ihmiskaupan vastaisen toiminnan osa-alueilla. Raportoinnin muistutti, että uhrien tunnistamista jättäminen johtaa siihen, etteivät ihmiskaupan uhrien lainsäädäntöön ja kansainvälisiin velvoitteisiin perustuvat oikeudet toteudu.

Kansallinen ihmiskaupparaportoinnin katsoi, että ihmiskauppa periaatteessa tunnustettiin tuolloin ihmisoikeushaasteeksi ja vakavaksi rikokseksi, mutta käsitys siitä, mitä ihmiskauppa on ja ketkä ovat ihmiskaupan uhreja, vaikutti hajanaiselta ja ihmiskauppa ymmärrettiin kapeammin kuin mihin kansainvälinen ihmiskauppamääritelmä ja lainsäädäntö olisivat antaneet aihetta. Laajan aineistopohjaisen arvion mukaan sekä prostituutio- että työperäisen ihmiskaupan kohdalla ihmiskaupan uhreina pidettiin vain ilmeisiä uhreja. Vain osaa sellaisesta toiminnasta, jota olisi määritelmällisesti voinut pitää ihmiskauppana, tutkittiin, syytettiin ja tuomittiin ihmiskauppana. Raportoinnin totesi, että ihmiskauppaa saattoi tosiasiaa esiintyä Suomessa laajemmin kuin mitä oli osattu tunnistaa.

Toiseksi keskeiseksi ongelmaksi kansallinen ihmiskaupparaportoinnin nimesi ihmiskaupan vastaisen toiminnan ylikorostuneen rikosoikeus- ja rikostorjuntalähtöisyyden ja uhrien auttamisen ja suojelemisen vahvan sitomisen rikoslain ihmiskauppaa koskeviin rikoslain säännöksiin. Auttamisjärjestelmään ohjautumiseen vaikutti oletettavasti ainakin se, minkä rikosnimikkeen viranomaiset valitsivat esitutkintansa pohjaksi. Mikäli ihmiskauppaa ei tässä vaiheessa tunnustettu, vaarana kertomuksen mukaan oli, ettei mahdollisia ihmiskaupan

⁷ Kansallinen ihmiskaupparaportoinnin: Kertomus 2010, Ihmiskauppa ja siihen liittyvät ilmiöt sekä ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutuminen Suomessa. Vähemmistövaltuutettu, 2010.

uhreja ohjattu auttamisjärjestelmään. Apua tarvitsevia henkilöitä ja ilmeistä hyväksikäyttöä kohdanneita henkilöitä myös poistettiin auttamisjärjestelmästä sillä perusteella, etteivät esitutkintaviranomaiset olleet löytäneet riittävän vahvaa näyttöä ihmiskaupparikoksesta. Tätä raportoi piti uhrien oikeuksien toteutumisen näkökulmasta ongelmallisena. Kertomuksessaan kansallinen ihmiskaupparaportoi antoi kolmisenkymmentä suositusta ihmiskaupan vastaisen toiminnan tehostamiseksi ja uhrien aseman parantamiseksi. Osa suosituksista liittyi menettelyjen ja käytäntöjen uudistamiseen, mutta osan toteuttaminen edellytti lainsäädäntömuutoksia.

3.1. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään liittyvät lainsäädäntömuutokset maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamisesta tehtyyn lakiin tulivat voimaan tammikuussa 2007 (nykyisin Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta eli ns. vastaanottolaki, 746/2011). Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä on nykyisin keskitetty yhteen valtion vastaanottokeskukseen (Joutseno), jonka johtaja tekee päätökset ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään ottamisesta ja siitä poistamisesta moniammatillisten arviointityöryhmän tuella.

Kertomuksessaan kansallinen ihmiskaupparaportoi katsoi, että auttamisjärjestelmän perustaminen oli askel myönteiseen suuntaan. Raportoin näkemyksen mukaan toimintaa hankaloitti auttamisjärjestelmää koskevan lain säännöksiensä epätasaisuus ja aukollisuus sekä se, ettei auttamisjärjestelmää sääntelevän lainsäädännön yhteys muuhun asian kannalta merkitykselliseen lainsäädäntöön, kuten hallinto- ja lastensuojelulakiin, ollut selvä. Raportoi arvioi, että auttamisjärjestelmästä vastaavat vastaanottokeskukset ja moniammatilliset arviointityöryhmät (tällöin myös Oulussa) tekivät urauurtavaa työtä ihmiskaupan uhrien auttamiseksi. Auttamisjärjestelmään ohjautuneiden uhrien määrä oli vuosi vuodelta kasvanut ja sen kyky kohdata asiakkaiden tarpeet oli myös selvästi parantunut.

Raportoi katsoi, että auttamisjärjestelmällä on edellytykset rakentua ihmiskaupan uhreja hyödyttäväksi auttajatahoksi ja sitä kautta myös rikostorjunnan ja muun ihmiskaupan vastaisen toiminnan edistäjäksi, jos 1) tietoisesti ja suunnitelmallisesti auttamisjärjestelmään pääsyn kynnyksestä madalletaan, 2) auttamisjärjestelmän tarkoitusta ja tavoitteita sekä sen suhdetta esitutkintaan ja rikosprosessiin selvennetään ja etäännytetään sekä 3) ihmiskaupan uhrien oikeusturvaa ja asianmukaisen hallintomenettelyn takeita vahvistetaan. Kertomuksessaan kansallinen ihmiskaupparaportoi esitti useita suosituksia auttamisjärjestelmän kehittämiseksi sekä yhden mallin ongelmien ratkaise-

miseksi. Tärkein suosituksista liittyi erillisen auttamisjärjestelmää koskevan lain säätämiseen.

3.2. Oleskeluluvat ja harkinta-ajat

Ihmiskaupan uhrien oleskeluun liittyvät ulkomaalaislain (301/2004) muutokset tulivat voimaan kesällä 2006. Ihmiskaupan uhreille voidaan myöntää tilapäinen oleskelulupa tutkinnallisista ja oikeuskäsittelyyn liittyvistä syistä. Lupa voidaan myöntää jatkuvana ja edellytyksistä riippumattomana, jos ihmiskaupan uhri on erityisen haavoittuvassa asemassa (ns. uhrilupa). Ennen ns. uhriluvan myöntämistä ihmiskaupan uhreille voidaan myöntää harkinta-aika, jonka kuluessa heidän tulee päättää, tekevätkö he yhteistyötä viranomaisten kanssa. Ensimmäisen ihmiskaupparaportoinnin kertomuksen julkistamiseen mennessä ihmiskaupan uhrilupia oli kuitenkin myönnetty vähän, eikä harkinta-aikojakaan ollut myönnetty kuin muutama. Joillekin uhreille oli myönnetty oleskelulupa muilla perusteilla, kuten yksilöllisestä inhimillisestä syystä.

Raportoinnin piti myönteenä sitä, että oleskelulupahakemuksen perusteeksi mainittu ihmiskauppa oli usein johtanut oleskeluluvan myöntämiseen, mutta kehotti pohtimaan syitä hakemusten ja myönnettyjen lupien vähäiselle määrälle. Raportoinnin uskoi, etteivät nykyiset säännökset kykene houkuttelemaan luvattomassa asemassa olevia uhreja turvautumaan viranomaisiin. Tämän raportoinnin ennakoitiin johtavan siihen, etteivät uhrin ohjautu myöskään auttamisjärjestelmään, eikä heidän kohtaamansa hyväksikäyttö päädy esitutkintaan. Kansallinen ihmiskaupparaportoinnin esitti kertomuksessaan useita suosituksia tilanteen parantamiseksi. Suosituksissa ehdotettiin mallia, jossa auttamisjärjestelmään hyväksyminen olisi samalla myös ns. harkinta-aikapäätös, joka takaisi uhreille riittävän pitkän toipumisajan.

3.3. Käännytysmenettelyt ja ihmiskaupan uhrien tunnistaminen

Kansallinen ihmiskaupparaportoinnin kiinnitti kertomuksessaan huomiota myös joihinkin käännytysmenettelyihin ja ihmiskaupan uhrien tunnistamiseen niiden yhteydessä. Vastuunmäärittämisesetuksen (ns. Dublin-menettely) perusteella tehtyjen käännytysten joukosta löytyi useita tapauksia, joista asiakirja-aineiston nojalla ilmeni ihmiskauppaa. Osassa näistä tapauksista hakija ilmoitti olevansa alaikäinen. Useissa tapauksissa esiin tulleet epäselvyydet hakijoiden matkajärjestelyissä, seksuaalisen tai työvoiman hyväksikäytön uhriksi joutuminen, fyysinen ja seksuaalinen väkivalta, sieppaukset tai erehdyttäminen työn laadun suhteen eivät asiakirjojen mukaan johtaneet viranomaisten taholta toimenpiteisiin, eikä näin ollen uhrien oikeuksien toteutumisesta huolehdittu.

Lisäksi kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnitti kertomuksessaan erityistä huomiota nigerialaistaustaisten prostituutiossa toimivien naisten lisääntyneeseen määrään ja siihen, ettei heitä koskeneista käännytyspäätöksistä käynyt ilmi, että käännytysten yhteydessä olisi yksilöllisesti ja riittävän yksityiskohdaisesti selvitetty mahdollista ihmiskauppaa tai muita oikeudenloukkauksia. Päätöksistä ei myöskään ilmennyt, että käännytetyille henkilöille olisi kerrottu ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija katsoi, että ihmiskaupan mahdollisuus näissä tilanteissa tulisi tiedostaa paremmin. Kansallisen ihmiskaupparaportoiijan tietojen mukaan yhtään harkinta-aikaa ei ollut myönnetty prostituutiossa toimineelle henkilölle ja piti tätä huolestuttavana tietona.

3.4. Rikosprosessi ja ihmiskauppaa koskevien tunnusmerkistöjen soveltaminen ja tulkinta

Ihmiskauppaa koskevat rangaistussäännökset lisättiin rikoslakiin (39/1889) vuonna 2004. Ensimmäisen ihmiskauppaa koskevan eduskuntakertomuksen julkistamiseen mennessä ihmiskauppaa koskevia esitutkintoja ja syyteharkintoja oli vähän, eikä tuomioitakaan siksi ollut kovin montaa. Tuolloin Suomessa oli annettu vasta kolme tuomiota ihmiskaupasta. Laajan aineistopohjaisen analyysin perusteella kansallinen ihmiskaupparaportoiija piti raportissaan epätodennäköisenä, että ihmiskauppa olisi Suomessa niin marginaalinen ilmiö kuin mitä esitutkintojen, syyteratkaisujen ja tuomioistuinratkaisujen lukumäärä antaisi olettaa varsinkin, kun ihmiskaupan lähirikoksia näytettiin tutkittavan, syytettävän ja tuomittavan huomattavasti enemmän. Osassa näistä tapauksista oli selviä ihmiskaupan piirteitä.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija uskoi, ettei ihmiskauppaa vielä osattu tunnistaa ja erottaa sen lähirikoksista, kuten parituksesta ja kiskonnantapaisesta työsyjinnästä. Raportoiija epäili, että ihmiskauppaa koskevien rangaistussäännösten vaikeaselkoisuus ja päällekkäisyys näiden lähirikosten tunnusmerkistöjen kanssa saattoi osaltaan selittää sitä, miksi niin harvat tapaukset olivat edenneet tuomioistuimiin ihmiskauppana. Osaltaan vähäistä määrää saattoi raportoiijan arvion mukaan selittää myös oikeusviranomaisten kapea käsitys ihmiskaupasta ja tietämättömyys siitä, mitä ihmiskaupalla esimerkiksi kansainvälisissä sopimuksissa tarkoitetaan. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija esitti useita suosituksia ihmiskaupan tunnistamisen edistämiseksi ja uhrien oikeuksien turvaamiseksi. Raportoiija ehdotti muun muassa rikoslain ihmiskauppaa ja paritusta koskevien rangaistussäännösten muuttamista sekä paritusrikoksen todistajan rikosprosessuaalisen aseman parantamista.

4. Kertomusta koskevat eduskunnan linjaukset ja niiden seuranta

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija luovutti kertomuksensa eduskunnan puhemiehelle kesäkuun alussa 2010. Eduskunta käsitteli kertomusta seuraavana syksynä neljässä valiokunnassa, hallinto-, laki-, sosiaali- ja terveys- sekä työelämä- ja tasa-arvovaliokunnassa, josta jälkimmäisin oli mietinnön antava valiokunta. Sosiaali- ja terveysvaliokunta ei antanut lausuntoa. Valiokuntakäsittelyn jälkeen työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintölainsäädäntöponssineen hyväksyttiin eduskunnan täysistunnossa.⁸ Kirjelmässään eduskunta edellytti valtioneuvostolta sekä lainsäädäntömuutoksia että parannuksia viranomaiskäytäntöihin. Eduskunnan kirjelmä lainsäädäntöponssineen suuntasi ihmiskaupan vastaisen lainsäädännön ja toiminnan kehittämisen useaksi vuodeksi eteenpäin. Eduskunnan linjaus toimi kansallisena ohjelmalla ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehittämiseksi.

4.1. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta antoi laajan asiantuntijakuulemisen ja valiokuntakäsittelyn jälkeen seikkaperäisen ja laajan mietinnön.⁹ Valiokunta piti ihmiskaupparaportoiijan selvitystä hyvin asiantuntevana ja ansiokkaana, ja se arvosti raportoiijan itsenäistä ja riippumatonta arviota ihmiskaupan tilanteesta. Valiokunta katsoi, että kertomukseen sisältyneet toimenpidesuosituksot olivat tärkeitä ja tarpeellisia pyrittäessä ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehittämiseen ja tehostamiseen.

Ihmiskaupan tunnistamisen edistäminen. Valiokunta kehotti vastuussa olevia ministeriöitä laatimaan tarkempaa ohjeistusta esimerkiksi poliiseille ja työsuojelutarkastajille ihmiskaupan uhrien tunnistamisesta ja auttamisjärjestelmään ohjaamisesta. Valiokunta katsoi, että viranomaisten, kuten poliisin, tulisi käyttää auttamisjärjestelmää nykyistä laajemmin apuvälineenä tunnistamisprosessin loppuunsaattamisessa. Valiokunta kiirehti mietinnössään myös kolmannen sektorin harjoittaman ihmiskaupan uhrien tunnistamistyön rahoitusta. Valiokunta yhtyi mietinnössään lakivaliokunnan ja hallintovaliokunnan lausuntoihin, jotka puolsivat auttamisjärjestelmää koskevan lain säätämistä. Valiokunta piti tärkeänä, että lainsäädäntö jatkossa tukisi johdonmukaisesti ihmiskaupan uhrien tunnistamista ja auttamisjärjestelmän toimintaa uhrien voimaannuttamiseksi ja auttamiseksi irtautumaan ihmiskaupan piiristä.

Valiokunta kiinnitti mietinnössään huomiota myös siihen, että mahdollisia ihmiskaupan uhreja käännytetään vastuunmäärittämisasetuksen perusteella

8 EK 43/2010 vp.

9 TyVM 13/2010.

(ns. Dublin-menettely) niihin maihin, joissa he joutuneet ihmiskaupan uhreiksi. Valiokunta katsoi, ettei menettely ole uhrien suojelun kannalta perusteltua eikä Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden mukaista.

Rikoslain muuttaminen ja seksuaalisesti hyväksikäytettyjen ihmiskaupan uhrien aseman parantaminen. Valiokunta yhtyi mietinnössään lakivaliokunnan lausuntoon, jossa oli kiinnitetty huomiota ihmiskauppa- ja paritussäännösten päällekkäisyyteen ja niiden aiheuttamiin soveltamis- ja tulkintaongelmiin sekä kehoitettiin selvittämään, voidaanko lainsäädännön nykytilaa selkeyttää esimerkiksi paritusrikoksen tunnusmerkistöä tarkistamalla.¹⁰ Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta edellytti mietinnössään, että hallitus ryhtyy toimenpiteisiin ihmiskauppaa ja paritusta koskevien rangaistussäännösten päällekkäisyyksien poistamiseksi. Lisäksi valiokunta yhtyi lakivaliokunnan näkemyksiin paritusrikoksen kohteena olevan henkilön oikeusasemasta ja suostumuksen merkityksestä ja edellytti, että hallitus ryhtyy toimenpiteisiin lainsäädännön kehittämiseksi siten, että parituksen kohteena olevan henkilön oikeusasemaa vahvistetaan ja uhrin suostumuksen merkitystä selkiytetään.

Valiokunta kiinnitti erityistä huomiota seksuaalisesti hyväksikäytettyjen ihmiskaupan uhrien vähäiseen määrään auttamisjärjestelmässä ja yhtyi vuonna 2010 hyväksytyyn Tasa-arvopoliittisen selonteon linjauksiin, joissa pidettiin tärkeänä sitä, että ihmiskaupan vastaista toimintaa ja lainsäädäntöä arvioidaan ja kehitetään sukupuolinäkökulmasta.¹¹ Valiokunta korosti, että myös omasta suostumuksestaan prostituutioon tullut henkilö voi olla ihmiskaupan uhri, jos hänen tosiasialliset mahdollisuutensa irrottautua prostituutiotoiminnasta ovat heikot esimerkiksi turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman, paritus toiminnan olosuhteiden taikka häneen kohdistuvan väkivallan tai väkivallan uhan johdosta.

Työperäisen ihmiskaupan ehkäisemisen tehostaminen. Työperäisen ihmiskaupan osalta kansallinen ihmiskaupparaportoiija suositteli, että voimassa olevan lainsäädännön kokonaisuutta ja riittävyyttä arvioitaisiin tarkemmin ihmiskaupan ennalta ehkäisemisen sekä uhrien tunnistamisen ja heidän oikeuksiensa toteutumisen näkökulmasta yhteistyössä työmarkkinajärjestöjen ja työsuojeluhallinnon kanssa. Valiokunta yhtyi tähän kannanottoon ja kiirehti työläinsäädäntöä koskevan kartoituksen tekemistä ja lainsäädännön kehittämistä siten, että työperäisen ihmiskaupan ehkäiseminen tehostuu. Lisäksi valiokunta edellytti, että ulkomaalaislakia muutetaan pikaisesti niin, että oleskelulupia ei myönnettäisi työnantajakohtaisina.

10 LaVL 16/2010 vp.

11 VNS 7/2010 vp.

Auttamisjärjestelmään ohjautumisen edistäminen. Valiokunta yhtyi ihmiskaupparaporttoijan suositukseen, jonka mukaan mahdollisia ihmiskaupan uhreja ei tulisi käännättää ennen kuin on yksilöllisesti ja tarkasti selvitetty, ettei tapaukseen liity ihmiskauppaa. Valiokunta piti tärkeänä, että mahdollisille ihmiskaupan uhreille annetaan tietoa auttamisjärjestelmästä sekä ulkomaalaislain mukaisista mahdollisuuksista saada harkinta-aikaa ja hakea ns. uhrilupaa. Valiokunta muistutti myös, ettei ihmiskauppa koske vain ulkomaalaisia, vaan myös suomalaiset voivat joutua ihmiskaupan uhreiksi. Valiokunnan näkemyksen mukaan vaara koskee erityisesti nuoria naisia, jotka voidaan saattaa seksuaalisen hyväksikäytön kohteiksi. Valiokunta kehotti ryhtymään ihmiskauppaa ehkäiseviin toimenpiteisiin.

Esitutkinnan ja syytetoimien tehostaminen. Valiokunta kuuli useita käytännön tilanteisiin perehtyneitä poliisin asiantuntijoita, jotka pitivät erittäin kannatettavana kansallisen ihmiskaupparaporttoijan suositusta paljastavaan toimintaan koulutetun ja erikoistuneen yksikön perustamisesta ihmiskaupparikosten tutkintaa varten. Valiokunta katsoi, että paras vaikutus rikostorjunnassa saadaan aikaan riittävän vahvasti varustetulla erikoisyksiköllä, jonka toimialueena on koko maa ja joka tutkii myös ihmiskaupan lähirikoksia, kuten paritusta, laittoman maahantulon järjestämistä ja työsyryntää. Valiokunta totesi, että näiden rikosten paljastaminen ja selvittäminen vaatii poliisilta laajaa perehtyneisyyttä ja yhteistyöverkostoja hyödyntävää oma-aloitteista tutkintotetta. Erikoisyksikön tiivis yhteistyö nimettyjen avainsyyttäjien kanssa toisi esitutkintaan kaivattua tehostusta. Valiokunta edellyttikin, että poliisin perustetaan ihmiskaupan ja sen lähirikosten tutkintaan erikoistunut valtakunnallinen erikoisyksikkö, joka tekisi tiivistä yhteistyötä näihin rikosnimikkeisiin erikoistuneiden avainsyyttäjien kanssa. Valiokunta yhtyi lakivaliokunnan ja hallintovaliokunnan¹² näkemykseen esitutkinta- ja oikeusviranomaisten tiedotus- ja koulutustarpeista. Lopuksi valiokunta kiirehti Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaista toimintaa koskevan yleissopimuksen ratifioimisprosessia.

4.2. Ihmiskaupan vastaisen politiikan linjaukset ja pääministeri Kataisen hallitusohjelma

Eduskunta hyväksyi työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietinnön ja edellytti valtioneuvoston ryhtyvän useisiin lainsäädännöllisiin ja muihin toimenpiteisiin:

1. ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää koskevan erillislain valmistelemiseksi;
2. ihmiskauppaa ja paritusta koskevien rangaistussäännösten päällekkäisyyksien poistamiseksi;

¹² HaVL 21/2010 vp.

3. parituksen kohteena olevan henkilön oikeusaseman vahvistamiseksi myöntämällä hänelle asianomistaja-asema rikosprosessissa;
4. ihmiskaupan ja sen lähirikosten tutkintaan erikoistuneen valtakunnallisen erikoisyksikön perustamiseksi ja kyseisiin rikosnimikkeisiin erikoistuneiden avainsyöttäjien nimeämiseksi;
5. työlainsäädännön ja ulkomaisen työvoiman työsuohdevalvonnan kehittämiseksi siten, että työperäisen ihmiskaupan ehkäiseminen tehostuu;
6. ulkomaalaislain pikaiseksi muuttamiseksi siten, että oleskelulupia ei enää myönnetä työnantajakohtaisina;
7. Euroopan neuvoston ihmiskauppaa koskevan yleissopimuksen ratifiointiin saattamiseksi pikaisesti eduskunnan käsiteltäväksi; sekä
8. asianomaisten viranomaisten velvoittamiseksi antamaan vuoden 2011 loppuun mennessä vähemmistövaltuutetulle selvitys niistä toimenpiteistä, joihin ne ovat ryhtyneet ihmiskaupparaporttoijan kertomuksessa esitettyjen toimenpidesuosittelujen toteuttamiseksi.

Pääministeri Kataisen hallituksen ohjelmassa ihmiskauppa mainitaan useaan kertaan. Hallitusohjelmassa muun muassa sitoudutaan siihen, että lainsäädäntöä kehitetään ihmiskaupan torjumiseksi kaikissa muodoissaan, ihmiskaupan uhrien suojelemiseksi ja oikeusturvan parantamiseksi. Tässä yhteydessä varmistetaan keinot torjua kerjäämisen organisointia. Ihmiskauppaa koskevaa koulutusta suunnataan viranomaisille, syyttäjille ja tuomareille. Hallitusohjelmassa sitoudutaan myös vahvistamaan kansalaisjärjestöjen, vähemmistövaltuutetun ja työsuojeluviranomaisten roolia ihmiskaupan tunnistamisessa ja torjunnassa sekä selvittämään laittoman maahantulon järjestämistä koskevat lainsäädännön uudistustarpeet. Seuraavassa arvioidaan sitä, miten hyvin eduskunnan ihmiskaupan vastaisen politiikan linjaukset ovat toteutuneet.

4.3. Ihmiskaupan uhrien auttaminen

4.3.1. Johdanto

Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen ja avun piiriin ohjautuminen on osoittautunut ajateltua haastavammaksi lähes kaikkialla maailmassa. Lähes kaikki ihmiskaupan ja sen uhrien parissa työskentelevät tahot pitävät ihmiskaupan uhrien tunnistamista ihmiskaupan vastaisen toiminnan eräänä suurimpana ongelmana. Suuri osa uhreista ohjautuu avun piiriin viranomaisten, lähinnä poliisin, aloitteesta. Osa uhreista ohjautuu avun piiriin kansalaisjärjestöjen ja muiden viranomaisten kautta. Oma-aloitteinen avun hakeminen on harvinaisempaa.

Suomessa haastetta lisää se, että ihmiskaupan uhrien auttamisesta on vastuussa viranomaisten ylläpitämä auttamisjärjestelmä. Tämä seikka voi he-

rättää useissa uhreissa pelkoa: uhrin pelkäävät tai suhtautuvat epäluuloisesti viranomaisiin ja viranomaisten kykyyn tai haluun auttaa heitä. He epäilevät, etteivät viranomaiset näe sitä väkivaltaa ja hyväksikäyttöä, jonka kohteiksi he ovat joutuneet, vaan ryhtyvät toimenpiteisiin esimerkiksi heidän maasta poistamiseksi. Uhrit pelkäävät, ettei heidän kokemuksiinsa suhtauduta vakavasti, vaan niitä vähätellään tai pidetään heidän omana syynään. Uhrit ovat saattaneet kokea viranomaisten kohtelun epäasiallisena, loukkaavana, halventavana tai leimaavana jo aikaisemmin olleessaan tekemisissä viranomaisten kanssa. Jotkut uhrit ovat saattaneet joutua ihmiskaupan uhreiksi, koska heidän kotimaansa viranomaiset ovat olleet lahjottavissa tai he ovat suoranaisesti osallistuneet heidän hyväksikäyttöön.

Avun hakeminen ja hyväksikäyttökokemuksista viranomaisille kertominen saattaa sisältää sellaisia riskejä, joiden toteutumista uhrit pyrkivät kaikin keinoin välttämään. Kertoessaan hyväksikäyttökokemuksistaan viranomaisille uhrit joutuvat tekemään päätöksen, jonka kielteiset, uhkaavat ja pelottavatkin seuraukset voivat ulottua paitsi heidän hyväksikäyttäjiinsä myös uhreihin itseensä ja heidän läheisiinsä: uhri voi kokea, että hän vastaa viranomaisilmoituksesta koituvista seurauksista, jotka eivät enää ole hänen hallinnassaan. Jättämällä kertomatta kokemuksistaan uhrit suojelevat itseään ja läheisiään. Joskus uhrit ovat itsekkin syyllistyneet johonkin rikokseen, rikkomukseen tai muuhun laitomaan tai luvattomaan toimintaan, kuten prostituutioon (koskee erit. EU:n ulkopuolelta tulevia henkilöitä), jonka paljastaminen viranomaisille voi johtaa esimerkiksi maasta poistamiseen ja maahantulokiellon määräämiseen. Osa uhreista pelkää hyväksikäyttäjäänsä, koska he tai heidän läheisensä ovat joutuneet väkivallan tai sillä uhkailun kohteiksi. Suomessakin tiedetään tapauksia, joissa tekijät ovat uhkailleet tai tappaneet uhrien läheisiä uhrien vaimentamiseksi tai uhreille kostamiseksi viranomaisten puoleen kääntymisen vuoksi.

Seksuaaliseen väkivallan ja hyväksikäytön dynamiikkaan kuuluu, etteivät uhrit koe välttämättä olevansa rikoksen uhreja, vaan mieltävät hyväksikäytön väistämättömäksi ja luonnolliseksi osaksi heidän elämäntilannettaan tai asemaansa etnisen ryhmän tai perheen jäsenenä tai naisena. Hyväksikäyttäjät ovat saaneet uhrit uskomaan, että heidän hyväksikäyttönsä on alalla normaalia (esim. työelämässä rakennus-, siivous- tai ravintola-alalla tai erotiikka- ja mallialalla). Usein mitä kauemmin hyväksikäyttö jatkuu, sitä vaikeampaa sitä vastaan on puolustautua. Mitä läheisempi tekijä uhrille on, sitä vaikeampaa hyväksikäytöstä on irtautua. Osalle uhreista avun hakeminen saattaa tarkoittaa läheisten ihmisten menettämistä ja omasta lähiyhteisöstä luopumista.

Usein uhriksi joutumisen taustalla on velkaantumista tai uskomus siitä, että hän tai hänen perheensä tuhoutuvat, jos uhri hakeutuu avun piiriin. Ihmis-

kaupan uhrit voivat kokea hyväksikäytön uhriksi joutumisestaan valtavaa häpeää, jotkut jopa syyllisyyttä, eivätkä he siksi halua myöntää tapahtunutta edes itselleen, saati perheelleen tai muille läheisilleen. Kasvojen menettäminen voi olla hyväksikäyttöäkin pahempaa. Uhrista saatavilla olevat vaihtoehdot voivat tuntua mahdottomilta, vaikeilta tai riittämättömiltä, eivätkä siksi realistisilta. Osa uhreilta on elänyt jo pitkään yhteiskunnan marginaalissa, jolloin heillä ei ole tietoa valtaväestön jakamista arvoista ja oikeuksista, eikä kykyä tai jaksamista hakeutua pois hyväksikäytön piiristä. Uhreilla ei usein ole myöskään tukiverkostoa, läheisiä, jotka kannattelisivat heitä silloin, kun he sitä tarvitsisivat. Pelkästään arjen askareista selviytyminen voi vaatia mahdottomalta tuntuvia ponnisteluja.

Seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön kohteiksi joutuneet ihmiskaupan uhrit kärsivät usein vakavista mielenterveysongelmista, kuten posttraumaattisesta oireyhtymästä, masennuksesta tai psykoosista. Huomattava osa myös kansallisen ihmiskaupparaportoinnin tietoon tulleista ihmiskaupan uhreista on joutunut psykiatriseen sairaalahoitoon, osa heistä toistuvasti, hyväksikäytön johdosta koituneen traumatisoitumisen vuoksi. Kärsijöinä eivät ole ainoastaan uhrit, vaan myös heidän läheisensä, erityisesti heidän alaikäiset lapsensa, joiden perustarpeista hyväksikäytetyt vanhemmat eivät enää jaksa huolehtia. Tilanteet saattavat johtaa uhrien lasten kiireellisen sijoituksen kautta huostaanottoon ja jopa adoptioon.

4.3.2. Suomea sitova kansainvälinen sääntely

Ihmiskaupasta ja sen uhreista puhuttaessa on hyvä muistaa, että ihmiskaupan uhreilla on Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden mukaan oikeus saada apua hyväksikäyttökokemuksista toipumiseen ja suojelua hyväksikäyttäjäänsä vastaan. Huhtikuussa 2011 annettu EU:n direktiivi ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta korostaa, että ihmiskauppa on raikeä perusoikeuksien loukkaus.¹³ Artiklassa 11 direktiivi velvoittaa jäsenvaltiot varmistamaan, että henkilölle annetaan apua ja tukea heti, kun toimivaltaisilla viranomaisilla on perusteltua syytä epäillä, että tämä on saattanut joutua ihmiskaupparikoksen kohteeksi. Jäsenvaltioiden on lisäksi varmistettava, että uhreille annettavan tuen ja avun ehtona ei ole uhrin valmius toimia yhteistyössä rikostutkinnassa, syytetoimien yhteydessä tai oikeudenkäynnissä.¹⁴ Myös ns. yleinen uhridirektiivi, joka koskee rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevia vähimmäisvaatimuksia, korostaa johdannossaan, että henkilöä on pidettävä uhrina riippumatta siitä, onko rikoksentehtyjä tunnistettu, pidätetty, pan-

¹³ 2011/36/EU.

¹⁴ Ks. myös Ihmiskaupan uhrien oikeudet EU:ssa. Euroopan unionin julkaisu- ja tiedotustoimisto, 2013.

tu syyteeseen tai tuomittu, ja riippumatta siitä, mikä on näiden kahden välinen perhesuhde (kohta 19).¹⁵

Ihmiskauppaa koskevan direktiivin mukaan jäsenvaltioiden tulee luoda tarkoituksenmukaiset mekanismit uhrien tunnistamiseksi varhaisessa vaiheessa samoin kuin heidän auttamisekseen ja tukemisekseen yhteistyössä alan tukijärjestöjen kanssa. Tähän apuun ja tukeen sisältyy ainakin uhrin toimeentulon takaava elintaso eli tarkoituksenmukainen ja turvallinen majoitus, aineellinen apu, välttämätön sairaanhoito mukaan lukien psykologinen tuki, neuvonta ja tiedotus sekä tarvittaessa käännös- ja tulkkauspalvelut. Jäsenvaltioiden on huolehdittava uhreista, joilla on erityisesti raskaudesta, terveydentilasta, vammaisuudesta tai mielenterveydellisistä tai psykologisista häiriöistä johtuvia erityistarpeita tai joihin on kohdistettu vakavaa psykologista, fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa. Direktiivi velvoittaa artiklassa 12 tarjoamaan uhreille myös lainopillista neuvontaa ja oikeudellisen edustuksen myös korvausten vaatimista varten. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että ihmiskaupan uhrin saavat yksilölliseen riskiarviointiin perustuvaa tarkoituksenmukaista suojelua. Alaikäisten uhrien yksilöllisistä avun ja tuen tarpeista ja niihin vastaamisesta säädetään direktiivissä erikseen artiklassa 14.

Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaista toimintaa koskevan yleissopimuksen 10 artikla sisältää määräyksen ihmiskaupan uhrien tunnistamisesta.¹⁶ Ensinnäkin artiklan 1 kohta velvoittaa sopijavaltiot varmistamaan, että tunnistamisesta vastuussa olevat toimivaltaiset viranomaiset koulutetaan tunnistamaan ihmiskauppaa sekä tekemään yhteistyötä paitsi toisten viranomaisten myös tukioorganisaatioiden, kuten kansalaisjärjestöjen, kanssa.¹⁷ Artiklan 2 kohta velvoittaa toteuttamaan uhrien tunnistamiseksi tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet, tarvittaessa yhteistyössä muiden osapuolten ja asianomaisten tukioorganisaatioiden kanssa. Perustellusti ihmiskaupan uhriksi uskottua henkilöä ei saa poistaa sopijavaltion alueelta, vaan tunnistamisprosessi on suoritettava loppuun, ja henkilölle on annettava yleissopimuksen 12 artiklassa tarkoitettua apua.

Yleissopimuksen selitysmuistion mukaan tunnistamatta jäävien ihmiskaupan uhrien perustavanlaatuiset oikeudet jäävät toteutumatta. Tunnistaminen on tärkeää myös rikosprosessin ja ihmiskaupan ehkäisemisen vuoksi. Selitys-

¹⁵ 2012/29/EU.

¹⁶ CETS No. 197. Euroopan neuvosto on julkaisut koosteen yleissopimukseen perustuvista ihmiskaupan uhrien oikeuksista: Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta, Uhrien oikeudet. Tietopaketti on löydettävissä osoitteesta: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Leaflets/Victims/FIN_victims.pdf.

¹⁷ Toimivaltainen viranomainen tarkoittaa sopimuksen selitysmuistion mukaan kaikkia julkista valtaa käyttäviä viranomaisia, jotka saattavat kohdata ihmiskaupan uhreja, kuten poliisi, työsuojelu-, tulli- tai maahanmuuttoviranomaiset sekä suurlähetystöt ja konsulaatit.

muistiossa puhutaan tunnistamisesta prosessina, jonka aikana toimivaltaiset viranomaiset pyrkivät etsimään henkilön tarinasta ja olosuhteista sellaisia seikkoja, joilla voi olla merkitystä arvioitaessa ko. henkilön joutumista ihmiskaupan uhriksi. Tunnistamisprosessin alussa perustellun epäilyksen uhriksi joutumisesta tulisi riittää avun piiriin ohjaamiseen. Yleissopimus kieltää viranomaisia poistamasta maasta henkilöä, jonka kohdalla on syntynyt perusteltu epäily ihmiskaupan uhriksi joutumisesta. Selitysmuistiossa tarkennetaan, ettei tämän kynnyksen ylittyminen edellytä täyttä varmuutta ihmiskaupan uhriksi joutumisesta.

Selitysmuistiossa lisäksi tarkennetaan, että henkilöä, jonka kohdalla on syntynyt epäily ihmiskaupan uhriksi joutumisesta, ei saa poistaa sopijavaltion alueelta mihinkään maahan, ei hänen lähtömaahansa eikä kolmanteen maahan. Tämä tarkoittaa sitä, ettei henkilöä saa poistaa myöskään toiseen Euroopan unionin jäsenmaahan. Viranomaisilla on velvollisuus varmistaa, että henkilö saa yleissopimuksen 12 artiklan 1 ja 2 kohdassa (ns. vähimmäispalvelut) tarkoitetun avun. Selitysmuistiossa todetaan myös, että artiklan mukainen tunnistamisprosessi ei ole riippuvainen rikosprosessista tai sen etenemisestä. Tällä tarkoitetaan sitä, että tunnistetuilla ihmiskaupan uhreilla on oikeus apuun ja suojeluun riippumatta siitä, aloitetaanko asiassa esitutkinta ja johtaako se tuomioon ihmiskaupasta.

Yleissopimuksen artiklassa 12 määrätään uhrien auttamistoimenpiteistä. Yleissopimuksen selitysmuistion mukaan määräys velvoittaa sopijavaltiot takaamaan artiklassa mainitut palvelut kaikille ihmiskaupan uhreille siitä riippumatta, onko kysymys maansisäisestä vai rajat ylittävästä ihmiskaupasta. Niille henkilöille, joiden tunnistamisprosessi on vielä kesken, sopijavaltioiden on taattava tietyt vähimmäispalvelut artiklan 1 ja 2 kohdan mukaisesti. Nämä vähimmäispalvelut sisältävät kaikki ne toimet, joilla autetaan uhreja toipumaan fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti: uhrien toimeentulon mahdollistavan elintason järjestäminen asianmukaisen ja turvallisen majoituksen, psykologisen ja aineellisen avun sekä vastaavien toimien avulla, pääsy kiireelliseen sairaanhoitoon, käänös- ja tulkkaukspalvelut tarvittaessa, neuvonta ja tiedottaminen uhrien ymmärtämällä kielellä erityisesti uhrien laillisista oikeuksista ja heidän käytettävissään olevista palveluista, apu, jolla mahdollistetaan heidän oikeuksiensa ja etujensa esittäminen ja käsittely rikosentekijöitä vastaan käytävien rikosoikeudenkäyntien asianmukaisissa vaiheissa sekä lasten mahdollisuus koulutukseen. Yleissopimus lisäksi velvoittaa sopijavaltiot huomioimaan uhrin turvan ja suojelun tarpeet. Myös harkinta- ja toipumisaikajalla maassa oleskeleville henkilöille on taattava nämä vähimmäispalvelut.

Kun tunnistamisprosessi on saatettu loppuun, tulee uhreille tarjota kaikki artiklassa mainitut palvelut, kuten sairaanhoito- tai muun avun sekä pääsyn työmarkkinoille ja ammatilliseen ja yleissivistävään koulutukseen. Sopijavaltiot veloitetaan varmistamaan, ettei uhrin halukkuutta toimia todistajana aseteta hänelle annettavan avun ehdoksi. Selitysmuistion mukaan sopijavaltioiden on tarjottava kyseiset palvelut kaikille valtion alueella oleskeleville uhreille. Sopijavaltiot voivat tarjota yleissopimuksessa mainitut palvelut yhteistyössä esimerkiksi kansalaisjärjestöjen kanssa. Selitysmuistiossa kuitenkin muistutetaan, että valtio on vastuussa siitä, että uhrin saavat ne palvelut, joihin he ovat oikeutettuja silloin, kun he niitä tarvitsevat. Sopijavaltioiden on taattava riittävä rahoitus palvelujen toteuttamiseksi.

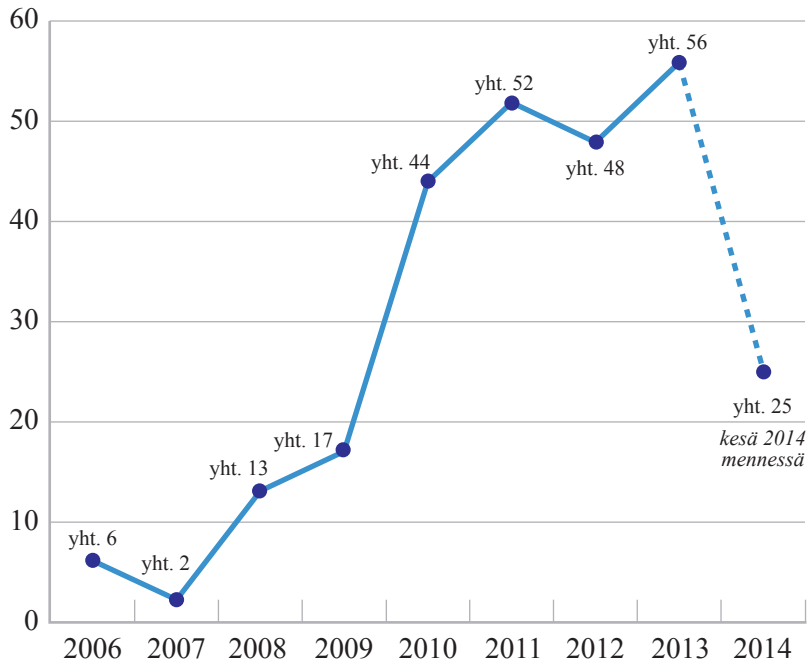
Yleissopimuksen valvontaa varten perustettu itsenäinen ja riippumaton asiantuntijaryhmä GRETA on sopijavaltioita koskevissa arviointikertomuksissaan antanut lukuisia suosituksia ja ohjeita, joiden tarkoituksena on avustaa sopijavaltioita yleissopimuksen tulkinnassa ja täytäntöönpanossa. Näitä tulkintasuosituksia ja -ohjeita kansallinen ihmiskaupparaportoiija on käsitellyt vuoden 2013 kertomuksessa tarkoituksenaan lisätä sopimuksen tunnettuutta sekä edistää määräysten täytäntöönpanoa ja sopimuksen ihmisoikeusperusteisen hengen toteutumista. Suomi on käsillä olevan kertomuksen mennessä painoon arviointimenettelyn kohteena. GRETA vieraili Suomessa kesäkuussa 2014. Vierailunsa aikana GRETA tapasi kansallisen ihmiskaupparaportoiijan lisäksi kansalaisjärjestöjä ja viranomaisia. GRETA:n on tarkoitus hyväksyä Suomea koskeva arviointikertomuksen maaliskuussa 2015.

4.3.3. Auttamisjärjestelmän työn kehittäminen

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää tärkeänä sitä, että ihmiskaupan uhrien auttaminen olisi lähtökohtaisesti valtion vastuulla ja että järjestelmä olisi valtion rahoitteinen. Kunnat, järjestöt ja yksityiset ja julkiset palveluntuottajat tukevat valtion tekemää auttamistyötä. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää myönteisenä, että ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä on vuosien mitaan kehittynyt uhrilähtoisemmäksi, läpinäkyvämmäksi ja ennakoitavammaksi. Myönteistä on myös se, että yhä useampi hyväksikäytön uhri saa apua auttamisjärjestelmästä. Auttamisjärjestelmään ohjautuneiden ja siihen hyväksytyjen uhrien määrä on noussut vuosi vuodelta. Auttamisjärjestelmä on tähän mennessä auttanut jo satoja ihmiskaupan ja sen lähirikosten uhreja. Tähän on vaikuttanut se, että auttamisjärjestelmään hyväksytään nykyisin matalalla kynnyksellä ns. ”asian selvittämiseksi”. Uhrien auttamisjärjestelmästä saama apu näyttää kohtaavan yhä paremmin uhrien yksilölliset ja usein moninaisetkin avun ja suojelun tarpeet. Raportoiija on kiinnittänyt huomiota myös siihen, että auttamisjärjestelmään

hyväksymis- ja järjestelmästä poistamispäätösten perusteluiden taso on selvästi noussut, eikä päätöksissä ole enää ollut alkuaikojen kaltaisia oikeusturvaongelmia.

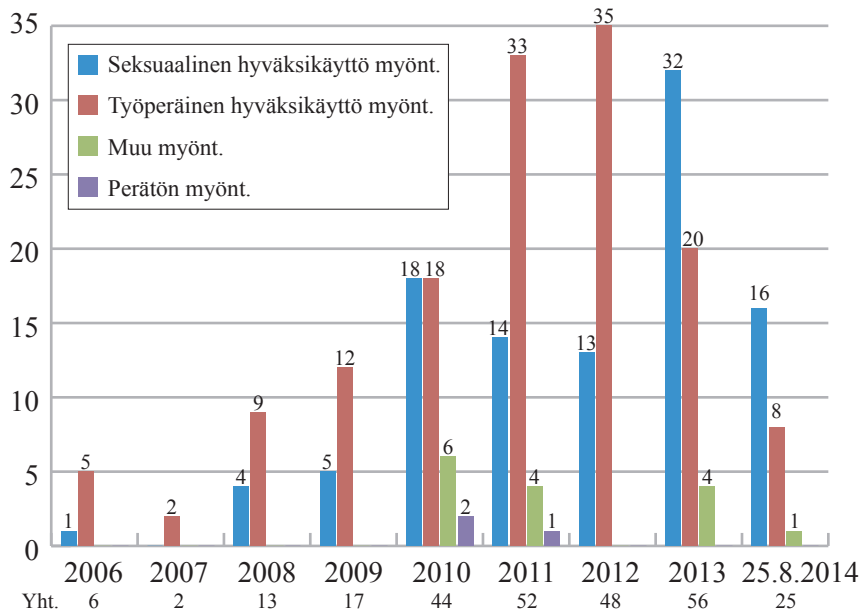
Auttamisjärjestelmän asiakasmäärän kehitys

Lähde: Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä.

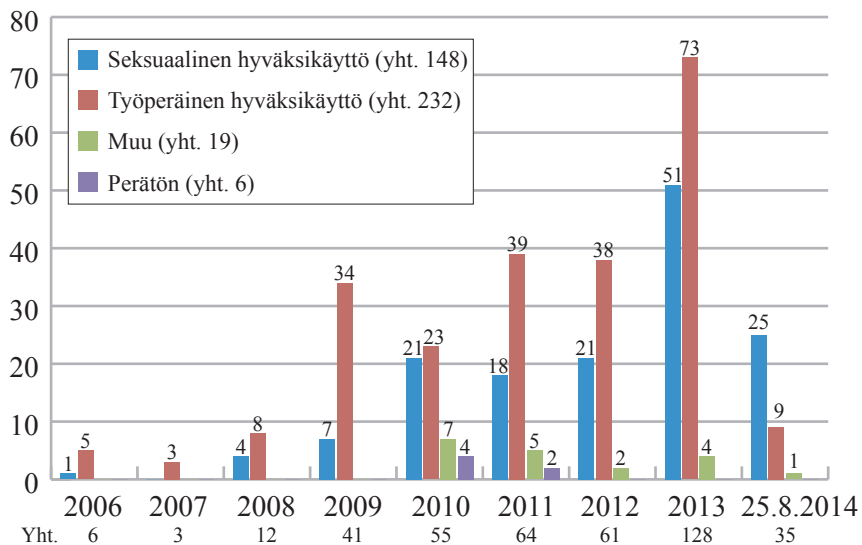
Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin näkemyksen mukaan yksi suurimmista haasteista ihmiskaupan uhrien auttamisessa liittyy auttamisjärjestelmään ohjautumiseen. Kuten edellä on todettu, auttamisjärjestelmään ohjaututaan pääasiassa kahden kanavan kautta: 1) esitutkintaviranomaiset ohjaavat työperäistä hyväksikäyttöä kohdanneen rikoksen asianomistajan auttamisjärjestelmään esitutkinnan jo käynnistyttyä tai 2) vastaanottokeskusten henkilökunta/ oikeusavustajat ohjaavat seksuaalista hyväksikäyttöä muualla Euroopassa kohdanneen ihmiskaupan uhrin/turvapaikanhakijan auttamisjärjestelmään. Silmiinpistävää on, että seksuaalisesti Suomessa hyväksikäytettyjä ihmiskaupan uhreja ohjataan auttamisjärjestelmään vähän. Ongelmana näyttää olevan myös se, että kunnalliset viranomaiset, erit. sosiaali- ja terveysturvaviranomaiset, ovat toistaiseksi ohjanneet ihmiskaupan uhreja harvoin auttamisjärjestelmään. Kuntien viranomaisten valmiudet kohdata ihmiskaupan uhrien tarpeita muutoinkin vaihtelee. Lastensuojeluviranomaisten kyky tarjota apua ja tukea hyväksikäyttöä kohdanneille lapsille tai ihmiskaupan uhrien alaikäisille lapsille tai perheille on osoittautunut erityisen riittämättömäksi.

Hyväksikäyttötarkoitus (auttamisjärjestelmään hyväksytyt)

Lähde: Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä.

Hyväksikäyttötarkoitus (auttamisjärjestelmään esitetyt)

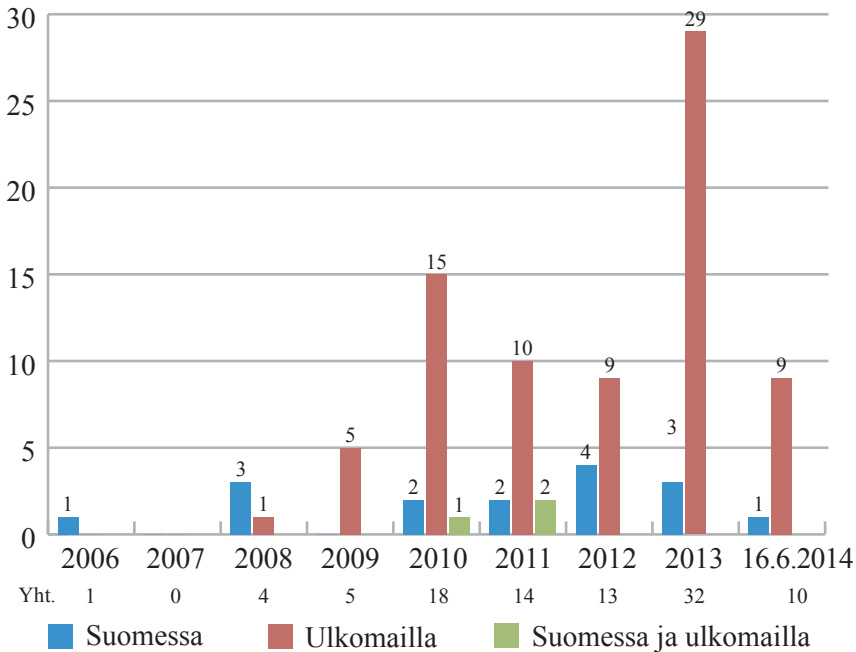
Lähde: Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä.

Kansallinen ihmiskaupparaportointi kiinnittää huomiota auttamisjärjestelmään hakeneiden ja siihen päässeiden väliseen epäsuhtaan. Kaiken kaikkiaan auttamisjärjestelmään on vuosina 2006-2014 (elokuu) hakenut yhteensä 405 henkilöä, joista 263 on hyväksytty auttamisjärjestelmään. Tämä vastaa noin 65 %:a. Seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutumisen vuoksi auttamisjärjestelmään on hakenut yhteensä 148 henkilöä. Heistä 103 on hyväksytty auttamisjärjestelmään. Tämä vastaa noin 70 %:a. Samaan aikaan yhteensä 232 työperäisen ihmiskaupan uhriksi joutunutta henkilöä on hakenut auttamisjärjestelmään. Heistä 142 on hyväksytty auttamisjärjestelmään. Tämä vastaa noin 61,2 %:a. Kielteisen päätöksen on muun muassa saanut useiden kymmenien luonnonmarjanpoimijoiden joukko. Kansallinen ihmiskaupparaportointi pitää yllättävänä, että kielteisen päätöksen saaneiden hakijoiden osuus kokonaismäärästä on näinkin suuri. Kansallinen ihmiskaupparaportointi korostaa, että auttaminen tulisi vieläkin vahvemmin sitoa ihmiskaupan indikaattoreihin (viitteisiin) sekä hakijan/asiakkaan avun tarpeeseen.

Auttamisjärjestelmän tekemistä päätöksistä ilmenee, että auttamisjärjestelmään hyväksytyin asiakkaan auttaminen monesti päättyy, jos esitutkinta ei etene, tutkintanimikkeeksi valikoituu jokin muu rikosnimike kuin ihmiskauppa tai asiassa ei anneta tuomiota ihmiskaupasta. Kansallinen ihmiskaupparaportointi muistuttaa tässä yhteydessä, ettei uhrien auttamista saa tehdä missään vaiheessa tai millään tavoin myöskään käytännössä mahdolliseksi rikosprosessista tai sen etenemisestä. Tämän kieltävät Suomea sitovat kansainväliset sopimusvelvoitteet ja EU-oikeus. Kansallinen ihmiskaupparaportointi lisäksi katsoo, ettei kuntaan siirtymisen tai oleskeluluvan myöntämisen tulisi automaattisesti johtaa asiakkaan poistamiseen auttamisjärjestelmästä. Ihmiskaupan uhriksi joutumisesta voi seurata sellaisia avun tarpeita, joihin vastaamiseen tarvitaan auttamisjärjestelmän erityisasiantuntemusta sekä pitkäkestoisempaa valtionhoitusta (TEM-kuntakorvaukset).

Kansallinen ihmiskaupparaportointi toteaa myös, että ihmiskaupan uhriksi muualla kuin Suomessa joutuneiden turvapaikanhakijoiden tilanne on ongelmallinen. Ihmiskauppaviitteiden ilmitulo ei välttämättä johda tunnistamisprosessin aloittamiseen ja uhrin ohjaamiseen ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. Viitteiden ilmitulo voi Dublin-vastuunmäärittämisasetuksen soveltamistilanteissa johtaa ihmiskaupan uhrin palauttamiseen siihen maahan, jossa hän on joutunut ihmiskaupan uhriksi. Merkitystä päätöksenteossa annetaan sille seikalle, ettei josakin muussa maassa tapahtuneen rikoksen tutkintaa aloiteta tai jatketa Suomessa. Ihmiskaupan uhrien mukana seuraavien lasten etua ei juuri arvioida silloinkaan, kun lapsen vanhemmat ihmiskaupan uhreina ovat kohtaamansa hyväksikäytön johdosta erittäin traumatisoituneita.

Auttamisjärjestelmän asiakkaan uhriutumismaa (seksuaalinen hyväksikäyttö)

Lähde: Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä.

Maan sisäisen tai Suomesta ulkomaille kohdistuvan ihmiskaupan ehkäisemiseen ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota, koska yleensä Suomen nähdään olevan vain kauttakulku- ja kohdemaana ulkomaalaistaustaisille ihmiskaupan uhreille. Kansallinen ihmiskaupparaportointi pitää mahdollisena, että erityisesti syrjäytymisvaarassa olevat, mielenterveysongelmista kärsivät ja päihderiippuvaiset nuoret ovat erityisessä riskissä joutua ihmiskaupan tai siihen rinnastettavan hyväksikäytön uhreiksi. Kansallinen ihmiskaupparaportointi näkee, että maan sisäisen ihmiskaupan ehkäisemiseen sekä uhrien tunnistamiseen ja auttamiseen tulisi tulevaisuudessa kiinnittää nykyistä enemmän huomiota.

Kansallinen ihmiskaupparaportointi on kiinnittänyt huomiota siihen, että kansalaisjärjestöjen auttamisjärjestelmään ohjaamien uhrien määrä on viime vuosina selvästi vähentynyt. Tämä on huolestuttavaa siksi, että kansalaisjärjestöillä on mahdollisuus tavoittaa kaikkein haavoittuvimmissa asemassa olevat tai pelkäävät uhrit, jotka eivät ainakaan heti uskalla turvautua viranomaisiin. Ihmiskaupan uhrien tunnistamista saattaa heikentää myös se, että Suomessa on vielä harvoja kansalaisjärjestöjä, joilla on riittävästi asiantuntemusta ih-

miskaupasta ja kokemusta ihmiskaupan uhrien tunnistamisesta ja auttamisjärjestelmään ohjaamisesta. Työ kansalaisjärjestöissä kärsii myös projektiluonteisesta rahoituksesta. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on myös havainnut, että kansalaisjärjestöissä auttamisjärjestelmästä saatava apu voidaan kokea tarpeeseen nähden riittämättömäksi ja hitaaksi, mikä aiheuttaa turhautumista. Järjestöt ja auttamisjärjestelmä saattavat uhreja auttaessaan myös pyrkiä eri tavoitteisiin, ja tämä voi vaikeuttaa niiden välistä yhteistyötä ja olla uhrin näkökulmasta ristiriitaista.

Ihmiskaupan uhrien auttaminen nähdään yhä useammin tapana vahvistaa ihmiskaupan uhrien luottamusta myös esitutkintaviranomaisia kohtaan ja sitä kautta samalla edistää ihmiskauppaan syyllistyneiden oikeudelliseen vastuuseen saattamista ja ihmiskaupan ehkäisemistä. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää tärkeänä, että esitutkintaviranomaiset ohjaisivat kaikki ne henkilöt, joiden he uskovat joutuneen ihmiskaupan uhreiksi, matalalla kynnyksellä auttamisjärjestelmään. Näin tulisi menetellä, jotta tunnistamisprosessi ja uhrin auttaminen saataisiin alkuun. Merkitystä ei tulisi antaa sille seikalle, onko henkilö joutunut uhriksi Suomessa vai ulkomailla tai onko henkilöllä Suomessa oleskelulupa vai ei. Voimassa olevan lain mukaan esitutkintaviranomaiset voivat tarvittaessa myöntää ihmiskaupan uhrille harkinta-ajan ja siten laillistaa myös luvattomasti maassa oleskelevan henkilön aseman.

Auttamisjärjestelmän ensisijainen tarkoitus ja tehtävä on järjestää ihmiskaupan uhreille apua. Ihmiskaupan uhreilla on lakiin ja kansainvälisiin sopimusvelvoitteisiin perustuvia oikeuksia jo pelkästään siitä syystä, että he ovat joutuneet ihmiskaupan uhreiksi. Auttamisjärjestelmällä on itsenäinen ja esitutkinnasta riippumaton tärkeä tarkoituksensa ja tehtävänsä, eivätkä esitutkintaviranomaiset voi päättää ketkä apua auttamisjärjestelmästä saavat, millaista apua uhriltä saavat tai milloin auttaminen päättyy.

Erityisesti monet seksuaalisesti hyväksikäytetyt ihmiskaupan uhrin tarvitsivat kokonaisvaltaista tukea: vierellä kulkemista, arjen elämässä tukemista, keskustelua, ohjausta ja neuvontaa. Käytännössä palvelujen järjestämisen kannalta haasteeksi on osoittautunut, ettei traumatisoituneille ihmiskaupan uhreille ole olemassa erillisiä turvakoteja, joissa palvelut voitaisiin tuottaa lähellä uhreja pätevän ja ammattitaitoisen henkilökunnan toimesta. Uhrin majoitetaan esimerkiksi vuokrattuihin yksityisasuntoihin, turvataloihin, vastaanottokeskuksiin tai väkivaltaa kohdanneiden naisten ensi- ja turvakoteihin, joissa ei välttämättä ole ihmiskaupan uhrien auttamisesta kokemusta.

Joidenkin uhrien kohdalla tällainen ratkaisu on toimiva, mutta toisinaan uhrien henkilökohtainen tilanne on sellainen, että he tarvitsevat jatkuvaa huo-

lenpitoa ja tukea tai he eivät henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan tai hyväksikäytöstä johtuneiden seurausten vuoksi ole siinä tilanteessa, että he voisivat asua ja oleskella esimerkiksi muiden turvapaikanhakijoiden tai parisuhde- ja perheväkivaltaa kohdanneiden henkilöiden kanssa samoissa tiloissa. Sopivan majoitusvaihtoehdon löytyminen on osoittautunut erityisen vaikeaksi seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan uhreille. Jos palvelukokonaisuus näyttäytyisi uhreille nykyistä ennakoitavampana ja turvallisempuna, voisi auttamisjärjestelmään hakeutua nykyistä enemmän seksuaalisesti hyväksikäytettyjä ihmiskaupan uhreja.

4.3.4. Ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön kehittäminen

Auttamisjärjestelmän toiminta kärsii täsmällisen lainsäädännön puutteesta. Lainsäädäntö ei riittävällä tavalla säätele auttamisjärjestelmään hyväksymistä, järjestelmästä poistamista tai palveluiden järjestämistä. Ihmiskaupan uhrien auttamisen suhde muihin prosesseihin ja lainsäädäntöön, kuten lastensuojelu-, sosiaalihuolto- tai ulkomaalaislakiin, on epäselvä. Prosessien ja lainsäädännön epätäsmällisyydestä seuraa, että viranomaisilla on huomattavan paljon harkintavaltaa yksittäistä hakijaa/asiakasta koskevissa asioissa. Tämä ei ole omiaan lisäämään luottamusta viranomaisia, ml. auttamisjärjestelmää, kohtaan. Auttamisprosessin ennakoimattomuus saattaa muodostaa esteen auttamisjärjestelmään hakeutumiselle. Uhrin kannalta tilanne on vaikea, koska hän ei voi tietää, mitä tunnistamisesta ja auttamisjärjestelmään ohjautumisesta seuraa: hänelle ei voida luvata juuri mitään, mutta hänen tuntee antaa viranomaisille tietoa ja altistaa itsensä viranomaisten harkinnalle, päätöksenteolle ja toiminnalle tilanteessa, jossa hän on kaikkein haavoittuvimmillaan ja heikoimmillaan.

Sisäasiainministeriö perusti tammikuussa 2012 työryhmän, jonka tehtäväksi annettiin erityisen ihmiskauppalain valmisteleminen. Loppuvuodesta 2013 työryhmä sai valmiiksi selvityksensä lainsäädännön kehittämistarpeista.¹⁸ Työryhmä ehdotti, että erillislakia ei vielä tässä vaiheessa valmisteltaisi, vaan muutettaisiin vain kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta annettua lakia. Lain nimikettä esitettiin muutettavaksi siten, että siihen lisättäisiin ihmiskaupan uhrien auttaminen. Työryhmä katsoi, että myös muuta lainsäädäntöä, kuten ulkomaalaislakia ja lastensuojelulakia, olisi tarve tarkastella ihmiskaupan uhrin tunnistamisen ja auttamisen paremman turvaamisen näkökulmasta. Tavoitteeksi asetettiin ennustettavampi ja läpinäkyvämpi kokonaisuus, jossa uhreja suojellaan ja uhrien ihmisoikeudet ja yhdenvertainen kohtelu turvataan. Työryhmä esitti, ettei ihmiskaupan uhrin auttamista jatkossakaan

¹⁸ Ihmiskaupan uhrin auttamista koskevan lainsäädännön kehittäminen. Työryhmän selvitys. Sisäasiainministeriö, 2013.

sidota uhrin valmiuteen toimia yhteistyössä rikostutkinnassa, syytetöimien yhteydessä tai oikeudenkäynnissä. Työryhmä piti tärkeänä, että kansalaisjärjestöjen toimintamahdollisuuksia ihmiskaupan uhrien tunnistamisessa ja auttamisessa parannettaisiin.

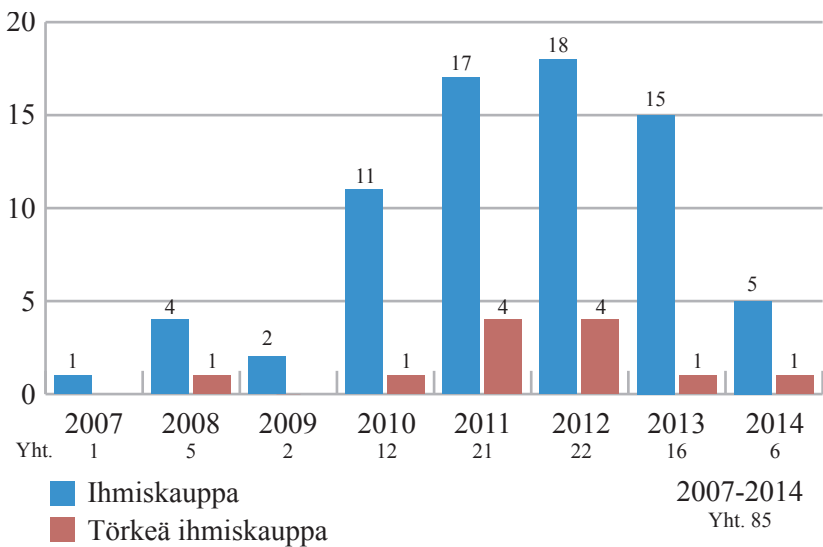
Säädösvalmistelu käynnistettiin työryhmän selvityksen pohjalta välittömästi. Selvitysvaiheeseen asetettu työryhmä jatkoi lainsäädäntöhankkeen ohjausryhmänä. Ministeriön ehdotus valmistui kesäkuussa 2014. Se sisältää joitakin parannuksia voimassa olevaan sääntelyyn nähden. Esitys tuo lain tasolle auttamisjärjestelmässä kehitettyjä käytännön toimintatapoja, mikä voi lisätä auttamisjärjestelmän ennustettavuutta ja läpinäkyvyyttä. Nämä parannukset liittyvät lähinnä auttamisjärjestelmään ottamiseen (auttamisen aloittamiseen), toipumis- ja harkinta-ajan myöntämiseen ja järjestelmästä poistamiseen (auttamisen päättämiseen).

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää tärkeänä, että ehdotettujen lainsäädäntömuutosten vaikutuksia seurataan ja tarvittaessa ryhdytään toimenpiteisiin havaittujen ongelmien korjaamiseksi. Erityistä huomiota on kiinnitettävä siihen ongelmaan, etteivät Suomessa seksuaalisesti hyväksikäytetyt ihmiskaupan uhrit nykyisin ohjaudu auttamisjärjestelmään. Ministeriö lähetti ehdotuksensa lausuntokierrokselle, kun käsillä oleva kertomus meni painoon. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija antaa ehdotuksesta yksityiskohtaisemman näkemyksensä erillisessä lausunnossa.

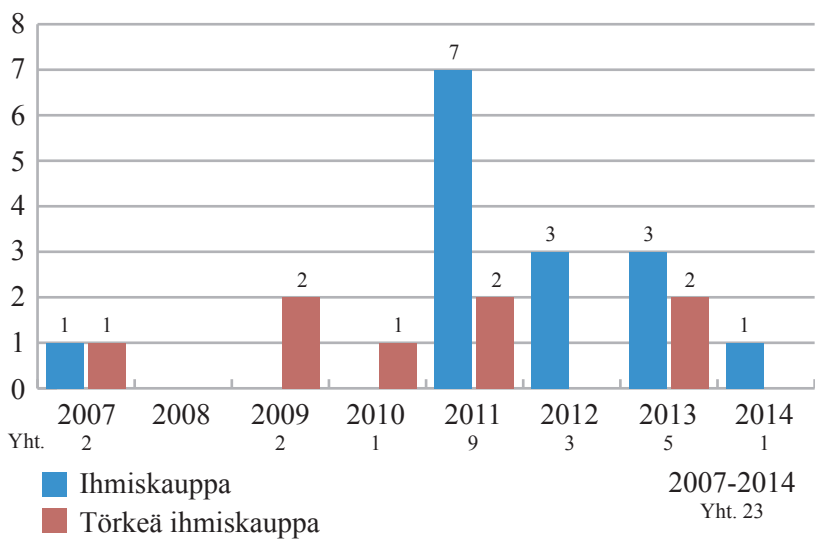
4.4. Rikoslainsäädäntö ja rikosprosessi

Suomen rikoslakiin lisättiin elokuussa 2004 nimenomaiset rangaistussäännökset ihmiskaupasta ja törkeästä ihmiskaupasta. Kevääseen 2014 mennessä tuomioistuimet ovat antaneet yhteensä kymmenisen tuomioita ihmiskaupasta. Osa tuomioista ei ole vielä lainvoimaisia. Ensimmäinen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva ihmiskauppatuomio annettiin kesällä 2006. Työperäisestä ihmiskaupasta saatiin ensimmäiset tuomiot vuonna 2012. Muita hyväksikäyttötarkoituksia koskevaa ihmiskauppaa, kuten kerjäämiseen tai pakkoa-violiittoihin liittyviä tapauksia, ei ole vielä käsitelty oikeudessa. Kuten ao. taulukot osoittavat, ihmiskauppaa koskevien esitutkintojen määrä on kasvanut selvästi viime vuosina.

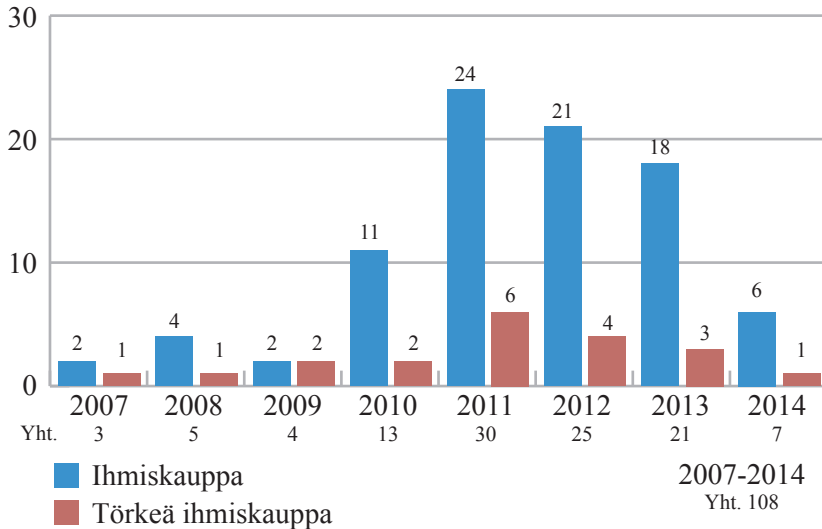
Ilmoitetut ihmiskaupparikokset (Poliisi)

Ilmoitetut ihmiskaupparikokset (Rajavartiolaitos)

Ilmoitetut ihmiskaupparikokset (yhteensä)

Lähde: Poliisihallitus.

Ihmiskauppaa koskevia esitutkintoja käynnistetään kuitenkin edelleen melko vähän. Epäsuhta auttamisjärjestelmään ohjautuneiden uhrien ja käynnistettyjen (tai syyttäjälle asti vietyjen) esitutkintojen välillä on suuri. Tätä epäsuhtaa voidaan selittää muun muassa sillä, että auttamisjärjestelmä ja rikosprosessi toimivat osin eri lähtökohdin ja periaattein, ja ne pyrkivät osin eri tavoitteisiin: auttamisjärjestelmä tarjoaa apua matalalla kynnyksellä sellaisillekin henkilöille, joiden ihmiskaupan uhriksi joutumista vasta selvitetään. Esitutkintaviranomaiset voivat asiaa tarkemmin selviteltyään päätyä siihen, ettei rikos olekaan niin vakava, että se täyttäisi ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön tai näyttöä ihmiskaupparikoksesta ei syystä tai toisesta saada. Vähäinen ihmiskauppatutkintojen määrä voi osittain selittyä myös ihmiskaupan tunnistamisen ja ihmiskaupparikoksien tutkintaan liittyvän erityisosaamisen puutteella ja sillä, että monilla esitutkintaviranomaisilla ja syyttäjillä on ihmiskaupan uhrista ja ihmiskaupparikoksesta edelleen varsin stereotyyppinen kuva, joka ei riittävästi huomioi uhrin psyykkistä hallintaa ja suojautumismekanismien tuhoutumista (riippuvaisen aseman/turvattoman tilan hyväksikäyttäminen) ihmiskaupan toteuttavina keinoina.

Edellä mainituista ihmiskauppaa koskevissa rangaistussäännöksissä ja niiden soveltamisessa olevista ongelmista johtuen kansallinen ihmiskaupparaportoi- ja suositteli vuonna 2010 eduskunnalle antamassaan kertomuksessa, että ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia, erit. paritusta, koskevia rangaistussäännöksiä

muutettaisiin niin, että ihmiskaupan uhrien tunnistaminen ja ihmiskaupparikosten tutkinta tehostuisivat. Eduskunta yhtyi kirjelmässään ihmiskaupparaporttoijan suosituksiin ja velvoitti valtioneuvoston ryhtymään toimenpiteisiin muun muassa ihmiskauppaa ja paritusta koskevien rangaistussäännösten päällekkäisyyksien poistamiseksi. Oikeusministeriö asetti marraskuussa 2011 työryhmän oikeusministeriön hallinnonalan ihmiskauppalainsäädännön tarkastelua varten.

Työryhmä luovutti syyskuun lopussa 2012 yksimielisen ehdotuksensa hallituksen esitykseksi eduskunnalle paritus- ja ihmiskaupparikoksia sekä kiskonnantapaista työsyrintää koskeviksi lainsäädäntömuutoksiksi.¹⁹ Muun muassa paritusta koskevasta rangaistussäännöksestä (20 luku 9 §) ehdotetaan poistettavaksi ja siirrettäväksi ”painostaminen” tekotapana ihmiskaupparikokseen. Törkeää paritusta (20 luku 9a §) koskevasta rangaistussäännöksestä ehdotetaan poistettavaksi väkivaltaan ja siihen rinnastettavat tekotavat, jotka jo ovat törkeän ihmiskaupan tunnusmerkkejä. Myös parituksen kohteen asemaa rikosprosessissa ehdotetaan parannettavan oikeudenkäyntiavustajan ja tukihenkilön määräämistä koskevalla lainsäädäntömuutoksella. Tämän muutoksen mukaisesti tuomioistuin voi määrätä paritusrikoksen kohteelle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten. Ihmiskaupparikosta määrittelevää pykälää (25 luku 3 §) ehdotetaan muutettavaksi niin, että siihen sisältyvä tekotapa ”ottaa toisen valtaansa” korvattaisiin tekotavalla ”ottaa toisen määräysvaltaansa”. Lisäksi ehdotetaan, että oikeushenkilöiden rangaistusvastuu liitetäisiin kiskonnantapaiseen työsyrintään ja että liiketoiminnassa kiskonnantapaiseen työsyrintään syyllistynyt voitaisiin määrätä liiketoimintakieltoon. Työryhmänmietintöön perustuva hallituksen esitys annettaneen eduskunnalle syksyllä 2014.

Kansallinen ihmiskaupparaporttoija pitää ministeriön ehdotuksia hyvinä ja kannattaa niiden hyväksymistä. Parhaassa tapauksessa paritussäännösten soveltamisala käytännössä kaventuu ja ihmiskauppaa seksuaalisessa hyväksikäyttötarkoituksessa opitaan tunnistamaan nykyistä paremmin. Jos kuitenkin käy niin, ettei uhrien oikeusturva parituksen ja ihmiskaupan välisellä rajanvedon selkiyttämisellä parane, tulee ehdotetusta avustajasäännöksestä tärkeä uhrien oikeusturvan toteutumisen kannalta. Uhrien itsensä tosiasiallinen mahdollisuus ajaa oikeuksiaan on psyykkisen ja fyysisen tilan vuoksi usein vaikeaa. Erityisesti alaikäiset seksuaalisen hyväksikäytön uhrit tarvitsevat tehokasta suojelua niin, että heidän kohtaamansa hyväksikäyttö voidaan asianmukaisesti selvittää. Ehdotetun avustajasäännöksen asianmukaisen soveltamisen kannalta keskeistä on, että poliisi hankkii paritusrikoksen kohteelle avustajan jo esitutkinnan alkuvaiheessa silloin, kun hänen epäillään joutuneen jonkin

¹⁹ Ihmiskauppatyöryhmän mietintö. Oikeusministeriö, 63/2012.

henkilöön kohdistuneen rikoksen, kuten ihmiskaupan, laittoman uhkauksen, pakottamisen, kiristyksen tai kiskonnan, kohteeksi. Kynnyksen avustajan hankkimiselle tulisi olla matala, jotta mahdolliset henkilöön kohdistuneet oikeudenloukkaukset prostituutio- ja paritustoiminnan piirissä voitaisiin selvittää ja uhrin saisivat kaltoin kohtelustaan asianmukaiset korvaukset.

Ihmiskaupan uhrien tunnistamista ja avun piiriin ohjautumista edistääkseen eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta kehotti mietinnössään poliisia laatimaan ohjeet ihmiskaupan uhrien tunnistamisesta ja auttamisjärjestelmään ohjaamisesta. Yhteistyössä kansallisen ihmiskaupparaportoinnin kanssa poliisi laati keväällä 2012 ohjeen ihmiskaupan tunnistamisen ja ihmiskaupparikoksiin liittyvän esitutkinnan edistämiseksi.²⁰ Ohjeen tarkoituksena on yhdenmukaistaa ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttumista, niihin liittyvää esitutkintaa sekä menettelyä ihmiskaupan uhrien auttamisessa. Ohjeen tarkoituksena on myös edistää mahdollisten ihmiskaupan uhrien tasavertaista kohtelua ja lisätä poliisin tietoisuutta ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä. Ohje on uusittu vuoden 2014 alussa. Poliisi ja rajavartiolaitos ovat myös järjestäneet koulutusta ihmiskaupasta.

Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin suositusten mukaisesti eduskunta edellytti linjauksissaan valtioneuvostoa perustamaan ihmiskaupan ja sen lähirikosten tutkintaan erikoistuneen valtakunnallisen erikoisyksikön ja nimeämään kyseisiin rikosnimikkeisiin erikoistuneet avainsyyttäjät. Huomionarvoista on, että käytännön tilanteita lähellä työskentelevät Helsingin poliisilaitos ja Keskusrikospoliisi suhtautuivat myönteisesti ajatukseen erikoisyksikön perustamisesta. Poliisihallitus ei kuitenkaan katsonut yksikön perustamista tarpeelliseksi. Poliisi on päättänyt perustaa asiantuntijaverkoston, jonka koordinoinnista huolehditaan keskitetysti. Asiantuntijaverkoston kautta poliisi pyrkii siihen, että ihmiskauppaan liittyvä osaaminen levittyy poliisin eri yksiköihin kautta maan. Kansalliselle ihmiskaupparaportoitajalle on kerrottu, että ihmiskaupan ja siihen liittyvien rikosten tehokas torjunta aiotaan huomioida Poliisihallituksen tulosohjauksessa.

Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin käsityksen mukaan etenkin seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvien ihmiskaupparikosten paljastamiseen ja tutkintaan ei ole suunnattu riittäviä voimavaroja. Ihmiskaupan parissa työskentelevät esitutkintaviranomaiset ovat kansalliselle ihmiskaupparaportoitajalle kertoneet, että näiden rikosten paljastaminen ja tutkinta edellyttäisi nykyistä vahvempaa priorisointia poliisihallinnon sisällä ja riittäviä henkilöresursseja. Ihmiskaupan paljastaminen ja tutkiminen on aikaa vievää ja vaativaa, ja sii-

20 Poliisihallitus: Ohje, Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttuminen sekä ihmiskaupan uhrin auttaminen, 2020/2011/3768 (12.4.2012).

nä onnistuminen edellyttää usein myös pitkäjänteistä reaaliaikaista seurantaa sekä rajat ylittävää viranomaisyhteistyötä.

Ongelmaksi on osoittautunut myös puutteet rajavartiolaitoksen toimivaltuuksissa. Rajavartiolain (578/2005) 42 §:n mukaan rajavartiolaitos voi toimittaa ihmiskaupparikosta koskevan esitutkinnan, kun asiassa on syytä epäillä myös laittoman maahantulon järjestämistä. Yksinkertaistetusti laittomasta maahantulon järjestämisestä voi rikoslain 17 luvun 8 §:n mukaan olla kysymys silloin, kun henkilö yrittää tuoda Suomeen tai Suomen kautta ulkomaalaisen, jolla ei ole oltava maahantuloon vaadittavaa matkustusasiakirjaa tai tämä asiakirja on väärä tai väärennetty. Nykytiedon valossa valtaosa ihmiskaupan uhreista ylittää rajat laillisesti, jolloin osa esitutkintaviranomaisten tehosta jää rikostorjunnassa hyödyntämättä. Tämä on valitettavaa siitä syystä, että rajavartiolaitoksella on tarvittavaa erityisosaamista rajat ylittävän rikollisuuden paljastamisessa ja tutkinnassa. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija katsoo, että lainsäädäntöä tulisi tältä osin tarkastella uudestaan.

Syyttäjälaitoksessa on kansallisen ihmiskaupparaportoiijan saamien tietojen mukaan ongelmaksi osoittautunut se, ettei syyttäjävirostoissa ole ihmiskaupparikoksiin erikoistuneita syyttäjiä. Tämä ei välttämättä olisi ongelma, jos työ- ja seksuaalirikoksiin erikoistuneita syyttäjiä olisi tarpeeksi. Tärkeää olisi, että ihmiskauppajuttuja hoitavat syyttäjät voisivat kartuttaa osaamistaan ja paneutua riittävästi vaativien ja uutta oikeuskäytäntöä luovien rikosjuttujen ajamiseen. Tarvittaessa vaativille ihmiskauppajutuille tulisi osoittaa kaksi syyttäjää. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on keskusteluissaan valtakunnansyyttäjän kanssa tuonut esiin toiveensa syyttäjien erikoistumis- ja koulutautumismahdollisuuksien sekä riittävien resurssien turvaamisesta.

4.5. Työperäinen ihmiskauppa ja työsuhdevalvonta

4.5.1. Tutkimustieto

Työperäistä ihmiskauppaa ja siihen liittyvää vakavaa hyväksikäyttöä on kansallisen ihmiskaupparaportoiijan edellisen ihmiskaupparaportin jälkeen tutkittu Suomessa enemmän kuin seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa. Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI on julkaissut kaksi tutkimusta. Vuonna 2011 julkaistu tutkimus oli ensimmäinen laaja tutkimus työperäisestä ihmiskaupasta Suomessa.²¹ Tutkimuksen tavoitteena oli kuvailla työperäistä ihmiskauppaa ja ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöä Suomessa ja siten havainnollistaa, miltä työperäinen ihmiskauppa voi Suo-

21 Anniina Jokinen, Natalia Ollus ja Minna Viuhko: Ehdolla millä hyvänsä. Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa. Heuni, 2011.

nessa näyttää. Tutkimuksessa hyödynnettiin erilaisia aineistoja: asiantuntija- ja uhrihaastatteluja, tuomioistuinten tuomioita ja poliisin esitutkintapöytäkirjoja sekä lehtiartikkeleita ja muuta mediamateriaalia.

Tutkimus osoitti, että Suomessa esiintyy ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöä. Pahimmillaan hyväksikäytössä on ihmiskaupan ja pakkotyön piirteitä. Tutkimuksen mukaan vakavimmat ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttötapaukset ovat ravintola-, rakennus- ja puutarha-aloilta. Hyväksikäytetyt henkilöt tulevat eri puolilta maailmaa, kuten Aasiasta, Itä-Euroopasta ja Suomen lähialueilta. Hyväksikäyttäjät ovat olleet sekä syntyperältään suomalaisia että ulkomaalaistaustaisia. Tutkimuksen mukaan ulkomaista työvoimaa rekrytoidaan Suomeen joko rekrytointi- tai välittäjäyritysten kautta tai pienimuotoisemmin suvun tai tuttujen kautta.

Ulkomaiset työntekijät joutuvat tutkimuksen mukaan monin tavoin hyväksikäytetyiksi Suomessa. Lainmukaisten palkkasaatavien laiminlyömisestä ja ylettömien työtuntien teettämisen lisäksi työntekijöitä uhkaillaan ja painostetaan esimerkiksi väkivalalla tai työsuhteen irtisanomisella, heidän liikkumistaan ja vapauttaan rajoitetaan esimerkiksi passien poisottamisella ja heidän tapaturmavakuutuksensa tai työterveytensä jätetään hoitamatta. Työntekijät voidaan sitoa hyväksikäyttävään työsuhteeseen myös veloilla, joiden maksaminen on vaikeaa ja joissakin tilanteissa jopa mahdotonta. Viranomaisia erehdytetään laatimalla työntekijöille kaksi toisiaan vastaamatonta työsopimusta, joista vain toinen näytetään viranomaisille.

Tutkimuksesta käy ilmi, että työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan uhrit ottavat itse harvoin suoraan yhteyttä avun tarjoajiin tai viranomaisiin. Uhrit ovat usein niin riippuvaisessa asemassa, etteivät he voi tai uskalla hakea apua, heillä ei ole tietoa avun saannin mahdollisuuksista tai he pelkäävät viranomaisia. Tutkimuksen perusteella uhreja ei myöskään aina tunnusteta riittävän hyvin edes silloin, kun hyväksikäyttö sinällään tulee viranomaisten tietoon, sillä viranomaisilta puuttuu tietoa ihmiskaupan tunnusmerkeistä, eikä uhrien tunnistaminen ole oikein kenenkään prioriteetti. Esitutinnan osalta kävi ilmi, että ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön tutkinta on viranomaisille haastavaa muun muassa siksi, että ihmiskauppaa koskevat rangaistus-säännökset eivät ole esitutkintaviranomaisille tuttuja. Tutkimuksessa annettiin useita suosituksia tilanteen parantamiseksi. Suositukset liittyivät muun muassa työperäistä ihmiskauppaa koskevan tietoisuuden lisäämiseen sekä esitutkintaresurssien vahvistamiseen.

Toisessa vuonna 2014 julkaistussa työperäistä ihmiskauppaa koskevassa tutkimuksessa, HEUNIN tutkijat selvittivät hyväksikäyttöä ravintola- ja siivous-

alalla.²² Alat työllistävät paljon ulkomaista työvoimaa, ja niillä on paljastunut runsaasti ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttöön liittyviä ongelmia. Tutkimuksen aineisto koostui asiantuntija- ja uhrihaastatteluista, esitutkintamateriaalista ja media-aineistosta. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että työperäinen ihmiskauppa ei ole erillinen ilmiö, vaan se liittyy ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttöön sekä harmaaseen talouteen. Ravintola-alalla vakava hyväksikäyttö on usein kytköksissä järjestelmälliseen ohimyyntiin ja pimeän työvoiman käyttöön. Siivousalalla kovasta kilpailusta johtuvat alihintaiset tarjoukset sekä alihankintaketjutus lisäävät hyväksikäytön riskiä ketjun loppupäässä. Hyväksikäyttö on mahdollista etenkin siksi, että ulkomaalaiset työntekijät valittavat varsin harvoin tilanteestaan ulkopuolisille tahoille.

Tutkimuksen mukaan useissa tapauksissa ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö on usein tietoista ja järjestelmällistä. Hyväksikäyttöön syyllistyvien työnantajien motiivina on yleensä raha ja voiton tekeminen, eivätkä he kuulu työnantajaliittoihin. Riittävien sanktioiden puuttuminen vaikeuttaa työperäiseen hyväksikäyttöön ja ihmiskauppaan puuttumista. Ääritapauksissa tämä mahdollistaa sen, että häikäilemättömät työnantajat jatkavat väärinkäytöksiä vuosien ajan.

Tutkimus suositteli, että sekä ravintola- ja siivouspalveluita ostavien tahojen että tavallisten kuluttajien tietoisuutta hyväksikäytöstä on parannettava. Lisäksi on tehostettava viranomaisten valvontamekanismeja ja taattava viranomaispalveluiden saatavuus eri kielillä. Työsuojeluviranomaisten, verotajan, poliisin ja maahanmuuttoviranomaisten sekä kansalaisyhteiskunnan ja liike-elämän yhteistyö on ratkaisevassa asemassa, jos ongelmaan halutaan puuttua entistä paremmin. Tutkimuksessa korostettiin ihmiskaupan ennalta ehkäisemistä muun muassa puuttumalla niihin tekijöihin, jotka mahdollistavat ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäytön.

4.5.2. Työperäistä ihmiskauppaa koskeva tuomio

Vuonna 2012 annettiin ensimmäiset tuomiot työperäisestä ihmiskaupasta. Näistä eräs koski Pirkanmaalla sijaitsevaa etnistä ravintolaa. Vuosina 2006-2012 työnantajat olivat rekrytoineet ainakin kymmenen vietnamilaista työntekijää töihin ravintoloihinsa. Työntekijät joutuivat tekemään pitkiä työpäiviä vaatimattomalla palkalla. Työntekijät asuivat työnantajensa järjestämissä asunnoissa, ja osa joutui työskentelemään työnantajien kotiapulaisina vielä työpäivän jälkeen. Työntekijät olivat työnantajilleen velkaa. Työntekijät pelottelivat työntekijöitä ja kontrolloivat heitä monilla eri tavoilla, kuten

22 Anniina Jokinen ja Natalia Ollus: "Tuulikaapissa on tulijoita": Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö ravintola- ja siivouspalvelualueilla. Heuni, 2014.

uhkaamalla lähettää heidät kotimaahansa, jos he valittaisivat kohtelustaan. Kesäkuussa 2012 Pirkanmaan käräjäoikeus tuomitsi työnantajat kahdeksan asianomistajan kohdalta kuuden vuoden ja kymmenen kuukauden ehdottomiin vankeusrangaistuksiin ihmiskaupasta, kiskonnantapaisesta työsyrynnästä sekä veropetoksesta ja kirjanpitorikoksista.²³ Syyskuussa 2013 Turun hovioikeus tuomitsi vastaajat ihmiskaupparikoksesta kuuden asianomistajan osalta, muiden kahden osalta kiskonnantapaisesta työsyrynnästä. Rangaitusta hovioikeus alensi viiteen vuoteen vankeutta.²⁴

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää tuomioita hyvin perusteltuina. Sekä käräjäoikeus että hovioikeus viittaavat paitsi oikeuskirjallisuudessa esitettyyn myös kansainvälisiin pakotyösopimuksiin ja niiden tulkinta-aineistoon. Esimerkiksi hovioikeus on pakkotyön määritelmää ja sen täyttymistä ko. tapauksessa tehnyt kokonaisarvion, jossa se on ottanut huomioon muun muassa uhan kotimaahan lähettämistä ja kulttuuriin liittyvästä kasvojen menettämisestä, liikkumisvapauden rajoittamisen ja vapaa-ajan vähäisyyden sekä asianomistajien ja vastaajien välisen velkasuhteen. Hovioikeus toteaa perusteluissaan nimenomaisesti, ettei asianomistajan suostumuksella ole ratkaisevaa merkitystä pakkotyötunnusmerkistökäijää arvioitaessa, koska suostumuksen saamiseen on käytetty epäasiallisia keinoja. Hovioikeus hylkäsi kahteen asianomistajaan liitetyt ihmiskauppassyytteet ja tuomitsi vastaajat kiskonnantapaisesta työsyrynnästä, koska pakkotyö ei hovioikeuden näkemyksen mukaan kokonaisuutena arvioiden heidän tilanteessaan täytynyt. Syy tähän oli se, että näiden työntekijöiden asema oli parempi kuin pakkotyön omaisissa olosuhteissa työskennelleiden työntekijöiden.²⁵ Hovioikeus tuomitsi vastaajat huomattaviin korvauksiin. Hovioikeus totesi muun muassa seuraavaa:

”Asianomistajat ovat vapaaehtoisesti tulleet Suomeen työskentelemään vastaajien palveluksessa. He ovat siten suostuneet työskentelemään vastaajien palveluksessa. Asianomistajien suostumuksen saamiseen on kuitenkin käytetty epäasiallisia keinoja. Heitä on... erehdytetty työajoissa ja vapaa-ajoissa. Lisäksi heille on annettu harhaanjohtavia lupauksia työolojen muuttumisesta paremmiksi. Edelleen asianomistajien ja vastaajien välille on työsuhteiden kestäessä syntynyt velkasuhteita ja heidän liikkumisvapauttaan on muutoinkin... rajoitettu. Näissä olosuhteissa asianomistajien alun perin antamalla suostumukselle ei voida antaa ratkaisevaa merkitystä... Edellä selostettuja seikkoja kokonaisuutena

23 Pirkanmaan käräjäoikeus R 12/2271, 29.6.2012.

24 Turun hovioikeus R 12/1529, 30.9.2013.

25 Näiden työntekijöiden työpäivät eivät olleet yhtä pitkiä kuin pakkotyön omaisissa olosuhteissa työskennelleiden työntekijöiden, heidän ei tarvinnut työskennellä viikonloppuisin, heidän vapaa-aikaansa tai liikkumisvapauttaan ei ollut rajoitettu ja he olivat saaneet käydä suomen kielen kurssin.

arvioituaan hovioikeus on päätenyt siihen, että kysymys on kokkina työskennelleiden asianomistajien osalta ollut rikoslain 25 luvun 3 §:ssä tarkoitettusta pakkotyöstä.”²⁶

Viimeisten kolmen vuoden aikana on saatu muitakin työperäistä ihmiskauppaa koskevia tuomioita. Kansalliselle ihmiskaupparaportoitajalle on kuitenkin kerrottu, että toisinaan ihmiskaupan piirteitä sisältäviä tapauksia tutkitaan esimerkiksi kiskonnantapaisena työsyryntänä tai kiskontana. Toisinaan juttujen tutkinta kestää vuosia, ja monesti tutkinta lopetetaan tai siitä tehdään syyttämättäjättämispäätös. Näyttää siltä, että oikeuskäytäntö on myös työperäisen ihmiskaupan kohdalla kehittymässä epäyhtenäiseksi, eikä kaikissa tapauksissa ihmiskaupan psyykkisen painostamisen ja pakottamisen keinoja tai uhrin heikkoa tai työnantajasta riippuvaista asemaa osata edelleenkin täysin havaita, tunnistaa ja selvittää. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija aikoo tulevaisuudessa tarkemmin selvittää, miten ihmiskauppaa koskevia rangaistussäännöksiä ja niiden suhdetta lievempiin rikoksiin, kuten kiskonnantapaiseen työsyryntään ja kiskontaan, sovelletaan ja tulkitaan.

4.5.3. Työperäisen ihmiskaupan ehkäiseminen ja uhrien tunnistaminen

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on tietoonsa tulleen perusteella pitänyt todennäköisenä, että ulkomaalaisen työvoiman käyttöön liittyvät ongelmat kasvavat ja pahenevat, ellei ilmiöön kohdisteta riittävää huomiota ja viranomaisvalvontaa sekä suunnitella, miten työperäistä ihmiskauppaa ja siihen liittyvää hyväksikäyttöä voitaisiin vastaisuudessa ennaltaehkäistä ja torjua entistä tehokkaammin. Eduskunnan tahto työlainsäädäntöä koskevan kartoituksen tekemisestä ja lainsäädännön kehittämisestä siten, että työperäisen ihmiskaupan ehkäiseminen tehostuu, ei ole toistaiseksi toteutunut. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija suositteli tästä syystä uudelleen vuonna 2013 julkaisemassaan kertomuksessa, että ihmiskaupan ennalta ehkäisystä tulisi laatia kokonaisvaltainen toimintaohjelma.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on kiinnittänyt erityistä huomioita luonnonmarjanpoimijoiden hyväksikäyttöön, jossa on myös selviä ihmiskaupan piirteitä ja johon on tärkeää puuttua vähintään ihmiskaupan ehkäisemiseksi. Ongelmallisinta tilanteessa on raportoitajan näkemyksen mukaan se, etteivät lainsäädäntö ja viranomaiskäytännöt riittävästi tue hyväksikäytön ehkäisemistä ja hyväksikäytön uhrien auttamista: ulkomaalaisten poimijoiden asema on heikko ja oikeusturva olematon. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija tukee selvitysmies Markku Wallinin helmikuussa 2014 julkistaman selvityksen johtopäätöksiä ja suositusta siitä, että poimijoiden ja marjanostajayritysten

²⁶ R 12/1529, s. 8.

välillä solmittaisiin työsopimukset ja työ tehtäisiin työsuhteessa.²⁷ Vaikka tämä ei todennäköisesti poistaisi kaikkia luonnonmarjanpoiminnassa esiintyviä ongelmia, työsuhteeseen perustuva työoikeudellinen asema helpottaisi epäkohtiin puuttumista ja mahdollisesti myös ehkäisisi nykyistä tehokkaammin ongelmien syntymistä.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on korostanut, että talousrikollisuuden ja maahantulosäännösten kiertämisen lisäksi esitutkintaviranomaisten tulisi työssä tapahtuneita rikoksia tutkiessaan selvittää yksittäisiin työntekijöihin kohdistuneita oikeudenloukkauksia sekä huolehtia uhrien avun ja suojelun tarpeista. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää myös työsuojeluviranomaisien ja työmarkkinajärjestöjen roolia tärkeänä ihmiskaupan ehkäisemisessä ja tunnistamisessa työelämässä. Työsuojeluviranomaiset ohjaavat uhreja kuitenkin vain harvoin auttamisjärjestelmään.

Kansallisen ihmiskaupparaportoiijan toivomuksesta työsuojeluviranomaiselle laadittiin vuoden 2012 aikana toimintaohjeet ihmiskaupan uhrien tunnistamisesta ja auttamisjärjestelmään ohjaamisesta.²⁸ Muistioksi kutsussa ohjeessa todetaan, että työsuojeluviranomaisen on tarkastuksilla otettava huomioon ihmiskaupan mahdollisuus ja otettava viipymättä yhteys ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään tilanteen arvioimiseksi heti, kun epäily ihmiskaupasta on syntynyt. Tarvittaessa työsuojeluviranomainen tekee uhrin puolesta esityksen auttamisjärjestelmään hyväksymisestä. Auttamisjärjestelmä toimii matalla kynnyksellä, ja sinne voi ohjata myös ihmiskaupan kaltaisten rikosten, kuten kiskonnantapaisen työsyrynnän, kohteeksi joutuneita henkilöitä. Työsuojeluhallinto on järjestänyt joitakin koulutuksia ihmiskaupasta. Raportoiija toivoo, että koulutuksia järjestetään nykyistä useammin ja järjestelmällisemmin.

Työperäisen ihmiskaupan tunnistamista ja uhrien avun piiriin ohjaamista saattaa vaikeuttaa lainsäädännön puutteet. Työsuojelun valvontaa ja työpaikan työsuojeluyhteistoimintaa koskevan lain (44/2006, 50 §) mukaan työsuojeluviranomaisilla on velvollisuus tehdä ilmoitus poliisille esitutkintaa varten, jos on todennäköisiä perusteita epäillä, että on tehty työsuojeluviranomaisen valvottavana olevassa laissa tai rikoslain työrikoksia koskevassa luvussa rangaistavaksi säädetty teko. Voimassa oleva laki mahdollistaa ilmoituksen tekemisen ihmiskaupan lähirikoksesta, kiskonnantapaisesta työsyrynnästä, mutta ei ihmiskaupasta. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija suosittelee ns. valvontalain muuttamista niin, että se huomioi voimassa olevaa lakia paremmin myös ihmiskaupan osana työsuojeluviranomaisten tehtäviä.

27 Markku Wallin: Ehdotuksia ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden olosuhteisiin liittyvien epäkohtien korjaamiseksi. Selvitys löydettävissä osoitteesta: https://www.tem.fi/files/39114/Metsamarjanpoimijoiden_selvitystyon_raportti.pdf.

28 Sosiaali- ja terveysministeriö, työsuojeluosasto: Työsuojeluvallannon ohjeita 2/2012, Ulkomaisen työvoiman valvonta.

4.6. Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaista toimintaa koskeva yleissopimus

Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta (CETS No. 197, engl. Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, jäljempänä yleissopimus) hyväksyttiin Euroopan neuvoston ministerikomiteassa 3.5.2005. Yleissopimus on ihmisoikeussopimus, joka katsoo ihmiskaupan olevan ihmisoikeusloukkaus ja rikos yksilön ihmisarvoa ja koskemattomuutta vastaan. Sopimuksessa ihmiskaupan katsotaan uhkaavan demokraattisten yhteiskuntien perusarvoja. Ihmisoikeusperusteisuus läpäisee yleissopimuksen kaikki määräykset uhrien tunnistamisesta ja auttamisesta ihmiskaupparikosten tutkintaan, syytetoimiin ja kansainväliseen yhteistyöhön saakka. Yleissopimus tuli kansainvälisesti voimaan 1.2.2008. Suomi allekirjoitti yleissopimuksen 29.8.2006, ja se on tullut Suomen osalta voimaan 1.9.2012.

Vuonna 2013 kansallinen ihmiskaupparaportoiija julkaisi temaattisen kertomuksen, jonka tarkoituksena oli arvioida Suomen ihmiskaupan vastaista toimintaa yleissopimuksen määräysten valossa. Kertomuksessaan kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnitti huomiota puutteisiin ihmiskaupan ja ennen kaikkea seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan tunnistamisessa, ihmiskaupan ehkäisemisessä, ihmiskaupparikosten paljastamisessa ja tutkinnassa, uhrien auttamisessa ja suojelemisessa sekä viranomaisten välisessä yhteistyössä. Raportoiija nosti esiin myös ihmiskaupan vastaiseen toimintaan varattujen resurssien vähyyden viranomaisissa ja kansalaisjärjestöissä. Kertomus on kokonaisuudessaan löydettävissä vähemmistövaltuutetun nettisivuilta.²⁹

4.7. Kansallisen ihmiskaupakoordinaattorin tehtävä

Kesäkuussa 2013 sisäministeriön työryhmä antoi ehdotuksensa, jonka mukaan ihmiskaupan vastaisen toiminnan poikkihallinnollista seurantaa ja koordinaointia varten perustetaan ihmiskaupakoordinaattorin virka.³⁰ Ihmiskaupan vastaista toimintaa ohjaamaan perustetaan ohjausryhmä, jossa on edustettuna sisäministeriön, oikeusministeriön, ulkoasiainministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön ylin virkamiesjohto. Ohjausryhmän kokoukset valmistelee sihteeristö, joka koostuu näiden ministeriön virkamiehistä. Lisäksi työryhmä ehdotti, että perustetaan ihmiskaupan vastaisen toiminnan koordinoinnin verkosto, johon kuuluu muiden asian kannalta keskeisten viranomaisten lisäksi

29 Kansallinen ihmiskaupparaportoiija: Kertomus 2013, Suomen ihmiskaupan vastaisen toiminnan haasteet Euroopan neuvoston asiaa koskevan yleissopimuksen valossa. Vähemmistövaltuutettu, 2013.

30 Ihmiskaupan vastaisen toiminnan poikkihallinnollisen seurannan ja koordinoinnin järjestäminen valtionhallinnossa. Työryhmän ehdotus. Sisäasiainministeriön julkaisuja, 15/2013.

myös kansalaisjärjestöjä ja tutkimuslaitoksia. Työryhmä ehdotti, että ihmiskauppakoordinaattorin tehtävänä olisi:

- 1) seurata ja yhteen sovittaa ohjausryhmän linjausten mukaisesti ihmiskaupan vastaista viranomaistoimintaa ja edistää uhrien oikeuksien toteutumista poikkihallinnollisesti,
- 2) edistää ihmiskaupan vastaista yhteistyötä viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden välillä,
- 3) tehdä yhteistyötä muiden valtioiden viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen kanssa,
- 4) osallistua Suomen hallituksen kannanottojen koordinoimiseen ihmiskaupapolitiikkaan liittyvissä kysymyksissä ja edustaa tai järjestää edustus kansainvälisissä järjestöissä ja muissa elimissä sekä
- 5) järjestää tiedonkeruu ja raportoida ihmiskaupan vastaisen toiminnan toteutumisesta valtioneuvostossa ohjausryhmälle ja sisäisen turvallisuuden ministeriryhmälle.

Ihmiskauppakoordinaattorin tulisi ensimmäisessä vaiheessa laatia ohjausryhmälle esitys siitä, miten ihmiskaupan vastainen toiminta jatkossa organisoidaan, ml. sihteeristön ja verkoston tarkempi kokoonpano ja tehtävät, sekä yhteistyössä sihteeristön kanssa laatia ehdotus yhteistyösopimukseksi viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen välillä. Koordinaattorin on tarkoitus laatia yhteistyössä sihteeristön, ohjausryhmän ja verkoston kanssa ehdotus ihmiskaupan vastaisen toiminnan strategiaksi. Ensimmäisenä toimintavuonna kertyneen kokemuksen pohjalta ihmiskauppakoordinaattori laatii yhteistyössä sihteeristön kanssa ehdotuksen koordinaattorin tehtävän sääntelystä ja lainsäädäntömuutostarpeista. Kansallinen ihmiskaupparaportointi toimii tiiviissä yhteistyössä ihmiskauppakoordinaattorin kanssa. Erityisasiantuntijan virkainimikkeellä toimiva ihmiskauppakoordinaattori aloitti tehtävässään 1.6.2014 sisäministeriön poliisiosastolla.

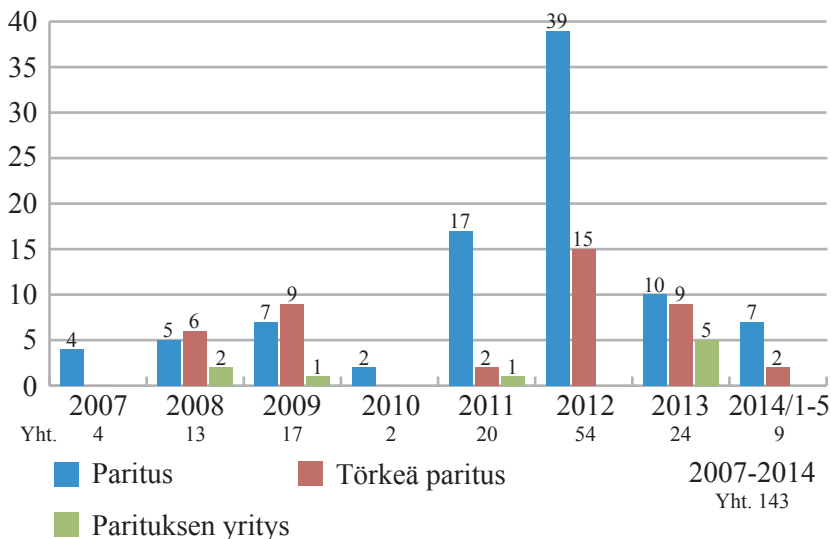
5. Rikoslain paritussäännösten soveltaminen ja tulkinta

5.1. Johdanto

Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin kertomuksen tässä toisessa osassa selvitetään ihmiskauppaa ja paritusta koskevien rangaistussäännösten soveltamista ja tulkintaa. Selvitys jakautuu kahteen päälukuun. Ensimmäisessä käsitellään parituksen tutkittuja ja toisessa ihmiskauppana tutkittuja rikosasioita. Parituksen osalta selvitys perustuu tuomioistuimissa vuosien 2009 ja 2013 välillä käsiteltyihin paritusta koskeviin rikosasioihin. Aineistossa on sekä lainvoimaisia että ei-lainvoimaisia tuomioistuinratkaisuja. Tuomioistuinratkaisujen ohessa aineisto käsittää myös näitä rikosasioita koskevat esitutkintapöytäkirjat. Aineistoa on täydennetty lisäksi muilla tietolähteillä, kuten esitutkintaviranomaisten, syyttäjien ja kansalaisjärjestöjen kuulemisella.

Paritusta koskevan luvun tarkoituksena on selvittää, millaista paritustoimintaa tulee esitutkintaviranomaisten tietoon, miten paritusta tutkitaan ja mihin seikoihin tutkinnassa kiinnitetään huomiota. Tarkoituksena on myös selvittää, miten paritusta koskevia rangaistussäännöksiä sovelletaan ja tulkitaan tuomioistuimissa. Käydessään läpi aineistoa kansallinen ihmiskaupparaportointi on pyrkinyt kiinnittämään erityistä huomiota siihen, onko parituksen tutkitussa rikollisessa toiminnassa ihmiskauppaan viittaavia piirteitä, millaisessa asemassa parituksen kohteet ovat olleet ja miten jo aikaisemmin ongelmaksi nähty paritus- ja ihmiskauppasäännösten osittainen päällekkäisyys mahdollisesti ilmenee tutkintamikkeiden valinnassa, syyteharkinnassa ja tuomioistuinratkaisuissa. Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin tarkoituksena on selvittää, missä oikeudellisesti menee parituksen ja ihmiskaupan välinen raja ja toteutuuko lainsäätäjän antama ohje, jonka mukaan tilanteissa, joissa molemmat säännökset voisivat tulla kyseeseen, tulisi ihmiskauppasäännöksiä soveltaa ensisijaisesti suhteessa paritussäännöksiin.

Ilmoitetut paritusrikokset

Lähde: Poliisihallitus.

5.2. Rikoslain paritussäännökset

Voimassa olevat paritussäännökset ovat vuodelta 2004. Rikoslain 20 luvun 9 § kuuluu:

9 § Paritus

Joka hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä

- 1) järjestää huoneen tai muun tilan korvausta vastaan tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä tai siihen rinnastettavaa seksuaalista tekoa varten tai kahdeksaatoista vuotta nuoremman lapsen tekemää, ilmeisellä tavalla sukupuoli-siveellisyyttä loukkaavaa tekoa varten,
- 2) vakiintuneena osana liiketoimintaansa majoittaa sellaiseen tekoon ryhtyvää ja siten olennaisesti edistää tekoa,
- 3) yhteystietoja välittämällä tai muuten markkinoi toisen sellaiseen tekoon ryhtymistä tietäen, että hänen toimintansa olennaisesti edistää teon toteutumista,
- 4) muuten käyttää hyväkseen jonkun ryhtymistä sellaiseen tekoon tai
- 5) viettelee tai painostaa toisen sellaiseen tekoon, on tuomittava parituksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Törkeää paritusta koskeva rangaistussäännös on saman luvun 9a §:ssä. Säännös kuuluu:

9 a § Törkeä paritus

Jos parituksessa

- 1) tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä,
- 2) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti,
- 3) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä tai
- 4) kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi
- 5) ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtyjä on tuomittava törkeästä parituksesta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Paritusta on historiallisesti pidetty prostituution kielteisimpänä ilmiönä, koska sen on katsottu tuottavan, ylläpitävän ja lisäävän prostituutiota ja siihen liittyvää rikollisuutta. Toisen henkilön prostituutiosta hyötymistä on lisäksi pidetty moraalittomana. Ensimmäisestä Ruotsi-Suomen valtakunnallisesta vuoden 1734-rikoslaista lähtien paritussäännöksellä on pyritty ehkäisemään toisen prostituutiosta hyötymistä kriminalisoimalla huoneen tai tilan järjestäminen toisen prostituutiota varten. Sittemmin paritussäännökseen on lisätty muita paritusrikoksen toteuttavia tekotapoja, joilla on pyritty vaikeuttamaan paritusrikoksen tekemistä ja siten vastaamaan paritusrikollisuuden muutokseen. Siitä huolimatta paritusrikosten tutkimuksessa keskitytään edelleen selvittämään, löytyykö tapauksessa riittävästi näyttöä siitä, että epäilty olisi pyrkinyt hyötymään toisen henkilön prostituutiosta järjestämällä prostituutiota varten huoneen tai tilan korvausta vastaan.

Ollakseen rangaistavaa, paritus edellyttää aina tarkoitusta hankkia itselle tai toiselle taloudellista hyötyä. Tämä parituksen olennaisin tunnusmerkki on kirjattu perustekomuotoisen paritussäännöksen ensimmäiseen virkkeeseen. Toinen paritussäännöksen olennainen tunnusmerkki on huoneen tai tilan järjestäminen toisen prostituutiota³¹ varten. Rangaistavuus tarkoittaa tässäkin tapauksessa sitä, että tavoitteena on hyödyn hankkiminen itselle tai

31 Prostituution käsite on paritussäännöksessä kuvattu ilmaisulla ”ryhtyminen sukupuoliyhteyteen tai siihen rinnastettavaan seksuaaliseen tekoon korvausta vastaan”. Hallituksen esityksen 6/1997 mukaan kysymykseen voivat tulla hetero- ja homoseksuaalinen sukupuoliyhteys sekä muut sukupuoliyhteyden muodot määriteltynä luvun 10 § mukaisesti (10 §: sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan sukupuolielimellä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon). Lisäksi kysymykseen tulevat 10 §:ssä tarkoitetuista seksuaalisista teoista ne, jotka voidaan rinnastaa sukupuoliyhteyteen. Sellaisina teoikoina voidaan pitää ainakin toisen sukupuolielimen intensiivistä koskettelua.

toiselle. Taloudellinen hyöty on huoneen tai tilan järjestäjälle voinut kertyä esimerkiksi korvauksesta, jonka prostituutiossa toimiva henkilö on joutunut maksamaan seksin ostajien lukumäärän mukaan tai toimintaan käytetyn aikamäärän mukaan.

Paritussäännökset on sijoitettu rikoslain seksuaalirikoksia koskevaan 20 lukuun. Luvun yleisenä tavoitteena on seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojeleminen. Paritussäännösten kykyä suojella seksuaalista itsemääräämisoikeutta on kritisoitu siitä syystä, ettei paritusrikosten kohteilla yleensä ole asianomistajan asemaa rikosprosessissa. Tämä voi johtua siitä, ettei paritusta usein tosiasiaassa pidetä seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavana rikoksena, vaan pikemmin taloudellisena hyötymisrikoksena.

Rikoslain paritussäännöksiä ollaan parhailaan muuttamassa. Oikeusministeriö asetti marraskuussa 2011 työryhmän ihmiskauppalainsäädännön tarkastelua varten. Työryhmä luovutti syyskuussa 2012 yksimielisen ehdotuksensa hallituksen esitykseksi eduskunnalle paritus- ja ihmiskaupparikoksia sekä kiskonnantapaista työsyryntää koskeviksi lainsäädäntömuutoksiksi.³² Paritusta koskevasta rangaistussäännöksestä ehdotetaan poistettavaksi painostamista (kohta 5) koskeva tekotapa, ja se ehdotetaan siirrettäväksi ihmiskaupan tekotavaksi. Törkeää paritusta koskevasta rangaistussäännöksestä ehdotetaan poistettavaksi väkivaltaan ja siihen rinnastettavat tekotavat (kohta 3), jotka ovat jo törkeän ihmiskaupan tunnusmerkkejä. Myös parituksen kohteen asemaa rikosprosessissa ehdotetaan parannettavaksi oikeudenkäyntiavustajan ja tukihenkilön määräämistä koskevalla lainsäädäntömuutoksella. Tämän muutoksen mukaisesti tuomioistuin voi määrätä paritusrikoksen kohteelle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa varten. Näitä lainsäädäntömuutoksia koskeva hallituksen esitys annettaneen eduskunnalle syksyllä 2014.

Paritussäännöksen soveltamisen osalta kansallinen ihmiskaupparaportoiija on erityisen kiinnostunut kahdesta seikasta. Ensinnäkin siitä, missä asemassa parituksen kohteet ovat olleet ja miten nimikkeiden osittainen päällekkäisyys näkyy tutkintanimikkeiden valinnassa ja syyteharkinnassa. Toiseksi raportoijan huomio keskittyy siihen, toimiiko paritussäännöksen ydin, huoneen tai tilan järjestämiskielto toisen prostituutiota varten. Koska paritusjutuissa näyttää esiintyvän erityisesti thaihierontaapaikkojen osalta huolestuttavalla tavalla haavoittuvaisessa asemassa olevien henkilöiden hyväksikäyttöä, kansallinen ihmiskaupparaportoiija keskittyy raportissaan parituksen osalta erityisesti hierontapaikoissa tapahtuvaan paritukseen. Tässä toiminnassa, jota tutkitaan tällä hetkellä siis parituksen, on vahvoja ihmiskaupan piirteitä. Toiminnassa mukana olevat naiset ovat pääsääntöisesti ulkomaalaisia tai ulkomaalaistaustaisia,

32 Ihmiskauppatyöryhmän mietintö, 63/2012. Oikeusministeriö, 2012.

he ovat usein huonosti kotoutuneita, eikä heillä ole suojaavia turvaverkkoja tai muita kytkentöjä yhteiskunnan normaaleihin toimintoihin tai avun saamisen mahdollisuuksiin. Tämä altistaa heidät ihmiskaupan piirteitä sisältävälle seksuaaliselle hyväksikäytölle.

5.3. Paritus thaihierontapaikoissa

Kansallinen ihmiskaupparaportointi on käynyt läpi kaikki viimeisen neljän vuoden aikana Suomessa käsitellyt thaihierontapaikkoihin kohdistetut paritusjutut. Juttuja on ollut pitkälle toistakymmentä. Osassa jutuista on ollut kyse ainoastaan yhdestä liikkeestä, ja paritusseuraus on kohdistunut ainoastaan yhteen toiminnanharjoittajaan. Suuri osa jutuista on kuitenkin ollut sellaisia, joissa kyse on ollut saman liikkeenharjoittajan piiriin kuuluvista lukuisista (eri puolilla Suomessa olevista) liikkeistä, ja syytteessä on ollut samanaikaisesti useita toiminnanharjoittajia.

Raportointijalla ei ole selvyttä yhtäältä siitä, miten suurta osaa seksiä myyvästä hierontaliikkeistä paritustutkimuksen kohteena olevat liikkeet edustavat. Toisaalta on olemassa myös hierontaliikkeitä ja hierontaliikkeissä työskenteleviä henkilöitä, jotka eivät myy seksiä. Näiden osuutta kansallinen ihmiskaupparaportointi ei pysty aineiston perusteella arvioimaan.

5.3.1 Paritussäännöksen käsite sukupuoliyhteys tai siihen rinnastettava seksuaalinen teko

Perinteisissä huoneisto- tai katuprostituutioon liittyvissä paritusjutuissa paritussäännösten mukainen seksuaalinen teko (sukupuoliyhteys tai siihen rinnastettavissa oleva seksuaalinen teko) on usein riidaton seikka. Osapuolilla on yhtenäinen käsitys siitä, että seksin ostaja ostaa paritussäännöksissä tarkoitettua seksiä. Tämä käsitys riidattomuudesta ei päde thaihierontapaikkoihin liittyviin paritusjuttuihin. Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin läpikäynnin aineiston perusteella thaihierontapaikoissa toimiville naisille (ja joskus myös liikkeenpitäjille) näyttää olevan epäselvää, mitkä seksuaaliset teot kuuluvat paritussäännöksen piiriin. Esitutkinta- ja oikeudenkäyntiaineistosta ilmenee, että hierontapaikoissa toimivien naisten keskuudessa vain yhdyntä (ja rajoitetusti suulla tyydyttäminen) käsitetään parituspykälän mukaiseksi seksuaaliseksi teoksi. Naisten keskuudessa näyttää vallitsevan käsitys, että tyydyttäessään seksin ostajia käsin he eivät myy seksiä, eikä näin ollen myöskään hierontapaikan pitäjä syyllisty paritukseen tai mihinkään muuhun rangaistavaan tekoon.

Naisen ja seksin ostajan välinen seksin myynti mielletään heidän väliseksi yksityisasiaksi, ei menettelyksi, jolla olisi rikosoikeudellista merkitystä.³³

Paritussäännöksen oletetaan usein edellyttävän toisen pakottamista toimintaan mukaan, vaikka rikosoikeudellisesti kysymys voisi tällöin olla jo ihmiskaupasta. Tekijöiden taholta rikosoikeudellinen vastuu pyritään eliminoimaan erillisellä sopimuksella, jossa naista muodollisesti kielletään myymästä seksiä liikkeessä. Kun seksin myynnistä ei puhuta ja asian olemassaolo kielletään muodollisesti sopimuksella, kuvitellaan, että rikosoikeudellistakaan vastuuta ei ole. Ainakin se pyritään näin tekemään näkymättömäksi. Ajattelu- ja menettelytapa näyttää olevan hyvin yhtenäinen eri puolilla Suomea tutkituissa thaihieronta- ja hierontapaikkoja koskeneissa paritusjutuissa.

5.3.2. Taloudellisen hyötyvaatimuksen täytyminen

Oikeudellisesti arvioituna paritus erottuu ihmiskaupasta siten, että paritus edellyttää aina pyrkimystä hankkia itselle tai toiselle taloudellista hyötyä. Ihmiskaupassäännöksen täytyminen ei edellytä taloudellisen hyödyn saamista tai sen tavoittelua. Läpikäydyn esitutkimateriaalin ja tuomioiden valossa näyttää siltä, että thaihieronta- ja hierontapaikoissa paritusrikoksen mukainen rikosoikeudellinen vastuu taloudellisen hyötyvaatimuksen osalta on pyritty välttämään erottelemalla nimellisesti thaihieronnasta ja seksikaupasta maksettu tulo. Hierontamaksu maksetaan kassaan liikkeeseen tullessa ja seksin myynnistä maksettu maksu, ns. ”tippi”³⁴, maksetaan suoraan hierojalle hierontahuoneessa. Hierontamaksu jää joko kokonaisuudessaan tai suurimmaksi osaksi liikkeen pitäjälle. Seksin myynnistä peritty maksu, ns. ”tippi”, jää kokonaisuudessaan hierojalle. Erottelemalla tämä taloudellinen hyöty siten, että hieroja saa pitää seksin myynnistä saadun maksun, liikkeenharjoittaja pyrkii välttämään paritukseen liittyvän rikosoikeudellisen vastuun. Ajatuksena on, että liikkeenharjoittaja ei ole menettelyllään saanut tai pyrkinyt saamaan taloudellista hyötyä toisen prostituutiosta.

Kyseinen menettelytapa on tullut läpikäydyssä thaihierontapaikkoja koskevassa oikeudenkäyntiaineistossa systemaattisesti oikeudellisen arvioinnin kohteeksi. Tapauksissa on arvioitu sitä, ovatko hierontatyöstä ja seksin myynnistä maksetut rahat oikeudellisesti eroteltavissa ja täyttyykö näissä olosuhteissa paritustunnusmerkistön edellyttämä taloudellisen hyödyn vaatimus. Oikeu-

33 Kertomuksessa puhutaan seksin ostamisesta ja myymisestä ulkoisesti havaittavana tapahtumana (prostituutio ”korvausta vastaan” tapahtuvana toimintana), ei oikeutettuna osto- ja myyntitapahtumana tai tekona, jolla ei olisi rikosoikeudellista merkitystä. Sitä vastoin sanaa ”seksuaalipalvelu” ei kertomuksessa käytetä, ellei sitä ole käytetty lainsäädännössä tai oikeudenkäyntiasiakirjoissa.

34 Esitutkimapöytäkirjoissa käytetty vakiintunut ilmaus.

denkäyntiaineistosta löytyy ratkaisuja, joissa hierontatyö ja seksin myynti arvioidaan oikeudellisesti erillisiksi, koska maksu näistä palveluista tilitehtään eri tahoille, ja hierojat saavat pitää seksin myynnistä perimänsä maksut. Näissä jutuissa on katsottu, että liikkeenpitäjä ei ole saanut edes osaa seksin myynnistä saaduista tuloista, ja tämän vuoksi hänen ei katsota menettelyllään järjestäneen toimitilaa hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä ja siten syyllistyneen paritusrikokseen. Joissain tilanteessa jo syyttäjä on tehnyt tällä perusteella syyttämättäjättämispäätöksen siitä huolimatta, että näyttöä seksin myynnistä olisi ollut olemassa.

Tämä käsitys on kuitenkin syrjäytetty Helsingin hovioikeuden tuomiossa nro 261, 31.1.2012. Tuomiossa katsotaan, että vaikka hierojat ovat pitäneet itse seksin myynnistä saamansa korvauksen, thaihierontaipaikkojen pitäjät ovat hyötäneet taloudellisesti seksin myymisestä liikehuoneistonsa tiloissa seksin ostajien maksamien hierontamaksujen muodossa, koska seksin saamisen edellytyksenä on ollut tietyn suuruisen hierontamaksun maksaminen liikkeeseen tultaessa. Jotta asiakas olisi saanut ostaa seksiä, hänen on tullut ensin maksaa hierontamaksu. Liikkeenpitäjän hieronnasta saaman tulon kertyminen on kytkeytynyt tosiasiallisesti myös tarjottuun seksiin.

Menneen kahden vuoden aikana annetuissa alioikeuksien tuomioissa on useasti viitattu tähän ko. hovioikeuden ratkaisuun ja taloudellisen hyödyn täyttymistä on pääsääntöisesti arvioitu tämän ratkaisun mukaisesti. Liikkeenpitäjän hieronnasta saaman tulon kertyminen on kytkeytynyt tosiasiallisesti myös seksin myyntiin. Näin ollen laillinen liiketoiminta ja laitton huoneen tai tilan järjestäminen toisen prostituutiota varten on esitutkinnan kohteina olleissa thaihierontapaikoissa nähty kokonaisuutena. Toisaalta tuomioissa on kuitenkin todettu, ettei yleisluontoinen viittaus thaihierontaliikkeiden maineeseen seksiä tarjoavina ja myyvinä paikkoina ole tahallisuuden arvioinnin kannalta ollut riittävää. Rikoshyödyn arvioinnissa laillinen liiketoiminta erotetaan laittomasta paritustoiminnasta.

5.3.3. Hierontapaikoissa seksiä myyvien naisten asema

Hierontapaikoissa toimivien naisten tausta vaihtelee. Osa on tullut Suomeen avioliiton perusteella ja ajautunut hierontapaikkoihin avioeron aiheuttaman taloudellisesti vaikean tilanteen myötä. Osa on Suomessa naimisissa olevia, täällä asuvia thainaisia. Osa naisista on rekrytoitu suoraan Thaimaasta. Osa oleskelee Suomessa EU-maiden, erityisesti Italian oleskeluluvilla joko hyvin lyhyitä, viikkojen jaksoja tai pidempiä, jopa vuosien pituisia jaksoja. Joukosta löytyy myös naisia, joilla laillisen maassaolon edellytykset ovat menneet umpeen, ja he ovat asunnottomina ja rahattomina pakotettuja hyväksymään

hierontapaikan pitäjän asettamat ehdot, olivat ne millaisia hyvänsä. Osalla hierojista on taustalla velkoja, useimmilla on myös velvollisuus elättää Thaimaassa asuvaa perhettään.

Muodollisesti naiset ovat yleensä yksityisiä elinkeinonharjoittajia, ja he ovat rekisteröityneet kaupparekisteriin hierontatyöntekijöinä, kauneudenhoitopalveluiden tuottajina tai esimerkiksi muiden terveystaloiden tuottajina. Tällä tavoin hierontapaikkojen pitäjät pyrkivät hämärtämään rikosoikeudellista vastuutaan ja vaikeuttamaan viranomaisten puuttumista toimintaansa. Liikkeiden pitäjät ovat esitutkinna kertoneet, että syy kyseisen menettelytavan käyttöön on ollut muun muassa se, että hierojien toimiessa toiminimellä hieroja voi olla joka päivä liikkeessä tuomassa liikkeen pitäjällä taloudellista hyötyä. Menettelytavalla toimintaan saadaan joustoa, joka kuitenkin jättää hierojat hyvin epäedulliseen ja haavoittuvaan asemaan.

Suurin osa naisista tietää hierontapaikkoihin tullessaan, että toimintaan sisältyy seksin myyntiä. Pääsääntöisesti ja periaatteessa naisilla on oikeus itse päättää, myyvätkö he hierontapaikassa seksiä vai eivät. Tosiasiassa valinnanvapautta ei kuitenkaan usein ole, koska naiset saavat pitää vain seksin myynnistä saamansa maksun. Läpikäydyssä aineistossa on myös sellaisia muista maista Suomeen rekrytoituja naisia, joille on vasta Suomeen tultua ilmoitettu, että heidän on pakko tarjota seksin ostajille maksullista seksiä. Näissä tilanteissa naiset ovat yleensä kokeneet, että kielitaidottomina, rahattomina ja rekrytoijasta riippuvaisina heillä ei ole muuta mahdollisuutta kuin suostua hierontapaikan pitäjän asettamiin ehtoihin. Naiset ovat usein pakotettuja myymään seksiä, halusivat he sitä tai ei, jotta he pystyisivät elättämään itsensä ja perheensä.³⁵

Naisten rikosprosessuaalinen asema paritustutkinnoissa on epäselvä. Poliisilaitosten käytännöt vaihtelevat sen suhteen, missä asemassa hierojia on kuulusteltu paritustutkinnoissa. Paritusrikoksen kohteina he ovat (pääsääntöisesti) todistajan asemassa, jolloin heillä ei ole oikeutta avustajaan, eivätkä he tästä syystä saa riittävästi tietoa mahdollisuuksistaan hakea vahingonkorvauksia tai ohjautua ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. Joissakin tapauksissa naisia on kuultu myös asianomistajan asemassa, vaikka asiaa olisi tutkittu vain parituksenä. Viimeistään tuomioistuimessa naisten asema on kuitenkin muuttunut todistajan asemaksi. Naisten oikeuksien toteutumisen käytännössä

35 Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos ja Pro-tukipiste ry julkaisivat vuonna 2013 tutkimuksen prostituutiossa ja muussa seksikaupassa toimivien henkilöiden terveydestä. Tutkimuksen perusteella thainkielisillä oli huonoin koettu taloudellinen tilanne, terveys, tyytyväisyys toimintakykyyn ja elämään. Tutkimuksen mukaan 7 % tutkimukseen osallistuneista thainkielisistä seksiä myyvästä henkilöstä oli hiv-positiivisia. Kirsi Liitsola, Jaana Kauppinen, Minna Nikula, Essi Thesslund, Minna Huovinen, Erja Aalto, Jukka Ollgren, Henrikki Brummer-Korvenkontio: Terveystä seksi- ja erotiikka-aloilla, Erotiikka, escort- ja seksityötä tekevien terveys ja hyvinvointi Suomessa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2013.

usein estää se, että ilman maassaoloon oikeuttavaa lupaa naiset pääsääntöisesti poistetaan maasta esitutkinnassa kuulemisen jälkeen.

5.3.4. Ihmiskauppaan viittaavat piirteet thaihierontapaikkoihin liittyvissä paritusjutuissa

Thaihierontapaikkoja koskevissa paritusjutuissa näyttää usein esiintyvän ihmiskauppaan viittaavia piirteitä. Kansallisen ihmiskaupparaportoin keräämän aineiston perusteella syntyy sellainen kuva, että thaihierontapaikoissa seksiä myyvien naisten ymmärrys suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen toiminnasta on heikko. Eritoten muista maista rekrytoitujen kohdalla, mutta hämmästyttävässä määrin myös Suomessa pitkään asuneiden naisten parissa, tietämys Suomen lainsäädännöstä ja viranomaistoiminnasta on heikkoa. Thaihierontapaikkojen naiset elävät usein irrallaan suomalaisesta yhteiskunnasta, he ovat korostuneen alisteisessa asemassa, eikä heillä ole edes arkipäiväisiä kytkentöjä ympäröivään yhteiskuntaan, sen toimintoihin ja tarjoamiin palveluihin.

Naiset majoittuvat usein liikkeiden tiloissa tai viettävät vähintäänkin koko valvellaoloaikansa liikkeissä. He tapaavat ainoastaan hierontapaikoissa toimivia muita thaimaalaisia ja seksin ostajia tai hieronta-asiakkaita. Hierontapaikoissa näyttää vallitsevan aivan oma sääntömaailmansa, joka erottuu ympäröivän yhteiskunnan jakamasta sääntömaailmasta. Rahaliikenne hoidetaan käteisellä, eikä rahalaitosten palveluita käytetä muutenkaan. Myös palkat, jos niitä laillisesta liiketoiminnasta ylipäätään maksetaan, hoidetaan käteisellä, rahat varastoidaan kotiin kaappeihin tai patjojen alle ja lainajärjestelyt hoidetaan yhteisön sisäisellä kiertolainajärjestelmällä. Lisäksi liikkeenharjoittajat perivät naisilta usein ns. kynnyksrahoja, jotta he voivat myydä liikkeissä seksiä.

Hierojat ovat usein kielitaidottomia ja jatkuvasti sidoksissa liikkeeseen, mikä tekee heidät hyvin riippuvaisiksi liikkeen pitäjistä. Liikkeiden pitäjät väittävät usein hoitavansa viranomaisveloitteet, mitä he eivät kuitenkaan tosiasiasa tee. He perivät erillisiä maksuja, jotka määritellään esimerkiksi veroiksi, oleskelulupamaksuiksi tai internet-maksuiksi, joilla ei tosiasiasa ole mitään perustetta. Joskus nämä maksut ylittävät sen osuuden, mitä naiset pystyvät hierontatyöllä ja seksin myynnillä saamaan kasaan. Tämä johtaa velanottoon saman yhteisön piiriin kuuluvilta/kuuluvilta henkilöiltä ja pakkoon myydä seksiä yhä enemmän, jotta he saisivat velat maksettua.

Hierontapaikkojen omistajat myös kertovat naisille, että heillä on epävirallisia yhteyksiä viranomaisiin, erityisesti poliisiin, ja näiden yhteyksien avulla liikkeenpitäjät väittävät voivansa välttää viranomaisveloitteensa. Liikkeenpitäjät käyttävät näitä yhteyksiä myös painostuskeinona, jonka avulla

he painostavat naiset taipumaan hierontapaikan pitäjän asettamiin ehtoihin ja sääntöihin. Kielitaidottomuus, irrallisuus ympäröivästä yhteiskunnasta ja myös thaikulttuuriin kuuluva ajatus kiitollisuudenvelasta ja hierarkkisesta asetelmasta estävät naisia ottamasta yhteyttä viranomaisiin ja usein myös arvioimasta suomalaisen yhteiskunnan mittapuun mukaisesti omaa asemaansa tai oikeuksiaan Suomessa.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija ei pidä hyvänä kehityksenä sitä, että laitonta paritustoimintaa ja muuta kaltoin kohtelua säilytetään lailliselta liiketoiminnalta näyttävän yritystoiminnan piiriin. Erityisen vaikeaksi tilanteen naisten osalta tekee se, että thaihieronta- ja hierontapaikoissa ei näytä pätevän yhteiskunnassa normaalisti noudatettavat säännöt, eivätkä naiset saa sitä suojaa ja tukea, jota yhteiskunnan pitäisi heille tarjota. Naisille syntyy käsitys, että thaihieronta- ja hierontapaikkojen toiminta, toimintatavat ja käytännöt ovat laillisia: he ovat viranomaistoimin rekisteröineet itsensä elinkeinonharjoittajiksi, ja he toimivat liikepaikoissa sinänsä muodollisesti pätevien raamien puitteissa. Monella naisella on sellainen käsitys, että rekisteröityminen elinkeinonharjoittajiksi antaa heille samalla oikeuden tehdä Suomessa töitä ja oleskella maassa laillisesti. Hierontapaikkojen pitäjät ovat antaneet naisten ymmärtää, että thaihieronta- ja hierontapaikoissa noudatettavat periaatteet ovat yleisesti yhteiskunnassa noudatettavia toimintatapoja. Thaihieronta- ja hierontapaikoissa toimivat naiset ovat sosiaalisen ja taloudellisen asemansa vuoksi erittäin haavoittuvaisia ja alltiita hyväksikäytölle, jolta heidän on vaikea suojautua. Nämä haavoittuvaista asemaa ilmentävät seikat voisivat täyttää ihmiskauppasäännöksen keinot riippuvaisen aseman ja/tai turvattoman tilan hyväksikäyttämisestä.

Läpikäydyn aineiston pohjalta kansalliselle ihmiskaupparaportoitajalle syntyy mielikuva, että hierontapaikkojen toiminnassa on kyse vahvasta taloudellisen hyödyn tavoittelusta, jossa liikkeenharjoittajan ansaitsema taloudellinen hyöty voi olla yhtä hieroojaa kohden kymmeniä tuhansia, jopa satoja tuhansia euroja. Kansallisen ihmiskaupparaportoitajan esitutkintaviranomaisilta saaman tiedon mukaan hierontapaikkojen toimintaan liittyy nykyisin yhä enemmän myös huumausaineiden kauppaa ja muuta rikollista toimintaa.

5.4. Paritus erotiikkakaupoissa ja -ravintoloissa

Läpikäydyssä aineistossa on kaksi erotiikkakauppoihin ja -ravintoloihin liittyvää paritusjuttua, joista molemmista on myös hovioikeuden tuomio. Kysymys on näissä tapauksissa ollut seksikauppojen, erotiikkaravintoloiden ja erotiikkaliikkeiden erillisissä tiloissa esitettävästä eroottisesta tanssista ja muusta seksin myynnistä. Tämä seksin myynti on käsittänyt muun muassa koskettelua, eroottista ja intiimihierontaa, sm-seksiä ja sukupuoliyhdyntää.

Seksiä myyneistä henkilöistä 80-90 % on ollut ulkomaalaistaustaisia, lähinnä virolaisia tai Viron venäläisiä, mutta moni heistä on oleskellut pitkään, usein vuosia Suomessa.

Seksikauppojen ja -ravintoloiden paritustoiminta vastaa oikeudellisesti paljolti hierontapaikoissa ilmenevää paritusta. Oikeudellisen arvioinnin kohteeksi on noussut kaksi seikkaa. Ensinnäkin se, onko näissä tiloissa harjoitettu sellaista toimintaa, joka vastaa paritussäännöksen mukaista sukupuolilyhteyteen rinnastettavaa seksuaalista tekoa. Toiseksi kysymys on ollut siitä, missä määrin liikkeen pitäjän voidaan katsoa olleen tietoinen liikkeessä tai ravintolassa tapahtuvasta parituspykälän mukaisesta seksin myynnistä. Tutkinnan ja oikeudenkäynnin kohteena on siis ollut sen selvittäminen, millaista seksiä liikkeessä tarjotaan, kuinka paljon, miten suuri osa siitä kuuluu paritussäännösten mukaisten seksuaalisten tekojen piiriin ja missä määrin liikkeen pitäjät ovat olleet tietoisia tästä toiminnasta.

5.4.1. Taloudellisen hyötyvaatimuksen täyttyminen

Kuten esiin tulleissa thaihieronta paikkoihin liittyvissä paritusjutuissa, myös erotiikkaliikkeissä ja -ravintoloissa seksin myynnistä saatava maksu erotellaan siitä maksusta, mitä liikkeen pitäjä saa varsinaisesta eroottisesta tanssista tai hieronnasta. Liikkeeseen tuleva asiakas maksaa liikkeen tiskillä maksun laillisen liiketoiminnan piiriin kuuluvasta eroottisesta tanssista. Tästä maksusta osa menee liikkeen pitäjälle ja osa tanssijalle. Aineistossa olevissa oikeustapauksissa toisessa tanssija sai 40-50 % asiakkaan liikkeeseen tullessa maksamasta maksusta, ja toisessa esiintyjä sai 5 € asiakkaan maksamasta maksusta, joka oli kokonaisuudessaan 20-30 €. Laillisen toiminnan ohella liikkeissä harjoitetaan ns. privaattitilassa laitonta paritustoimintaa, johon pääsääntöisesti kuuluu ns. intiimihierontaa. Tämä intiimihieronta täyttää rikoslain paritussäännöksissä tarkoitetun sukupuolilyhteyteen rinnastettavissa olevan seksuaalisen teon käsitteen. Tästä intiimihieronnasta suoritettu maksu menee kokonaisuudessaan seksin myyjälle.

Oikeuskäytännössä liikkeen pitäjien on katsottu saaneen kahdella tavalla taloudellista hyötyä seksin myynnistä. Ensinnäkin ratkaisuissa on katsottu, että liikkeenharjoittajien tulot ovat lisääntyneet koska sinänsä lailliseen toimintaan (pääasiassa eroottiseen tanssiin) liittyvän maksun maksaminen on ollut edellytys seksin ostolle. Toisaalta myös liikkeen tulojen on katsottu lisääntyneen kasvaneen asiakasvirran myötä, koska asiakkaat ovat tulleet liikkeeseen usein nimenomaan ostaakseen seksiä. Tuomioissa on arvioitu lähinnä asiakkaiden kertoman perusteella niiden henkilöiden määrää, jotka seksiä ovat ostaneet tai joille sitä on ainakin tarjottu. Mainittujen henkilöiden osalta on arvioitu,

että heidän on täytynyt maksaa liikkeenharjoittajalle ensin hierontamaksu tai maksu laillisesta eroottisesta palvelusta saadakseen ostaa seksiä. Tämä osuus on katsottu rikoksella ansaituksi taloudelliseksi hyödyksi, ja se on tuomittu menetetyksi valtiolle. Laskentatapa noudattaa paljolti sitä thaihieronta- paikkoihin liittyvää oikeuskäytäntöä, joka taloudellisen hyödyn arvioinnissa on oikeuskäytännössä kehittynyt.

5.4.2. Liikkeenpitäjien tahallisuuden arviointi

Erotiikkaliikkeisiin ja -ravintoloihin liittyvässä parituksessa syyllisyys- harkintaan liittyvänä olennaisena osana on ollut sen arvioiminen, mitä liikkeen pitäjät ovat tienneet ns. privaattitilojen tosiasiallisesta käytöstä. Tietoisuuden puolesta puhuvina seikkoina on pidetty muun muassa liikkeissä olevaa intiimihierontaan liittyvää varustusta ja hintalistoja, liikkeen pitäjien pitkäaikais- ta työskentelyä itse alalla sekä asiakkaiden ja esiintyjien kertomusten kautta saatua näyttöä siitä, että liikkeessä säännönmukaisesti myydään seksiä (eli annetaan ns. intiimihierontaa). Myös siihen on vedottu, että laillisista palve- luista maksetuilla tuloilla, jotka ovat olleet vain viisi euroa asiakasta kohden, ei ole voinut elättää itseään. Tämän on katsottu puhuvan sen puolesta, että seksin myynnillä on ratkaiseva merkitys naisten toimeentulon kannalta. Tuomioissa on tämän nojalla katsottu, että koko liikeidea on perustunut siihen, että asiakkaille myydään myös seksiä ja että liikkeenpitäjät ovat varmuudella tienneet toiminnasta.

Kuten thaihieronta- paikkoihin liittyvissä paritusjutuissa, myös erotiikkaliik- keisiin ja -ravintoloihin liittyvissä jutuissa tahallisuuden kannalta merkittä- vänä ennakkotapauksena on korkeimman oikeuden ns. Punaista taloa kos- keva ennakkoratkaisu 2005:17. Tässä ratkaisussa korkein oikeus linjasi, että rikosoikeudellinen vastuu ei riipu vain siitä, mihin tarkoitukseen tilat on muodollisesti annettu vuokralle, vaan ratkaisevaa on tietoisuus siitä, mihin tarkoitukseen tiloja tosiasiallisesti käytetään. Ratkaisussaan korkein oikeus katsoi, että vuokranantajan on täytynyt tietää talossa harjoitetusta prostituu- tiosta siitä huolimatta, ettei hänellä näytetty olleen yksityiskohtaista tietoa tai omakohtaisia havaintoja toiminnasta tai seksiä ostaneista henkilöistä. Tähän omakohtaisten havaintojen ja yksityiskohtaisten tietojen puuttumisen mer- kityksettömyyteen, kun muita tahallisuuden puolesta puhuvia seikkoja on olemassa, on viitattu tuomioissa huomattavan usein.

5.5. Nigerianlaistaustaisten naisten paritusjuttu

Kansallinen ihmiskaupparaportointi pitää aikaisempiin vuosiin verrattuna yllättävänä sitä, että kerätyssä aineistossa on vain muutamia sellaisia juttuja,

joissa on ollut kyse perinteisestä maiden rajat ylittävstä (laajamittaisesta ja suunnitelmallisesta) paritusrikollisuudesta. Yksi tällainen juttu koskee nigerialaistaustaisten naisten parittamista pääkaupunkiseudulla. Tämän jutun kansallinen ihmiskaupparaportointi on käynyt läpi kuvatakseen ihmiskaupan ja parituksen tunnusmerkistöjen päällekkäisyyteen liittyviä ongelmia ja antaakseen toimintasuosituksia ihmiskauppasäännösten soveltamiseen. Juttua tutkittiin ja syytettiin törkeänä parituksena. Raportoinnin kirjallisen aineiston nojalla saaman käsityksen mukaan jutussa olisi voinut olla aineksia tutkia ja syyttää asiaa (ainakin joidenkin parituksen kohteiden osalta) myös ihmiskauppana.

Huhti-kesäkuun välisenä aikana vuonna 2009 poliisin tiedustelutoiminnan ja ulkomaalaisvalvonnan kautta ilmeni, että Suomessa oli kyseisellä ajanjaksolla toiminut kymmeniä nigerialaistaustaisia naisia prostituutiossa. Osa heistä oli tullut väärillä matkustusasiakirjoilla Suomeen, ja osa heistä asui oleskelulupien turvin Italiassa tai Espanjassa. Tutkinnassa ilmeni, että naiset oli värvätty toimintaan mukaan Italiassa ja Espanjassa ja että toimintaa johdettiin Espanjasta käsin. Naisia lähetettiin Suomen lisäksi myös muihin Pohjoismaihin sekä Keski-Euroopan maihin. Toimintaan liittyi useita henkilöitä, ja toiminta oli jaettu ns. vastuualueisiin. Organisaation kautta värvättiin nigerialaistaustaisia naisia prostituoiduiksi, hankittiin majapaikkoja, laadittiin internet-ilmoituksia, hankittiin matkalippuja ja järjesteltiin matkoja Suomen sisällä sekä hankittiin tarpeen vaatiessa väärät matkustusasiakirjat. Tämä rikollisryhmä paritti noin 60:ä naista 24:llä eri paikkakunnalla. Naiset toimivat muutaman viikon ja kuukauden jaksoissa ja vaihtoivat matkan aikana paikkakuntaa useamman kerran.

Organisaatio veloitti prostituutiossa toimineilta naisilta korvauksia siitä, että he myivät seksiä organisaation alaisuudessa. Organisaatio veloitti tästä avusta jopa kymmenien tuhansien eurojen korvauksia. Velkaa naiset lyhensivät organisaatiolle kuukausittain. Lisäksi prostituutiossa toimineet naiset joutuivat maksamaan kaikesta muusta avusta väliportaille. Organisaation koko rikoshyöty oli mittava, useita satoja tuhansia euroja. Tutkinnassa poliisin mukaan selvisi, että toiminnassa mukana olleet naiset olivat kaikki ”vapaehtoisesti”³⁶ mukana toiminnassa. Toiminnassa ei ollut pakotteita tai rangaistussanktioita, eikä naisten liikkumisvapautta rajoitettu fyysisesti. Toiminnassa oli kuitenkin kyse yksipuolisista sopimuksista. Suomeen värvätyt naiset eivät voineet itse vaikuttaa sopimusten sisältöön. Halutessaan toimia täällä heidän tuli hyväksyä organisaation yksipuolisesti asettamat ehdot. Suomessa toimivat parittajat veloittivat prostituutiossa toimineilta naisilta ns. kynnysrahaa 2500 – 5000 euroa ja viikkomaksua 200-250 euroa.

36 Esitutkintapöytäkirjassa käytetty ilmaus.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnittää erityistä huomiota yhteen aineistosta esiin tulevaan henkilöön. Häntä syyttäjä syytti avunannosta törkeään paritukseen. Teonkuvauksen mukaan kyseinen henkilö oli edistänyt Suomessa olleen päätekijän tahallista rikosta neuvomalla maahan tulleita naisia ja auttamalla päätekijää internet-ilmoitusten tekemisessä. Kyseisellä henkilöllä oli merkittävä rooli näytön saamisen kannalta, koska hän kertoi kuulusteluissa hyvin avoimesti paritusorganisaation toiminnasta. Tuomioistuimessa pidetyn pääkäsittelyn aikana ilmi tulleiden seikkojen nojalla syyttäjä luopui häneen kohdistetusta syytteestä, ja hänet vapautettiin. Muut organisaation alaisuudessa seksiä myyneet naiset käännytettiin maasta heti esitutkinnassa kuulemisen jälkeen, eikä esitutkintapöytäkirjoista ilmene, että heille olisi osoitettu oikeusavustajaa tai että heille olisi tarjottu mahdollisuutta hakeutua ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään.

Kyseisen juttukokonaisuuden tutkinnassa olennaista oli perinteisten paritusta koskevien seikkojen selvittäminen: miten ja kuka hoiti hotellivaraukset ja rahansiirrot, miten ja kuka varasi lentoliput ja millaisia olivat asiakasmäärät ja niistä maksettava hinta. Kansallisen ihmiskaupparaportoiijan mainitseman henkilön kohdalla esitutkintapöytäkirjasta tulee kuitenkin esille lukuisia kyseisen henkilön heikkoon asemaan liittyviä seikkoja, joiden nojalla tutkintaa olisi voinut kohdentaa kyseisen henkilön ominaisuuksiin ja niihin olosuhteisiin, joissa hän joutui seksiä myymään. Henkilö toi kuulusteluissa esille sen, että hän ei ollut ollut aikaisemmin prostituutio- tai paritustoiminnassa mukana. Hän ei osannut käyttää internetiä, ei varata lippuja tai hotelleja tai ylipäättään toimimaan Suomessa. Hän myös siirtyi hyvin nopein väliajoin päätekijän määräyksestä paikkakunnalta toiselle. Päätekijä veloitti naiselta viikoittaisia kuluja (esimerkiksi ilmoituksista Sihteeriopiston sivuilla), joilla ei ollut mitään todellista katetta. Naiselta veloitettiin myös lukuisia kertoja epämääräisiä lisämaksuja, joista ei ollut sovittu ennen Suomeen saapumista. Päätekijä myös kielsi naista olemasta kontaktissa muihin paritusorganisaatioon kuuluviin henkilöihin. Nainen kutsui päätekijän alaisuudessa toimivia henkilöitä ”päätekijän orjiksi”,³⁷ joilta päätekijä otti seksin myynnistä saadut rahat. Aineistosta tulee myös esille, että naisella oli velkoja, jotka liittyivät oleskeluluvan uusimiseen Espanjassa.

Esitutkinnassa olisi ollut aiheellista tutkia tarkemmin (paritukseen liittyvien seikkojen ohella) ne seikat, jotka olisivat voineet viitata ihmiskauppaa koskevien rangaistussäännösten täyttymiseen. Ihmiskauppasäännösten täyttymisen kannalta olennaista olisi ollut selvittää, oliko nainen mahdollisesti ollut taloudellisten seikkojen vuoksi turvattomassa tilassa, oliko hän päätekijän määräysvallan (ihmiskauppasäännöksessä mainittu valtaan otto) alla ja tästä

37 Esitutkintapöytäkirjassa käytetty ilmaus.

riippuvainen, sekä, mitkä olivat hänen tosiasialliset mahdollisuutensa irtautua toiminnasta ja suojautua hyväksikäytöltä. Näitä seikkoja, jotka liittyvät naisten ominaisuuksiin ja toiminnan olosuhteisiin, olisi voinut selvittää esimerkiksi seuraavanlaisten kysymysten avulla:

- Mikä sai naisen ryhtymään prostituutioon? Oliko hänellä esimerkiksi velkaa, josta päätekiä oli tietoinen?
- Millaiset olivat naisen olosuhteet Espanjassa? Millaisella ulkomaalaisoikeudellisella statuksella hän oleskeli yhtäältä Espanjassa ja toisaalta Suomessa?
- Osasiko nainen lukea ja kirjoittaa? Oliko hänessä muita ominaisuuksia, jotka olisivat voineet altistaa hänet hyväksikäytölle (esim. aikaisempaa seksuaalista hyväksikäyttöä tai väkivaltaa)?
- Oliko hänellä lapsia ja missä he oleskelivät? Miten hän elätti heidät?
- Miksi nainen ei saanut olla kontaktissa muihin paritusorganisaation jäseniin? Mihin naisen muista eristämällä pyrittiin?
- Mitä naisen elämäntilanteessa oli tapahtunut ennen rekrytointia Espanjasta Suomeen?
- Pelkäsiikö nainen, mitä prostituutio- ja paritustoiminnasta irtautumisesta olisi voinut seurata hänelle tai hänen läheisilleen?

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnittää ko. tapauksen esitutkinnassa huomiota siihen, että kuulemisen jälkeen prostituutiossa toimineet naiset käännytettiin maasta. Nigerialaistaustaisia prostituutiossa tavattuja naisia käännytetään raportoiijan tietojen mukaan usein maasta.³⁸ Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää tärkeänä, että ulkomaalaislain käännetyssä säännöksen (148 §) soveltamistilanteissa tarkkaan selvittäisiin käännyttävän henkilön tilanne ja olosuhteet, jotta mahdollisia ihmiskaupan uhreja ei poistettaisi maasta. Silloin kun maasta ollaan poistamassa erityisesti prostituutiossa tai muussa seksikaupassa tavattua kolmannen maan kansalaista, käännetyssä päätökseen olisi syytä kirjata, miten viranomaiset ovat pyrkineet selvittämään, onko ko. henkilö ihmiskaupan uhri. Jos henkilön tilanteesta tai olosuhteista ilmenee ihmiskaupan piirteitä, on hänelle tarjottava mahdollisuutta hakeutua ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään ja tarvittaessa myönnettävä harkinta-aika. Selkeä ihmiskaupan uhrien oikeuksien turvaamista korostava viesti lainsäätäjältä olisi se, että ulkomaalaislaista poistettaisiin säännös, jonka mukaan ulkomaalainen voidaan käännyttää maasta, jos hänen voidaan perustellusta syystä epäillä myyvän seksuaalipalveluja.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on havainnut, että esitutkintaviranomaiset ovat ohjanneet seksuaalisesti hyväksikäytettyjä ihmiskaupan uhreja, esimerkiksi nigerialaistaustaisia naisia, harvoin auttamisjärjestelmään. Vaikka

³⁸ Kansallinen ihmiskaupparaportoiija saa tietoonsa kaikki käännetyssä päätökset.

nigeriaistaustaisten seksuaalisesti hyväksikäytettyjen ihmiskaupan uhrien määrä auttamisjärjestelmässä on viime aikoina selvästi noussut, on esityksen auttamisjärjestelmään useimmiten naisten puolesta tehnyt turvapaikkaprosessiin määrätty oikeusavustaja tai uhrin majoittavan vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä. Tällöin henkilö on joutunut ihmiskaupan uhriksi muualla kuin Suomessa, esimerkiksi Italiassa, Espanjassa tai Kreikassa. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnittää huomiota siihen, ettei näissä tapauksissa yleensä suoriteta lainkaan esitutkintaa, vaikka asia saatetaan esitutkintaviranomaisten tietoon: useimmissa tapauksissa ihmiskaupan uhriksi joutumista on selvitetty vain osana turvapaikkatutkintaa. Joskus asiaa on selvitetty tarkemmin, mutta tällöinkin vain lyhyellä lisäkuulemisella, minkä jälkeen esitutkintaviranomainen on päättänyt asian tutkinnan. Syynä on useimmiten se, ettei esitutkintaviranomainen ole nähnyt esitutkinnan suorittamista Suomessa mahdollisena siksi, että rikos on tapahtunut ulkomailla.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää tärkeänä, että esitutkintaviranomaisille suunnattaisiin voimavaroja kansainvälisen tutkintayhteistyön luomiselle, jotta myös kansainvälistä ulottuvuutta sisältävät, laajamittaiset paritus- ja ihmiskauppajutut saataisiin tutkinnan piiriin ja jotta tutkintaa voitaisiin kohdistaa myös Suomen ulkopuolella oleviin päätekijöihin. Tältä osin keskeistä olisi, että rajavartiolaitoksen toimivaltuuksia laajennettaisiin sellaisiin ihmiskaupparikoksiin, joihin ei liity laitonta maahantulon järjestämistä. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää myös tärkeänä, että esitutkintaviranomaisia koulutettaisiin mahdollisten ihmiskaupan uhrien kohtaamisesta ja puhuttamisesta. Kansainvälisesti tiedetään, että ihmiskaupan uhrien on vaikea kertoa hyväksikäyttökokemuksistaan (esitutkinta)viranomaisille. Osa heistä ei pelon vuoksi uskalla, ja osa on hyväksikäytön johdosta niin traumatisoituneita, etteivät he kykene puhumaan ennen kuin he ovat toipuneet hyväksikäyttökokemuksistaan. Auttamisjärjestelmään ohjautumista voisi helpottaa se, että esitutkintaviranomaiset tekisivät tiivistä yhteistyötä auttamisjärjestelmän kanssa jo siinä vaiheessa, kun viranomaiselle syntyy aavistus siitä, että ko. henkilö on joutunut ihmiskaupan uhriksi. Myös esitutkintaviranomaisten ja kansalaisjärjestöjen välistä yhteistyötä auttamisen alkuvaiheessa tulisi parantaa.

5.6. Parituksen ja ihmiskaupan välinen rajanveto

Ihmiskaupan ja parituksen tunnusmerkistöt ovat rikoslaissa jossain määrin päällekkäiset siltä osin, kun ihmiskauppa koskee seksuaalista hyväksikäyttöä (teon tarkoitus). Lain esitöissä kuitenkin katsotaan, että jos parituksen kaltaisessa tilanteessa ihmiskaupan muut tunnusmerkit - käytetyt keinot ja tekotavat - ovat olemassa, ihmiskauppasäännöksiä on pidettävä ensisijaisina paritussäännöksiin nähden. Ihmiskauppaa koskevia rangaistussäännöksiä

säädettäessä lainsäätäjän lähtökohta oli, että lainsäädäntömuutosten myötä paritusta koskevien säännösten soveltamisala supistuisi.³⁹ Kuten vähintään thaihierontapaikkoja koskeva raportoinnin aineisto osoittaa, oikeuskäytännössä tämä lainsäätäjän tavoite ei näytä toteutuneen.

Tilanteissa, joissa epäillyn menettelyyn näyttäisi soveltuvan sekä parituksen että ihmiskaupan tunnusmerkistöt, asiaa tutkitaan ja syytetään edelleen ensisijaisesti parituksena ihmiskaupan sijaan. Sen sijaan, että toiminnassa käytetty tai uhattu väkivalta tai uhrin törkeä taloudellinen hyväksikäyttö, alaikäisyys, turvaton tila tai riippuvainen asema tulisi arvioitavaksi tunnusmerkistöä ja nimikettä valittaessa esitutkinnassa tai syyttäjän syyteharkinnassa ihmiskaupaksi, tulevat nämä tekijät huomioiduksi arvioitaessa paritusrikoksen moitittavuutta, tehtäessä kokonaisarvostelua (törkeä paritus) ja mitattaessa rangaistusta. Koska lainvalinta tapahtuu jo varsin varhaisessa vaiheessa, esitutkintatasolla tai syyttäjän syyteharkinnassa, myöskään oikeuskäytännössä ei ole ollut mahdollisuutta luoda tulkintaa sille, missä menee parituksen ja ihmiskaupan välinen raja silloin, kun säännöksissä on päällekkäisyyttä.

Menettelyn kohteen (parituksen kohteen/hyväksikäytön kohteen) kannalta tunnusmerkistön valinnalla on olennainen merkitys. Mikäli asiaa tutkitaan parituksena, henkilö on useimmiten todistajan asemassa, eikä hänellä ole avustajaa.⁴⁰ Kansallinen ihmiskaupparaportointi on huolissaan erityisesti alaikäisten asemasta. Aineistossa on useita alaikäisiä uhreja, joiden osalta tutkinta on alkanut ja/tai syytenimikkeeksi on valikoitunut paritus tai jokin muu nimike. Edes näissä tilanteissa, joissa alaikäisten suojan pitäisi olla täysikäistä huomattavasti parempi, lainsäätäjän tarkoitus ei näytä toteutuvan. Oikeuskäytännössä paritus näyttäytyy näiltä osin ihmiskaupan kaltaisena hyväksikäytörikköksenä, joissa esiintyy väkivaltaa, törkeää taloudellista hyväksikäyttöä, painostamista ja alisteisia hyväksikäyttösuhteita, joissa henkilöllä ei usein ole tosiasiaa muuta vaihtoehtoa kuin alistua hyväksikäyttöön.

39 HE 34/2004 vp

40 Parituksen kohteen asemaa rikosprosessissa ehdotetaan parannettavaksi oikeudenkäyntiavustajan ja tukihenkilön määräämistä koskevalla lainsäädäntömuutoksella. Tämän muutoksen mukaisesti tuomioistuimien voi määrätä paritusrikoksen kohteelle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa varten. Asiaa koskeva hallituksen esitys annettaneen eduskunnalle syksyllä 2014.

6. Rikoslain ihmiskauppasäännösten soveltaminen ja tulkinta

6.1. Johdanto

Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin kertomuksen ihmiskauppasäännösten soveltamista ja tulkintaa koskeva arvio perustuu tuomioistuimissa vuosien 2009 ja 2013 välillä käsiteltyihin ihmiskauppatapauksiin. Koska seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyviä ihmiskauppatuomioita on vielä verraten vähän (yht. 7 kpl), kansallinen ihmiskaupparaportointi on sisällyttänyt arvioonsa tiettyjen tunnusmerkistötekijöiden soveltamisen osalta tuomioistuinratkaisuja myös ajalta ennen vuotta 2009. Aineistossa on sekä lainvoimaisia että ei-lainvoimaisia ratkaisuja. Tuomioistuinratkaisujen ohella aineisto käsittää myös tapauksia koskevat esitutkintapöytäkirjat. Aineistoa on täydennetty myös muilla tietolähteillä, kuten esitutkintaviranomaisten, syyttäjien ja kansalaisjärjestöjen kuulemisella. Kansallinen ihmiskaupparaportointi on selvittänyt myös seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöön liittyvän rangaistussäännöksen soveltamista ja tulkintaa. Aineiston käyttöä on jossain määrin rajoittanut se, että osa tuomioista ja niitä koskevista esitutkintapöytäkirjoista on salaisia.

Lain soveltamista on arvioitu erityisesti sellaisten tunnusmerkistötekijöiden osalta, joiden kohdalla laintulkintaa ei ole aiemmin ollut (esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön käsite) tai joiden osalta oikeuskäytäntö on ollut hyvin ristiriitaista tai vaikuttanut erityisen vaikeasti sovellettavalta (esimerkiksi käsitteet riippuvainen asema ja turvaton tila). Kansallinen ihmiskaupparaportointi tuo esiin myös sellaista soveltamis- ja tulkintakäytäntöä, jossa on onnistuttu erityisen hyvin. Näin ne voivat toivottavasti antaa mallia myös tulevalle soveltamis- ja tulkintakäytännölle.

Toinen tärkeä kysymys on tekijöiden vastuuseen liittyvät kysymykset ja erityisesti se, mihin asti tekijöiden tahallisuus rikosoikeudellisesti arvioituna ulottuu. Kansallinen ihmiskaupparaportointi on aineiston perusteella kiinnittänyt huomiota myös siihen, miten hyvin lainsoveltajat ovat oppineet soveltamaan niitä lainkohtia, jotka koskevat tekijöiden käyttämiä psykologisen painostamisen ja uhrin heikkoon asemaan liittyviä keinoja, erityisesti riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttämistä.

6.2. Rikoslain ihmiskauppasäännökset

Ihmiskauppaa koskevat rangaistussäännökset tulivat voimaan vuonna 2004. Rikoslain 25 luvun 3 § kuuluu:

3 § Ihmiskauppa

Joka

- 1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa,
- 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,
- 3) maksamalla korvauksen toista vallassaan pitävälle henkilölle tai
- 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen valtaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi taloudellisessa hyötymistarkoituksessa, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa valtaansa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty.

Yritys on rangaistava.

Törkeää ihmiskauppaa koskeva rangaistussäännös on seuraavanlainen:

3 a § Törkeä ihmiskauppa

Jos ihmiskaupassa

- 1) käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta,
- 2) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä,
- 3) rikos kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai
- 4) rikos on tehty osana 17 luvun 1 a §:n 4 momentissa tarkoitetun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa

ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtäjä on tuomittava törkeästä ihmiskaupasta vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Törkeästä ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka alistaa toisen orjuuteen tai pitää toista orjuudessa, kuljettaa orjia tai käy kauppaa orjilla, jos teko kokonaisuutena arvostellen on törkeä.

Yritys on rangaistava.

Ihmiskauppaa koskevat rangaistussäännökset on sijoitettu vapauten kohdistuvia rikoksia koskevaan rikoslain 25 lukuun. Vaikka ihmiskauppasäännösten soveltamiseen oli myös kotimainen tarve, perustui rangaistussäännösten säätäminen ennen kaikkea kansainvälisiin velvoitteisiin, erityisesti ns. Palermon yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevaan lisäpöytäkirjaan sekä Euroopan unionin puitepäätökseen ihmiskaupan torjunnasta.⁴¹ Ihmiskauppasäännösten perimmäisenä tarkoituksena on ehkäistä ja torjua ihmiskauppaa, paritusta ja prostituutiota.

6.3. Ihmiskauppasäännökset oikeuskäytännössä

6.3.1. Mallitoimistotapaus

Helsingin käräjäoikeudessa joulukuussa 2011 vireille tullessa asiassa oli kyse laajasta asiakokonaisuudesta, jossa suomalaista mallitoimiston johtajaa syytettiin 24 nuoreen suomalaisnaiseen kohdistuneista lukuisista seksuaalirikoksista sekä kolmesta ihmiskaupparikoksesta.⁴² Tekijä oli antanut asianomistajien, mallin uralle pyrkivien nuorten naisten, totuudenvastaisesti ymmärtää, että hän oli vaikutusvaltaisessa asemassa mallimaailmassa. Tekijä sai houkuteltua asianomistajat haastatteluun, jonka yhteydessä naisista otettiin vastentahtoisesti alastonkuvia, heitä käytettiin seksuaalisesti hyväksi ja osa heistä raiskattiin. Antamalla virheellistä ja puutteellista tietoa, osa asianomistajista oli saatu allekirjoittamaan työ sopimus ja työskentelemään tekijän ohjelmatoimistossa, jonka päätoimialana oli eroottisen ohjelman tar-

41 Euroopan unionin puitepäätös ihmiskaupan torjunnasta on sittemmin korvattu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivillä 2011/36/EU, joka on annettu 5.4.2011.

42 Kansallinen ihmiskaupparaportointi on halunnut tuoda esille ihmiskaupparikosten uhrien ja tekijöiden kansalaisuuden, koska sillä on merkitystä ihmiskauppasäännösten tunnusmerkistökäytännön arvioimisessa, erit. uhrin aseman (esim. turvaton tila) sekä uhrin ja tekijän välisen suhteen (esim. riippuvainen asema) arvioimisessa. Kansalaisuuden esiintuominen paljastaa myös sen, että huomattavan suuri osa seksuaalista hyväksikäyttöä koskeneissa ihmiskauppajutuissa asianomistajat ovat olleet suomalaisia nuoria naisia tai tyttöjä. Myös tekijät ovat näissä tapauksissa olleet suomalaisia. Tämä saattaa kuitenkin ilmentää myös vaikeuksia paljastaa ja tutkia rajat ylittävää ihmiskaupparikollisuutta. Se saattaa ilmentää myös sitä, että rajat ylittävää seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää rikollisuutta tutkitaan yleensä paritukseksi ihmiskaupan sijaan, jolloin uhrien rikosprosessuaalinen asema on pääsääntöisesti heikompi.

joaminen. Naiset joutuivat keikoilla toimimaan vastentahtoisesti striptease-tanssijoina yleisön edessä sekä esiintymään yksityisissä striptease-esityksissä, joissa heitä käytettiin seksuaalisesti hyväksi kolmansien osapuolten toimesta. Nuorille naisille tarjottiin esiintymispaikkojen takatiloissa runsaasti alkoholia, ja majoitus- ja esiintymistiloissa vastaaja ja hänen vaikutuspiiriinsä kuuluneet henkilöt käyttivät asianomistajia seksuaalisesti hyväksi. Osa naisista tuli seksuaalisen hyväksikäytön ohella raiskatuksi.

Käräjäoikeudessa asia käsiteltiin kahdessa eri oikeudenkäynnissä. Ensimmäisessä oikeudenkäynnissä vastaaja tuomittiin seksuaalisesta hyväksikäytöstä, pakottamisesta seksuaaliseen tekoon, raiskauksen yrityksestä, raiskauksesta, törkeästä raiskauksesta ja törkeästä ihmiskaupasta 12 vuoden ja 6 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen. Toisessa käräjäoikeuden käsittelyssä käsiteltiin loppuihin kahteentoista asianomistajaan kohdistuneet syytteet, joiden osalta tekijä tuomittiin seksuaalisesta hyväksikäytöstä, pakottamisesta sukupuoliyhteyteen, raiskauksesta ja törkeästä raiskauksesta 6 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen. Rangaistusta alentavana tekijänä otettiin huomioon aikaisemmassa oikeudenkäynnissä annettu vankeusrangaistus.

Asia eteni hovioikeuteen, jossa asia käsiteltiin yhtenä kokonaisuutena. Hovioikeus pysytti lähes sellaisenaan seksuaalirikoksiin liittyvät tuomiot. Seksuaalirikosten ohella tekijä tuomittiin (perustekomuotoisesta) ihmiskaupasta. Yksi ihmiskauppaa koskeva syyte hylättiin sekä käräjäoikeudessa että hovioikeudessa. Hovioikeus alensi vankeusrangaistusta 11 vuoden ja 4 kuukauden pituiseksi. Tekijä tuomittiin maksamaan asianomistajille vahingonkorvauksia yli 200.000 euroa. Ihmiskaupan osalta tuomio ei ole lainvoimainen, vaan asian käsittely jatkuu korkeimmassa oikeudessa.

Ihmiskaupan osalta asiakokonaisuudessa käsiteltiin siis kolme ihmiskauppasyytettä. Näissä syyteissä vastaajan katsottiin erehdyttämällä ja käyttämällä hyväkseen asianomistajan riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa värvänneen asianomistajat seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Asianomistajina olleet naiset olettivat allekirjoittaneensa mallisopimuksen, mutta todellisuudessa heidät värvättiin seksuaalisen hyväksikäytön kohteiksi julkisiin ja yksityisiin eroottisiin esityksiin, missä naisiin kohdistettiin heidän seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan loukkaavia tekoja. Asiakokonaisuudessa käsiteltiin oikeuskäytännön kannalta merkittäviä tunnusmerkistön soveltamiseen liittyviä seikkoja. Tuomioissa arvioitiin oikeudellisesti muun muassa sitä, mitä ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettu seksuaalinen hyväksikäyttö kattaa, kuka joutuu rikosoikeudellisesti vastuuseen siitä seksuaalisesta hyväksikäytöstä, johon asianomistajat saatettiin, sekä riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan soveltamisen edellytyksiä tilanteessa, jossa vastaajan käyttämät hallinnan

keinot ovat psykologisia. Kyseiseen tapaukseen liittyvää tunnusmerkistön soveltamista käsitellään kertomuksessa tarkemmin jäljempänä.

6.3.2. Alaikäisen ihmiskaupan uhrin tapaus

6.3.2.1. Käräjäoikeuden tuomio

Helsingin käräjäoikeudessa joulukuussa 2012 vireille tulleessa jutussa kahta romanialaista miestä syytettiin alaikäisen romanialaisen tytön saattamisesta prostituutioon Helsingissä maaliskuussa 2012. Miehet olivat syytteen mukaan erehdyttäneet tytön lähtemään kanssaan Norjan kautta Suomeen lupaamalla järjestää tytölle töitä. Suomeen tultua asianomistajalle oli selvinnyt, että kyse oli prostituutiosta. Asianomistaja veloitettiin myymään päivittäin kadulla seksiä. Hän joutui ottamaan kahden kuukauden aikana vastaan noin 200-300 asiakasta, joista yli puolen kanssa hän oli joutunut olemaan suojaamattomassa sukupuoliyhdyntänsä. Nainen oli iältään hyvin nuori, alaikäinen, hän oli tietämätön olinpaikastaan, tekijät kohtelivat häntä väkivaltaisesti ja halventavasti. Hänen haavoittuvaista asemaansa lisäsi se, että hän joutui asumaan osan ajasta, kevättalvella, autossa, eikä hän saanut riittävästi ruokaa syödäkseen. Hän joutui myös luovuttamaan kaikki rahavarat tekijöille. Toiminnasta aiheutui tytölle vakavia psyykkisiä ja fyysisiä vammoja.

Asia käsiteltiin käräjäoikeudessa kahdessa erillisessä oikeudenkäynnissä, koska toinen tekijä saatiin kiinni vasta sen jälkeen, kun asia oli ensimmäisen tekijän osalta jo käsitelty käräjäoikeudessa. Molemmat tekijät tuomittiin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin törkeästä ihmiskaupasta, toinen 4 vuoden ja 8 kuukauden ja toinen 4 vuoden ja 2 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen. Miehet tuomittiin maksamaan asianomistajalle korvauksia tilapäisestä haitasta 6.000 euroa ja henkisestä kärsimyksestä 17.000 euroa. Asianomistajan kadulla ansaitsemat rahavarat, 6.000 euroa, määrättiin maksettavaksi asianomistajalle ansionmenetyksenä sen sijaan että raha olisi tuomittu menetettäväksi valtiolle rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä.

Molemmat tekijät tuomittiin törkeästä ihmiskaupasta, mutta jossain määrin toisistaan poikkeavin perusteluin. Ensimmäisessä juttukokonaisuudessa, jossa oli syytteessä toinen tekijöistä, vastaajan katsottiin erehdyttäneen asianomistajaa ja käyttäneen hyväksi tämän turvatonta tilaa.⁴³ Arvioitaessa turvattoman tilan täyttymistä tuomioistuin antoi merkitystä asianomistajan ominaisuuksille ja niille olosuhteille, jotka tekivät asianomistajan aseman haavoittuvaiseksi ja altistivat hänet hyväksikäytölle. Merkitystä annettiin asianomistajan nuorelle iälle sekä sille, että hän oli rahaton, kielitaidoton sekä itselleen täysin

⁴³ Helsingin käräjäoikeuden tuomio R 12/4994, 7.6.2012.

vieraassa ympäristössä ja kaukana omaisistaan. Tuomiossa katsottiin, että nämä tekijät sekä se, ettei asianomistaja saanut pitää ansaitsemiaan rahavaroja ja kyennyt sen vuoksi palaamaan kotimaahansa, estivät kokonaisuudessaan asianomistajan irtautumasta toiminnasta.

Erehdyttämistä arvioitiin tuomiossa sekä sen osalta, tiesikö asianomistaja joutuvansa Suomessa prostituutioon, että sen osalta, oliko asianomistajaa erehdytetty toimintaan liittyvistä olosuhteista, erityisesti saamastaan korvauksesta. Erehdyttämistä arvioitiin ansiokkaasti sen kautta, mitä nimenomaan tekijä antoi ymmärtää Romaniasta lähdön syyksi, ei sen kautta, mitä asianomistajan olisi tullut ymmärtää lähdön syyksi. Tuomioistuin katsoi, etteivät edes asianomistajan ystävättären vihjailut siitä, että tämä saattaisi joutua prostituoiduksi, riittänyt poistamaan erehdyttämisen mahdollisuutta.

Toisessa asiaa koskevassa tuomiossa, joka annettiin helmikuussa 2013, rikosvastuuta arvioitiin toisen tekijän osalta.⁴⁴ Kyseinen tekijä kiisti, toisin kuin aikaisemmin tuomittu tekijä, syyllistyneensä ihmiskauppaan. Tuomiossa katsottiin tulleen toteennäytetyksi, että vastaaja oli ollut tietoinen asianomistajan iästä. Teossa käytettyjen keinojen arvioimisen osalta käräjäoikeus päätyi edellisestä tuomiosta poikkeavaan ratkaisuun. Erehdyttämistä arvioitiin ainoastaan kvalifioidun teon kannalta, eli siitä näkökulmasta, oliko asianomistaja ollut Romaniasta lähdettäessä tietoinen siitä, että hän joutuu prostituutioon Suomessa. Tuomiossa todettiin, että asiassa jäi varteenotettava epäily siitä, oliko asianomistaja ollut jo Romaniassa tietoinen tulevista ”prostituoidun töistä”⁴⁵. Tuomion johtopäätöksissä kuitenkin todettiin, että koska asianomistaja oli alaikäinen ja vastaajan oli näytetty olleen tästä tietoinen, asianomistajan tietoisuudella toiminnan luonteesta sekä suostumuksella tällaiselle toiminnalle ei ollut merkitystä. Turvattoman tilan täyttymisen osalta syyksilukemisen perustelut olivat hyvin niukat. Asianomistajan todettiin olleen alaikäisyydestä ja taloudellisesta asemastaan johtuvassa turvattomassa tilassa.

Ensimmäisessä juttua koskevassa tuomiossa vastaajan katsottiin menetelleen syytteen teonkuvauksessa kerrotuin tavoin kaikkien tunnusmerkistössä olevien tekijöiden osalta. Jälkimmäisessä, toista tekijää koskevassa tuomiossa joidenkin tunnusmerkistötekijöiden katsottiin jääneen toteen näyttämättä, ja tästä syystä syyte hylättiin joidenkin tunnusmerkistötekijöiden osalta. Tuomioistuin katsoi, että keinoista erehdyttäminen ei tullut toteennäytetyksi. Teotapojen osalta tuomioistuin katsoi, että värväys ei tullut toteennäytetyksi, koska vastaajan ei katsottu houkutelleen asianomistajaa lähtemään Romaniasta Suomeen. Tuomiossa katsottiin, että asianomistaja oli itse halunnut

44 Helsingin käräjäoikeuden tuomio R 12/12129, 20.2.2013.

45 Tuomiossa käytetty ilmaus.

lähteä ulkomaille töihin. Värväyksen arviointiin liittyvät johtopäätökset ovat jossain määrin hankalasti luettavissa tuomiosta. Värväystä on tuomiossa arvioitu ihmiskaupassa käytettyjen keinojen yhteydessä, vaikka värväys on ihmiskaupan tekotapa. Hylkäämisen perusteluista saa sellaisen käsityksen, että käräjäoikeus ei katsonut värväyksen edellyttämän kaksipuoleisuuden täyttyneen. Kuten hallituksen esityksessä on kuvattu, värväys edellyttää täytyäkseen sekä tekijän houkuttelutointa että hyväksikäytetyn kohteen ryhtymistä houkuttelua tarkoittavaan toimeen. Tuomion perusteluista voi tehdä sellaisen johtopäätöksen, että koska matkalle lähdettiin yhteisestä halusta ja siis myös asianomistajan omasta toiveesta, tämän kaksipuoleisuuden ei katsottu täyttyneen.

Olenainen ero näiden kahden tuomion oikeudellisessa arvioinnissa on se, että jälkimmäisessä tuomiossa otettiin kantaa siihen, ettei alaikäisen kohdalla tarvitse erikseen osoittaa, onko ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön mukaisia keinoja käytetty. Molemmassa asiaa koskevissa käräjäoikeuden tuomioissa tunnusmerkistön täyttymistä arvioitiin myös siltä osin, ovatko syytteen mukaiset keinot, erehdyttäminen ja turvaton tila, täyttyneet. Jälkimmäisessä tuomiossa otettiin keinojen osalta yksiselitteisesti kantaa siihen, että kun tapauksessa on kyse alle 18-vuotiaasta, ei tunnusmerkistön täytyminen edellytä keinojen käyttämistä eli tässä tapauksessa erehdyttämistä tai sen hyväksikäyttöä.

6.3.2.2. Hovioikeuden tuomio

Ensimmäiseksi annetun käräjäoikeuden ratkaisun osalta syyttäjät ja vastaaja valittivat käräjäoikeuden tuomiosta hovioikeuteen. Toista tekijää koskevassa asiassa kaikki osapuolet, syyttäjät, asianomistaja sekä teon tekijä valittivat käräjäoikeuden ratkaisusta hovioikeuteen. Hovioikeus käsittelee molempia tekijöitä koskevat jutut yhtenä kokonaisuutena samassa pääkäsittelyssä.

Syyksilukemisen osalta hovioikeus päätyi ensimmäisen vastaajan kohdalla samaan ratkaisuun kuin käräjäoikeus. Toisen tekijän osalta syyksilukeminen ankaroitui siten, että teossa käytetyistä keinoista myös erehdyttäminen ja väkivalta luettiin tekijän syyksi. Jälkimmäisen tekijän katsottiin lisäksi toimineen yhteisvastuullisesti ensimmäiseksi tuomitun tekijän kanssa koko tekoajan osalta. Rangaistuksen mittaamisen osalta hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden tuomiota kummankaan tekijän osalta. Ratkaisussaan hovioikeus tarkasteli kaikkia teon eri elementtejä, keinoja, tekotapaa ja tarkoitusta, ja perusteli syyksilukemisen kunkin osatekijän kohdalla erikseen.⁴⁶

⁴⁶ Helsingin hovioikeuden tuomio R 12/2045 ja R 12/1107, 17.3.2014. Tuomio on lainvoimainen.

Alaikäisyys. Asianomistajan alaikäisyyden osalta hovioikeus katsoi selvitettyksi, että tekijät olivat olleet tietoisia asianomistajan 16-vuoden iästä koko syytteessä tarkoitettun ajan. Ikä oli tullut tekijöille ilmi rajanylitystilanteissa ja laivalippuja ostettaessa. Myös se, että asianosaiset olivat kaikki kotoisin samasta pienestä kylästä, jossa ihmiset ovat toisilleen tuttuja, samoin kuin asianomistajan ulkoinen olemus vahvistivat sitä käsitystä, että kyse oli alaikäisestä lapsesta ja että tekijät olivat olleet tietoisia tästä seikasta.

Jo tähänastinen suomalainen oikeuskäytäntö osoittaa, että kun on kyse alaikäisiin kohdistuvasta (seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvästä) ihmiskaupasta, uhrin ovat hyvin usein 16-17-vuotiaita, suhteellisen lähellä täysi-ikäisyyttä olevia henkilöitä. Heidän osaltaan on usein ulkoisista seikoista ja objektiivisesti arvioimalla vaikea päätellä tai varmasti tietää, onko kyse alaikäisestä vai täysi-ikäisestä henkilöstä. Näissä tapauksissa vastaajien tietoisuus asianomistajan iästä nousee usein keskeiseksi riitaiseksi seikaksi oikeudenkäynnissä. Siltä osin, kun vastaajan tietoisuus asianomistajan iästä saadaan näytetyksi, tekijä joutuu rikosvastuuseen ihmiskaupasta, vaikka mitään tunnusmerkistössä mainittua keinoa, kuten erehdyttämistä tai turvattoman tilan hyväksikäyttöä, ei olisi käytetty. Rikosvastuu toteutuu siis alemmalla tasolla kuin täysi-ikäisten kohdalla ja edellyttää siis ainoastaan tekoapojen ja tarkoituksen toteennäyttämistä. Ankarampaa kriminalisointia perustellaan lasten erityisellä suojan tarpeella. Alaikäiset ovat ikänsä puolesta erityisen haavoittuvaisessa asemassa ja aikuisia selvästi kykenemättömämpiä suojautumaan hyväksikäytöltä.

Vaikka alaikäisten uhrien kohdalla ei tarvitse osoittaa, että tunnusmerkistössä olevia keinoja olisi käytetty, tekijän käyttämät keinot (erityisesti erehdyttäminen, riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttö sekä väkivallan käyttö) ovat oikeuskäytännössä kuitenkin tulleet oikeudellisen arvioinnin kohteeksi. Syyttäjät ovat pääsääntöisesti kirjanneet tekijän teossa käytetyt keinot teonkuvauksiin, mistä syystä ne ovat tulleet arvioinnin kohteeksi myös oikeudenkäynneissä ja tuomioissa.⁴⁷ Tämä johtuu mitä ilmeisimmin kahdesta seikasta. Ensinnäkin kyse on siitä, että vastaajien tietoisuus asianomistajan alaikäisyydestä on usein riittävä seikka oikeudenkäynneissä. Jos vastaajan tietoisuutta asianomistajan iästä ei saada näytetyksi, tunnusmerkistössä oleva keinojen käyttö tulee osoittaa, jotta kyse voisi olla ihmiskaupasta. Tämän vuoksi keinot käsitellään siltä varalta, ettei tekijöiden tahallisuus iän osalta jäisi näyttämättä. Toiseksi, vaikka keinoilla ei olisi alaikäisten kohdalla merkitystä syyksilukemisen kannalta, niillä voi olla merkitystä arvioitaessa teon moitittavuutta ja sitä, onko teko kokonaisuutena arvostellen törkeä. Jos tekijä on alaikäisen ihmiskaupan uhrin kohdalla käyttänyt tunnusmerkistös-

⁴⁷ Yhtä Suomessa käsiteltyä ihmiskauppajuttua lukuun ottamatta.

sä mainittuja keinoja, se tekee teosta luonnollisesti moitittavamman, ja sen tulisi näkyä myös rangaistusta mitattaessa.

Turvaton tila. Arvioidessaan ihmiskaupan tunnusmerkistötekijöiden täyttymistä hovioikeus otti kantaa myös teossa käytettyihin keinoihin (turvattomaan tilaan ja erehdyttämiseen), vaikka kyse oli alaikäisestä uhrista ja tekijöiden katsottiin olleen tietoisia asianomistajan alaikäisyydestä. Koska kyse oli alaikäisestä, syyksilukemisen kannalta keinojen arvioiminen ei siis olisi ollut välttämätöntä. Keinoja arvioitiin tuomiossa mitä ilmeisimmin sen vuoksi, että syyttäjä oli teonkuvauksessa vedonnut niiden käyttöön. Tuomioistuimien antoi tekijöiden käyttämille keinoille merkitystä tehdessään törkeysarvostelua, arvioidessaan tekoa kokonaisuutena sekä mitatessaan rangaistusta. Hovioikeuden tuomiossa annettiin hyviä välineitä käsitellä ihmiskaupan keinoihin liittyviä tunnusmerkistötekijöitä. Tämän vuoksi niitä kuvataan tässä.

Hovioikeus katsoi tuomiossaan, että tekijät olivat käyttäneet hyväkseen asianomistajan turvatonta tilaa. Turvattoman tilan täyttymistä perusteltiin sillä, että asianomistaja ei osannut lainkaan englantia, hän joutui luovuttamaan kaikki saamansa rahat tekijöille, eikä hän saanut itselleen riittävästi edes ruokarahaa. Asianomistajalla ei ollut myöskään tosiasiallista tietoa olinpaikastaan tai ylipäätään Suomesta tai siitä, miten hän olisi päässyt takaisin kotimaahansa. Hän oli myös kaukana omaisistaan ja heidän antamastaan turvasta. Näiden seikkojen vuoksi tuomioistuimien katsoi, ettei asianomistajalla ollut muuta todellista vaihtoehtoa kuin alistua siihen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, johon tekijät hänet saattoivat.

Arvioidessaan asianomistajan turvatonta tilaa hovioikeus kiinnitti huomiota niihin asianomistajan henkilöön ja olosuhteisiin liittyviin tekijöihin, joiden vuoksi asianomistaja oli kykenemätön suojelemaan itseään ja irtautumaan toiminnasta. Tuomiossa turvatonta tilaa arvioidaan hyvin samankaltaisella tavalla kuin aikaisemmin annetussa Helsingin hovioikeuden ihmiskauppaa koskevassa tuomiossa vuodelta 2009.⁴⁸ Molemmissa tuomioissa hovioikeus antaa vastuuta tekijöille heidän toiminnastaan ja siirtää huomiota pois uhrin mahdollisista motiiveista, alkuperäisestä vapaaehtoisuudesta tai asianomistajan aktiivisesta vastustuksesta. Molemmissa ratkaisuissa kiinnitetään huomiota asianomistajan henkilökohtaiseen kapasiteettiin toimia tilanteessa. Aikaisemmassa hovioikeuden tuomiossa kuvataan asianomistajan psyykkisistä ominaisuuksista johtuvaa keinottomuutta, heikkoa taloudellista tilannetta ja kielitaidottomuutta. Tuoreessa hovioikeuden tuomiossa tätä asianomistajan toimintakykyä rajaa tuomioistuimen mukaan nuori ikä sekä kielitaidon ja rahan puute, minkä vuoksi asianomistaja ei saanut riittävästi ruokaa.

⁴⁸ Helsingin hovioikeuden tuomio R 09/385, 29.12.2009.

Asianomistajan olosuhteisiin liittyvinä rajoittavina tekijöinä molemmissa hovioikeuden tuomioissa mainitaan se, että asianomistaja oli itselleen täysin vieraassa ympäristössä ilman omaisia tai muitakaan tukiverkkoja tai tietoa tai ymmärrystä, miten hän olisi voinut päästä takaisin kotimaahansa. Kyseisissä hovioikeuden tuomioissa hovioikeus siis arvioi asianomistajan toimintakykyä hänen ominaisuuksiensa ja senhetkisen tilanteensa kautta. Näiden ominaisuuksien valossa ja olosuhteiden vallitessa väite asianomistajan suostumuksesta tai vapaasta tahdosta muuttuu epäolennaiseksi ja oikeudellisesti pätemättömäksi. Kansallinen ihmiskaupparaportointia pitää hyvänä kehityssuuntana tätä oikeuskäytännössä omaksuttua linjaa arvioida turvattoman tilan täyttymistä ja siitä mahdollisesti syntyvää riippuvuutta tekijöistä.

Erehdyttäminen. Erehdyttämistä arvioidaan oikeuskäytännössä hyvin vaihtelevalla tavalla. Oikeuskäytäntö osoittaa, ettei tällä hetkellä ole selkeää ja johdonmukaista tapaa arvioida erehdyttämistä. Nyt käsillä olevassa tapauksessa hovioikeus punnitsi erehdyttämistä kärkeäoikeuden tuomiosta poikkeavalla tavalla seuraavasti:

”Hovioikeus [...] katsoo asiassa näytetyksi, ettei A:lle ollut Romaniasa ennen matkaa kerrottu, että hän joutuisi työskentelemään ulkomailla prostituoituna. Hänet on siten B:n ja C:n toimesta erehdytetty rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettu tavoin seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi Suomeen toisin kuin kärjääoikeus C:n osalta tuomiossaan on todennut. Kun A:lle oli kerrottu kokonaan toisenlaisesta työstä ulkomailla, hovioikeus katsoo, että erehdyttäminen on koskenut siinä määrin olennaista seikkaa, että A on erehdytetty lähtemään B:n ja C:n mukaan rikoslain 25 luvun 3a §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettua kavaluutta käyttäen.”

Tuomiossa katsottiin siis näytetyksi, ettei asianomistajalle oltu ennen matkaa kerrottu, että hän joutuisi ”työskentelemään prostituoituna”⁴⁹. Tämän johdosta asianomistajan katsottiin tulleen erehdytettyksi perustekomukaisen ihmiskauppasäännöksen mukaisesti. Tämän jälkeen hovioikeus otti kantaa siihen, onko toteen näytetty erehdyttäminen ollut kavaluuden kaltaista, kvalifioitun teon mukaista erehdyttämistä. Koska asianomistajalle oli kerrottu kokonaan toisenlaisesta työstä ulkomailla, erehdyttäminen koski hovioikeuden mukaan siinä määrin olennaista seikkaa, että kyse oli kavaluuden kaltaisesta, kvalifioidusta erehdyttämisteosta.

Nyt käsitelty tapaus antaa myös aiheen pohtia erehdyttämisen arvioinnin tapaa sellaisessa tapauksessa, jossa syyte on luettu törkeästä tekemuodosta,

49 Tuomiossa käytetty ilmaus.

mutta teon kuvauksen pohjalta olisi mahdollista arvioida myös sitä, täyttyykö erehdyttäminen perustekomuotoisen rangaistussäännöksen osalta. Joissakin tällaisissa tapauksissa tuomioistuin on lähtenyt arvioimaan erehdyttämistekoa suoraan kvalifioitun teon näkökulmasta arvioimatta näyttöä lainkaan perustekomuotoisen teon kannalta. Yllä olevaa asiaa koskeneessa alioikeuden tuomiossa asiaa arvioitiin nimenomaan tällä tavoin. Hovioikeus taas arvioi erehdyttämiseen liittyvää näyttöä ensin perustekomuotoisen teon kannalta. Vasta tämän jälkeen tuomioistuin arvioi sitä, oliko erehdyttämisteko tehty kavaluutta käyttäen eli kvalifioitun teon mukaisesti.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää Helsingin hovioikeuden erehdyttämisen arviointia perusteltuna tapana arvioida tätä tunnusmerkistökiteijää. Perustekomuotoisen teon osalta erehdyttämisen täyttymisen kynnys on matalammalla. Tällöin hallituksen esityksen mukaan olisi perusteltua arvioida sitä, onko henkilölle annettu valheellisia tietoja työn tai toiminnan olosuhteista tai esimerkiksi siitä saatavasta korvauksesta. Kavaluuden kaltainen erehdyttäminen on yksi teon törkeäksi luokitteleva keino. Tällöin arvioidaan sitä, onko henkilö ollut tietoinen siitä, että hän on ollut menossa prostituutioon. Jos erehdyttämistä arvioidaan suoraan kvalifioinnin kautta, voi teon täyttymisen arviointi jäädä vajaan.

Värvääminen. Kuten aikaisemmin todettiin, toisessa käräjäoikeuden tuomiossa värväyksen ei tekotapana katsottu tulleen toteennäytetyksi. Käräjäoikeuden tuomiossa todettiin asianomistajan itse halunneen lähteä ulkomaille töihin ja houkuttelu oli jäänyt toteennäyttämättä. Tätä käräjäoikeuden tulkintaa silmällä pitäen kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnittää huomiota siihen, että värväyksen kohdalla asianomistajan oman ryhtymisen tai halun ei tulisi poistaa tekijän vastuuta houkuttelutoimesta. Tässä tapauksessa asianomistaja ei ollut lähtömaassa tiennyt, mikä on värväystoimen, Suomeen houkuttelemisen, todellinen tarkoitus. Vastaaja oli toiminut vilpillisessä mielessä, saatukseen asianomistajan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Ihmiskaupan osatekijöillä, tässä tekotavalla, siis värväämisellä ja teon tarkoituksella, seksuaalisella hyväksikäytöllä, on yhteys toisiinsa.

Hovioikeus arvioi värväämistä käräjäoikeuden tuomiosta poikkeavalla tavalla. Hovioikeus katsoi, että tekijät olivat houkutteleet asianomistajan lähtemään Suomeen. Värväämistä arvioidessaan hovioikeus totesi, että sillä seikalla, että asianomistajalla itselläänkin oli ollut toive päästä ulkomaille töihin, ei ole asiaa arvioitaessa merkitystä. Olennaista oli se, että tekijät olivat ”houkutteleet ja pyytäneet”⁵⁰ asianomistajaa lähtemään kanssaan Suomeen. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää hyvänä, että tuomiossa arvioitiin värväystä nimenomaan tekijän menettelyn näkökulmasta. Tuomiossa tuotiin selkeäs-

50 Tuomiossa käytetty ilmaus.

ti esille, ettei asianomistajan omilla toiveilla tai motiiveilla ole merkitystä värväystä arvioitaessa. Värväyksen osalta tulisi riittää se, että tekijöiden on näytetty houkutelleen tai pyytäneen asianomistajaa toimintaan ja että asianomistaja on ryhtynyt toimintaan, johon hänet on houkuteltu.

Kokonaisarviointi. Hovioikeuden tuomiossa katsottiin näytetyksi, että tapauksessa oli käytetty väkivaltaa ja kavaluutta ja että teko oli kohdistunut alaikäiseen uhuriin. Tuomioistuin myös kirjasi auki ne tekijät, jotka tekivät teon kokonaisuutena arvioiden törkeäksi. Tuomioistuimen mukaan näitä kokonaisarvostelun kannalta merkittäviä tekijöitä olivat asianomistajan alaikäisyys, hyväksikäyttötilanteiden suuri määrä (200-300 kahden kuukauden aikana), piittaamattomuus asianomistajan perustarpeiden, kuten ravinnon, suojan ja turvan tyydyttämisestä, samoin kuin teosta aiheutuneet psyykkiset ja fyysiset vammat.

Merkittäväksi arvioitiin siis ne tekijät, jotka altistivat asianomistajan hyväksikäytölle ja olosuhteet, joihin asianomistaja saatettiin sekä seuraukset, jotka teosta asianomistajalle aiheutui. Tuomioistuin ei kiinnittänyt huomiota vain perinteisiin paritussäännöksen kannalta olennaisiin teon moitittavuutta lisääviin seikkoihin, kuten toiminnan mahdolliseen suunnitelmallisuuteen tai rikoshyödyn määrään, vaan myös uhuriin ja hyväksikäytön olosuhteisiin liittyviin tekijöihin. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija katsoo, että tulkinta on linjassa lainsäätäjän tarkoituksen ja kansainvälisten sopimusvelvoitteiden kanssa.

6.3.3. Parituksena tuomittu ihmiskauppatapaus

Helsingin käräjäoikeudessa huhtikuussa 2013 vireille tulleessa jutussa kahta tsekkimiestä syytettiin tsekkiläiseen naiseen kohdistuneesta törkeästä ihmiskaupasta. Syytteen mukaan miehet olivat käyttäneet hyväkseen naisen taloudellisesta tilanteesta, kielitaidottomuudesta ja sosiaalisesta asemasta sekä psyykkisestä ja fyysisestä tilasta johtuvaa riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa. Miesten katsottiin myös erehdyttäneen naista Suomessa tehtävän työn laadusta. Miehet olivat syytteen mukaan värvänneet naisen Tsekeissä, kuljettaneet hänet ensin Prahaan ja sieltä Suomeen ja majoittaneet hänet helsinkiläiseen hotelliin saattaakseen hänet siellä seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Syyttäjä syytti vastaajia toissijaisesti törkeästä parituksesta ja vammantuottamuksesta. Vammantuottamukseen liittyvä syyte liittyi niihin vakaviin fyysisiin ja psyykkisiin vammoihin, jotka seksin myymisestä naiselle aiheutui.

Käräjäoikeudessa syyte ihmiskaupasta hylättiin ja vastaajat tuomittiin parituksesta ehdollisiin vankeusrangaistuksiin.⁵¹ Paritussyytteen rinnalla ollut syyte

⁵¹ Helsingin käräjäoikeus R 13/3613, 27.5.2013 (julkinen versio). Tuomio ei ole lainvoimainen.

vammantuottamuksesta samoin kuin asianomistajan korvausvaatimukset hylättiin. Ihmiskauppasyytteen osalta kahden ihmiskaupassa käytetyn osatekijän, tekotavan ja teon tarkoituksen, katsottiin täyttyneen. Kahden vastaajan sekä kolmannen, tuntemattomaksi jääneen henkilön katsottiin yksissä tuumin värvänneen, kuljettaneen ja majoittaneen asianomistajan saattaakseen hänet ihmiskauppasäännösten mukaisen seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Syytteessä esitettyjen keinojen osalta käräjäoikeus totesi, että asiassa oli jäänyt näyttämättä, että vastaajien teossa olisi käytetty hyväksi asianomistajan riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa, erehdyttämistä tai erehdyksen hyväksikäyttämistä tai kavaluutta. Tämän vuoksi vastaajien menettelyn ei katsottu täyttäneen ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistöä.

Erehdyttäminen. Syytteen mukaan asianomistajaa erehdytettiin tarjolla olevan työn laadun suhteen, ja käyttämällä tätä erehdystä hyväkseen tekijät saattoivat asianomistajan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Asiassa oli riitaista se, tiesikö asianomistaja Suomessa odottavasta prostituutiotoiminnasta vai ei. Asianomistaja itse kertoi, ettei ollut Suomeen lähtiessään tiennyt joutuvansa prostituutioon. Hän kertoi käsityksensä olleen se, että hän oli tulossa Suomeen seuralaispalvelutoimintaan, joka sisältää ainoastaan sosiaalista kanssakäymistä. Vastaajat taas katsoivat, että asianomistaja oli tullut Suomeen vapaaehtoisesti ja tietoisesti harjoittamaan prostituutiota.

Arvioidessaan asianomistajan tietoisuutta prostituutiotoiminnasta tuomioistuini kiinnitti huomiota ensinnäkin siihen, että asianomistaja oli aikaisemmin tarjonnut Tsekeissä ”seksuaalipalveluita”⁵² sekä siihen, että asianomistaja oli ennen Suomeen tuloa julkaissut internetissä kaksi ilmoitusta, joissa hän tarjosi eroottisia palveluita. Tuomioistuin viittasi myös siihen, että koska asianomistajan kielitaito oli ollut heikko ja rajoittunut vain tsekin ja saksan kieleen, asianomistajan kertomus siitä, että hän oli luullut Suomessa olevan kysymys ainoastaan sosiaalista kanssakäymistä sisältävästä seuralaispalvelusta, oli epäuskottava. Käräjäoikeuden mukaan myös sitä, että asianomistaja olisi suostunut hänelle ennalta tuntemattomien henkilöiden työtarjoukseen työn sisältöä ja työn tekopaikkaa tietämättä, oli pidettävä epätavanomaisuutensa vuoksi hyvin epätodennäköisenä.

Ottamatta kantaa varsinaiseen näytön arviointiin erehdyttämisteon osalta, kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnittää huomiota tuomioistuimen asianomistajan olosuhteiden ja asianomistajan omista lähtökohdista tehtyjen ratkaisujen arviointiin. Asianomistajan toimintatapojen ja ratkaisujen epärationaalisuus tai epätavanomaisuus on tuomioistuimessa tulkittu näytöksi kertomuksen epäuskottavuudesta. Näyttö olisi voinut antaa osviittaa myös

52 Tuomiossa käytetty ilmaus.

toisenlaisiin johtopäätöksiin. Tuomion mukaan asianomistajaa koskeneessa lääkärinlausunnossa selvitetään, että asianomistaja oli jo vuotta ennen Suomeen tuloa henkilökohtaisessa elämässään ilmenneiden vaikeuksien myötä jättänyt työnhakuilmoituksen, jossa hän oli ilmoittanut ottavansa vastaan mitä tahansa työtä. Tämän seurauksena asianomistaja oli ajautunut prostituutioon. Tuomiossa on myös tuotu esille lääkärinlausunnossa kuvattu asianomistajan vahva traumatausta ja keinottomuus toimia ääritilanteissa.

Asianomistajan epätavanomaisen, ristiriitaisen tai epärationaaliselta vaikuttavan menettelyn voidaan nähdä ilmentävän asianomistajan heikkoa ja haavoittuvaista asemaa sekä vaihtoehtojen vähäisyyttä hänen elämäntilanteessaan.⁵³ Kansainvälinen kokemus ihmiskaupasta viittaa siihen, että ihmiskaupan uhrin ulkoapäin epärationaalisilta tai epätavanomaisilta vaikuttavat ratkaisut viittaavat usein uhrin heikkoon ja haavoittuvaiseen asemaan sekä tosiasiallisten valinnanmahdollisuuksien vähäisyyteen, ei välttämättä asianomistajan kertomuksen epäuskottavuuteen. Uhrin toimintaa tulisikin pyrkiä arvioimaan sen valossa, mitkä ovat olleet uhrin tosiasialliset toimintavaihtoehdot kussakin tilanteessa. Ratkaisut, jotka voivat objektiivisesti arvioiden tuntua epärationaalisilta tai epätavanomaisilta, voivat uhrin elämäntilanteessa olla hyvinkin järkeviä, koska muita vaihtoehtoja ei ole ollut.

Ihmiskaupassa tekijät pyrkivät tietoisesti ja tarkoituksellisesti hyödyntämään uhriensa epätoivoa. Valtaosalla ihmiskaupan uhreista on taustalla pakottava, usein taloudellinen tarve, joka ajaa heidät tekemään ratkaisuja, jotka eivät ulkoisesti arvioiden aina näytä rationaalisilta tai tavanomaisilta. Tekijöiden uhrille antamat lupaukset voivat näyttäytyä huomattavan hyviltä suhteessa siihen, mitkä uhrin vaihtoehdot muutoin ovat. Rikosoikeusjärjestelmän tulisi uhrin syyllistämisen sijaan siirtää huomio ihmiskaupparikoksen tekijöihin. Kansallinen ihmiskaupparaportointi kiinnittää lisäksi huomiota siihen, että asianomistajan elämäntilanne ja taustalla olevat haavoittuvaista asemaa ilmentävät tekijät tulisi kartoittaa jo esitutkintavaiheessa ja pyytää tarvittaessa asiantuntija-arvio asianomistajan (psykkisestä) tilasta. Tähän seikkaan palataan tarkemmin kertomuksessa jäljempänä.

Riippuvainen asema ja turvaton tila. Syyttäjä viittasi asianomistajan riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan täyttymisen osalta asianomistajan taloudelliseen tilanteeseen, kielitaidottomuuteen, sosiaaliseen asemaan sekä fyysiseen ja psyykkiseen tilaan. Tuomiosta ilmenee, että asianomistaja oli

53 Helsingin hovioikeuden ihmiskauppaa koskeva tuomio R 09/385, 29.12.2009: "Asianomistaja oli noin kuukauden seurustelun aikana ottanut vastaajan kehotuksesta velkaa ja antanut rahat [toiselle vastaajalle] sekä avannut tämän käyttöön omissa nimissään puhelinliittymän. Asianomistajan velkaantuminen hänelle ennestään tuntemattoman, rahattoman vastaajan vuoksi lyhyen tuttavuuden perusteella osoittaa asianomistajassa tavanomaisesta poikkeavaa herkkäuskoisuutta, johdateltavuutta ja alltiutta joutua hyväksikäytön kohteeksi. Nämä ominaisuudet vastaajan on täytynyt havaita jo tuossa vaiheessa".

aloittanut aikoinaan kotimaassaan ”prostituutiotyön”⁵⁴ taloudellisen ahdingkonsa vuoksi. Hänen tarkoituksenaan oli ollut ansaita mahdollisimman paljon rahaa prostituutiolla saadakseen velkansa maksettua ja huostassa olevat lapset takaisin luokseen. Asianomistaja oli ollut psyykkisesti ja fyysisesti huonossa kunnossa. Häntä on aikaisemmin seksuaalisesti hyväksikäytetty, hän oli elänyt väkivaltaisessa parisuhteessa ja hän oli Suomessakin ollessaan riippuvainen psyykenlääkkeistä. Seksin ostajien vaatiman anaaliseksiin vuoksi hänen sulkijalihaksensa oli pettänyt ja aiheuttanut tahatonta ulosteen karkaamista. Vastaajat olivat olleet tietoisia yllä olevista seikoista, mutta eivät olleet lopettaneet seksin ostajien ohjaamista asianomistajalle - siitäkin huolimatta, että asianomistaja oli ilmaissut vastentahtoisuutensa antaa anaaliseksiä ostajille. Oikeudessa kuullut todistajat, poliisin väliintulotilanteessa paikalla ollut poliisi, hotellin virkailija sekä naiselta kaksi kertaa seksiä ostanut mies olivat kertoneet naisen olleen tavattaessa ahdistunut, paineen alla olleen oloinen, poissaoleva ja avun tarpeessa. Johtopäätöksissään tuomioistuin toteaa riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan täyttymisen osalta seuraavaa:

”Asianomistajaa ei ollut teonkuvauksessa kerrotulla tavalla pakotettu tarjoamaan prostituoidun palveluja. Hän oli toiminut näin vapaaehtoisesti ansaintatarkoituksessa ratkaistakseen kotimaassaan häntä odottavat taloudelliset ongelmat ja saadakseen huostaan otetut lapset takaisin luokseen... Ottaen huomioon, mitä edellä on todettu asianomistajan motiivista Suomessa tekemänsä työhön ja se, että hän olisi edellä todetulla tavalla halutessaan kyennyt poistumaan hotellihuoneesta ja puutteellisesta kielitaidostaan huolimatta hakemaan apua jo tapahtunutta aiemmin, käräjäoikeus katsoo, että hän ei ole ollut Suomessa ollessaan laissa tarkoitettulla tavalla riippuvaisessa asemassa [vastaajiin].”

Turvattoman tilan täyttymisen osalta syytteessä vedottiin asianomistajan psyykkiseen ja fyysiseen terveydentilaan. Tuomiossa viitataan lääkärinlausuntoon, jonka mukaan asianomistajan psyykkiset vammat olivat aiheutuneet siitä seksuaalisesta hyväksikäytöstä, johon hänet oli saatettu. Näillä vammoilla oli pitkäkestoiset seuraukset asianomistajan terveydentilaan. Lääkärinlausunnossa toiminnan seurauksia asianomistajan psyykkiseen terveyteen kuvataan tuomion mukaan muun muassa seuraavalla tavalla:

”Asianomistajan haastattelussa kuvaama pakottaminen toimimaan prostituoituna vastoin tahtoaan Helsingissä marraskuussa 2012 ja tähän liittyvä psykoseksuaalinen traumatisoituminen on kohdistunut henkilöön, joka aiemman psyykkisen traumatisoitumisen takia on erityisen altis sairastumaan uuden psyykkisen traumatisaatioepisodin aiheuttamiin psy-

54 Tuomiossa käytetty ilmaus.

kiatrisiin häiriöihin... Post-traumaattisen stressihäiriön akuuttijakson ja siihen liittyvän vakavan masennustilan voidaan perustellusti katsoa olevan suorassa syy-yhteydessä asianomistajan kuvaamaan syytteenalaiseen tekoon. Nämä psyykkiset sairaudet ovat merkittävässä määrin hänen toimintakykyään rajoittavia ja aiheuttavat huomattavaa psyykkistä kärsimystä, ja aiheuttavat itsetuhoisuuden muodossa akuutin terveysvaaran. Potilaan kohtaaman kaltoinkohtelun aiheuttama post-traumaattinen oireilu on luonteeltaan pitkäaikaista ja ulkonaisten toipumisen jälkeenkin on tavallista jäännösoireilun esiintyminen, joka aiheuttaa psyykkistä kärsimystä ja toiminnallisia rajoituksia. Taipumus post-traumaattisen oireilun uusien episodien puhkeamiselle, usein tapahtuneesta traumatisaatiosta muistuttavien ulkoisten elämäntapahtumisen vaikutuksesta, joka jatkuu koko potilaan loppuiän.”

Asianomistaja oli riippuvainen psykenlääkkeistä, ja myös vastaajat olivat tietoisia siitä, että niiden käyttö oli edellytys prostituutio- ja paritustoiminnan jatkumiselle. Kun lääkkeet loppuivat ja asianomistajan kunto ilmeisesti tästä syystä romahti, asianomistaja ei kyennyt enää myymään seksiä. Tuomiosta tulee myös esille, että tekijöillä oli tärkeää saada asianomistaja pysymään toimintakykyisenä, jotta rahantulo ei loppuisi. Tästä syystä olisi ollut oletettavaa, että tekijöiden olisi pitänyt voida ennakoita ja ymmärtää, että kyse ei ollut vapaaehtoisesta toiminnasta. Tätä seikkaa tuomioistuimien ei kuitenkaan ottanut huomioon arvioidessaan turvattoman tilan täyttymistä. Vaikka vastaajat olivat tietoisia siitä, että asianomistaja oli riippuvainen psykenlääkkeistä ja vaikka asianomistajan psyykkisten vammojen katsottiin olleen syy-yhteydessä siihen toimintaan, johon asianomistaja oli saatettu, tuomiossa todettiin seuraavaa:

”Mainitunlaisten psyykkisten oireiden ilmaantuminen asianomistajalle ei ole kuitenkaan ollut kärjäänoikeuden käsityksen mukaan vastaajien ennakoitavissa heillä asianomistajan psyykkisistä ongelmista tiedossaan olevien seikkojen perusteella eivätkä oireet ole olleet tekoheikkellä vastaajien havaittavissa. Asianomistajan fyysisen kunnon heikkeneminen... on tapahtunut hyvin nopeasti. Ottaen huomioon, että turvattoman tilan hyväksikäytöllä tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilöllä ei ole muuta todellista tai hyväksyttävää vaihtoehtoa kuin alistua hyväksikäyttöön, kärjäänoikeus katsoo, ettei tutkittavana olevassa asiassa ole ollut kysymys asianomistajan psyykkisestä ja/tai fyysisestä tilasta johtuvan turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttämistä.”

Kärjäänoikeus siis katsoi, että vastaajilta puuttui tahallisuus. He eivät olleet tietoisia niistä psyykkisistä tekijöistä, jotka mahdollisesti tekivät asianomistajan aseman haavoittuvaiseksi. Tahallisuusvaatimus siis täyttyi tekotavan ja

teon tarkoituksen, mutta ei keinojen osalta. Koska tahallisuus ei täyttynyt, syy-yhteydelle ei annettu merkitystä siitä huolimatta, että toiminnalla katsottiin lääkärintodistuksen mukaan olleen vakavia seurauksia asianomistajan psyykkiselle terveydelle ja koko tulevaisuudelle. Asianomistajan katsottiin olevan esimerkiksi akuutissa itsemurhavaarassa, ja post-traumaattisen oireilyn ja vakavan masennuksen katsottiin aiheuttavan huomattavaa psyykkistä kärsimystä.

Tuomioistuin vetosi myös eduskunnan lakivaliokunnan ohjeenaan antamaan suppean tulkinnan rajaukseen, jonka mukaan haavoittuvaisen aseman (siis turvattoman tilan) tai heikon aseman hyväksikäytöstä on kysymys vain silloin, kun henkilöllä ei ole muuta todellista ja hyväksyttävää vaihtoehtoa kuin alistua väärinkäyttöön. Käräjäoikeus arvioi, että asianomistajalla olisi esitetyn näytön valossa ollut tosiasiallisesti mahdollisuus suojautua hyväksikäytöltä ja kieltäytyä toiminnasta. Näin siitä huolimatta, että asianomistaja ei ollut itse ollut alun perin kykenevä lähtemään matkaan tai hankkimaan matkalippuja, hänellä ei ollut rahavaroja hallussa ja hän oli itselleen vieraassa maassa vailla turvaverkkoja.

Käräjäoikeus kiinnitti huomiota asianomistajan omiin motiiveihin lähteä Suomeen - hänen toiveeseensa saada heikko taloudellinen tilanteensa korjattua ja huostassa olevat lapset luokseen. Näiden tekijöiden nojalla asianomistajan katsottiin oikeudellisesti pätevästi suostuneen prostituutioon. Asianomistajan lähdön taustalla olleita motivaatiotekijöitä olisi kuitenkin voitu arvioida myös siitä näkökulmasta, tekivätkö ne asianomistajan aseman haavoittuvaiseksi ja alttiiksi hyväksikäytölle - ottaen erityisesti huomioon sen, että vastaajat olivat olleet näistä seikoista tietoisia. Oikeudenkäynnissä todistajana kuultu psykiatri kuvasi asianomistajan psyykkistä tilaa epävakaaaksi ja katsoi, että asianomistaja oli pyrkinyt selviämään kuormittavassa tilanteessa, mutta hänen selviytymismekanisminsa olivat lopulta pettäneet. Näistä vastaajien tiedossa olevista seikoista huolimatta käräjäoikeus säilytti vastuun prostituutioon ryhtymisestä ja tämän ratkaisun aiheuttamista seurauksista asianomistajalle.

Kansallinen ihmiskapparaportoi kiinnittää huomiota siihen, että käräjäoikeus arvioi asianomistajan riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa aikaisempaan oikeuskäytäntöön nähden jossain määrin poikkeavalla tavalla. Käräjäoikeus kiinnittää paljon huomiota uhrin mahdollisiin motiiveihin ja alkuperäiseen vapaaehtoisuuteen. Arvioidessaan asianomistajan teko aikaista toimintakapasiteettia tuomioistuin ei kiinnitä huomiota siihen, että vastaajat olivat edeltävällä menettelyllään lisänneet asianomistajan jo ennestään heikkoa asemaa. Myös tahallisuuden täyttymisen kynnys asettui korkealle aikaisempaan oikeuskäytäntöön nähden.

6.4. Rikosoikeudellinen vastuu ihmiskaupaan liittyvistä seksuaalirikoksista

6.4.1. Lainsäädäntö

Ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyy varsin varhaisessa vaiheessa. Tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä, että henkilö olisi vielä joutunut esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Riittävää on, että tekijällä on ollut tarkoitus saattaa hänet tällaisiin olosuhteisiin. Jos tämä teon tarkoitus toteutuu ja seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvät teot täyttävät seksuaalirikoksen tunnusmerkistön, näistä seksuaalirikoksista rangaistaan erikseen.⁵⁵ Tämä lainsäätäjän soveltamisohje tulee ymmärrettäväksi jo siitä näkökulmasta, että ihmiskaupassa suojeltavana on useampi oikeushyvä. Ihmiskaupparikos on kokonaisuutena vapautteen kohdistuva rikos – henkilö joutuu tekijän määräysvallan alle, jolloin häneltä riistetään mahdollisuus toimia itse haluamallaan tavalla. Kun teon tarkoitus, seksuaalinen hyväksikäyttö toteutuu, loukataan myös muita suojeltavia oikeushyviä, kuten seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja ruumiillista koskemattomuutta. Teon tarkoituksen toteutuessa ihmiskaupasta ja seksuaalirikoksista, ts. seksuaalisesta hyväksikäytöstä, syytetään ja rangaistaan erikseen. Tällä seikalla on erityisen suuri merkitys rikoksen uhrin näkökulmasta.

Laissa oleva sanamuoto saattamiseksi hyväksikäytön kohteeksi viittaa hallituksen esityksen mukaan ensisijaisesti siihen, että rikosentekijä saattaa ihmiskaupan uhrin kolmannen henkilön taholta tapahtuvan hyväksikäytön kohteeksi. Kysymys koskee nyt sitä, kuka joutuu rikosoikeudelliseen vastuuseen seksuaalirikoksista, varsinaisen päärikoksen eli ihmiskaupparikoksen tekijä vai se kolmas henkilö, esimerkiksi seksin ostaja, joka on seksuaalisen hyväksikäytön välitön toteuttaja?

Ihmiskauppa on luonteeltaan sen tyyppinen rikos, että kolmas osapuoli, teon välitön tekijä, on yleensä tuntematon, kasvoton. Ihmiskaupan uhri ei usein pysty erittelemään tai yksilöimään hyväksikäyttötekoja ja tapahtumien kulkua yksittäisten seksin ostajien, välittömien hyväksikäyttäjien, osalta. Tekoja saattaa olla satoja, eikä välittömiä tekijöitä tavoiteta tai tunnisteta. Tämän vuoksi voi olla vaikeaa saattaa seksuaalirikoksen välitön tekijä rikosoikeudelliseen vastuuseen seksuaalirikoksesta. Tilanteet voivat olla ongelmallisia myös tahallisuuden arvioinnin kannalta. Seksin ostajalta eli välittömältä tekijältä voi puuttua tietoisuus teon tosiasiallisesta luonteesta. Hän ei välttämättä ole tietoinen siitä, että uhri on saatettu seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, tai ainakaan tätä tietoisuutta ei voida rikosprosessissa näyttää. Tällaisissa ti-

⁵⁵ HE 34/2004 vp, s. 96.

lanteissa, jo välillistä tekemistä koskevan rikosoikeudellisen vastuun nojalla rikosoikeudellinen vastuu voi kohdistua päärikoksen eli ihmiskaupan tekijään.⁵⁶ Tällöin ihmiskaupparikoksen tekijä voi joutua välilliseen vastuuseen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja muista mahdollisista seksuaalirikoksista, joita ihmiskauppaan liittyy.

Rikoslain 5 luvun 4 §:ssä säädetään ns. välillistä tekemistä koskevasta rikosoikeudellisesta vastuusta. Säännöksen mukaan tekijänä tuomitaan se, joka on tehnyt tahallisen rikoksen käyttäen välikappaleena toista, jota ei voida rangaista siitä rikoksesta syyntakeettomuuden tai tahallisuuden puuttumisen vuoksi tai muusta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiin liittyvästä syystä. Lainvalmistelutöiden mukaan säännöstä voidaan soveltaa esimerkiksi tilanteissa, joissa välittömältä tekijältä puuttuu tietoisuus teon tosiasiallisesta tai oikeudellisesta luonteesta tai tekijä erehtyy siitä, taikka välittömältä tekijältä puuttuu jokin tunnusmerkistöön kuuluva erityinen tarkoitus tai motiivi.⁵⁷ Välillistä tekemistä koskeva rikosoikeudellinen vastuu voi tällöin kohdistua henkilöihin, jotka ovat ihmiskaupparikoksen toteuttamiseksi saaneet välittömän tekijän toimimaan tällaisella tavalla.

6.4.2. Oikeuskäytäntö

Rikosoikeudellinen vastuu ihmiskauppaan liittyvistä seksuaalirikoksista on oikeuskäytännössä toteutunut huonosti. Alkuvaiheessa asiaan ei kiinnitetty lainkaan huomiota. Suomen ensimmäisessä ihmiskauppajutussa, joka käsiteltiin Helsingin käräjäoikeudessa vuonna 2006 ja jossa vastaajina oli virolais-suomalaisia rikollisjärjestön jäseniä, vastaajiin tai keneenkään muuhun vastuutahoon ei kohdistettu minkäänlaisia seksuaalirikossyytteitä.⁵⁸ Tilanne oli sama Kotkan käräjäoikeuden antamassa ns. vasikointivelkaa koskeva ihmiskauppatuomiossa, jossa syytteessä oli kolme suomalaista miestä.⁵⁹ Oikeuskäytännössä seksuaalirikoksiin (ts. teon tarkoitukseen) liittyvä tutkinta on ollut paritusrikosten tutkinnan kaltaista. Huomiota on kiinnitetty seksin myyntitapahtumien lukumäärään, seksistä maksettua hintaan, tilojen järjestämiseen ja rikoshyödyn arviointiin. Teon tarkoituksen toteutuessa tutkintaa ei ole kohdistettu siihen, olisiko toteutunut seksuaalinen hyväksikäyttö täyttänyt jonkin seksuaalirikoksen tunnusmerkistön. Myöhemmin käsitellään tapausta, jossa tuomittiin useita seksin ostajia seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöririkoksesta, mutta ei muista seksuaalirikoksista.

56 RL 5 luku 4 §.

57 HE 44/2002.

58 Helsingin käräjäoikeus R 06/5204, 20.7.2006.

59 Kotkan käräjäoikeus R 08/1069, 9.12.2008.

Lainsäätäjän ohjetta rangaista erikseen seksuaalirikoksista, jos nämä rikokset täyttävät seksuaalirikosten tunnusmerkistön, sovellettiin varsinaisesti ensimmäisen kerran ns. mallitoimistoa koskeneessa ihmiskauppajutussa. Kyseisessä asiassa mallitoimiston omistaja oli työnantajan asemassa, käyttämällä hyväkseen asianomistajan riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa, saattanut asianomistajan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi striptease-tanssiin liittyvässä ns. privaattitoiminnassa. Asianomistaja pystyi yksilöimään kolme teon tarkoituksen toteuttanutta tekoa, kuvaamaan tapahtumien kulun, tekopaikat ja seksin ostajien eli välittömien tekijöiden ulkomuodon. Välittömien tekijöiden henkilöllisyys ei kuitenkaan ollut enää selvitettävissä, koska tekojen välittöminä tekijöinä olivat yleisön joukosta valikoituneet anonyymit tekijät, jotka ostivat tilaisuudessa ns. privaattistriptease-esityksen. Syyttäjä kohdisti näiden tekojen osalta päärikoksen (eli ihmiskaupparikoksen) vastaajaan syytteet RL 20 luvun 4 § mukaisesta seksuaalisesta teosta. Helsingin hovioikeus totesi näiden syytteiden osalta tuomiossaan seuraavaa:

”Hovioikeus on J:n uskottavana pidettävän kertomuksen perusteella katsonut näytetyksi, että J on tehnyt kolme yksityistä striptease-esitystä. Kysymys on vastaajan syyksi kohdissa 17 ja 18 luetuista pakottamisista seksuaaliseen tekoon ja kohdassa 20 hylätystä syytteestä pakottamisesta seksuaaliseen tekoon. Hovioikeus on todennut, että rikoslain 20 luvussa tarkoitetuilla seksuaalirikoksia koskevilla rangaistussäännöksillä suojataan henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Ihmiskauppaa koskevilla rangaistussäännöksen lähtökohtana on, että ihmistä ei voi pitää kaupan kohteena. Ihmiskauppaa koskevalla säännöksellä suojataan yleistä sosiaalista tasa-arvoa, koska ihmiskaupan kohteen sosiaalinen asema on heikko. Hovioikeus on katsonut, että kohdissa 17 ja 18 sekä toisaalta kohdassa 27 [ihmiskauppa] kysymyksessä olevat rikostunnusmerkistöt eivät ole toisiinsa nähden sellaisessa suhteessa, että jommankumman soveltaminen syrjäyttäisi toisen. Ihmiskaupan täytyminen ei sitä paitsi edellytä, että henkilö olisi vielä joutunut esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi vaan riittävää on, että tekijällä on ollut tarkoitus saattaa hänet tällaisen menettelyn kohteeksi. Näin ollen seksuaalirikoksista rangaistaan erikseen, jos teko täyttää kyseisen seksuaalirikoksen tunnusmerkistön.”⁶⁰

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää tärkeänä, että tuomioistuin antoi vastuun ihmiskauppaan liittyvistä varsinaisista seksuaalirikoksista ihmiskaupparikosten tekijöille, kun syytetä ei voitu nostaa seksuaalirikosten välittömiä tekijöitä vastaan. Tämä linja toteuttaa ihmiskauppaan liittyvää rikosvastuuta lainsäätäjän soveltamisohjeen mukaisesti. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija

60 Helsingin hovioikeus R 12/699, 5.7.2013, julkinen seloste.

pitää myös ihmiskaupan uhrien oikeuksien ja kansainvälisten sopimusvelvoitteiden toteutumisen kannalta merkittävänä sitä, että teon tarkoituksen toteutuessa menettelyä arvioidaan myös seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen ja ruumiillisen koskemattomuuden näkökulmasta.

Asian merkitys tulee havainnollisella tavalla esille yhdessä kansallisen ihmiskaupparaportoinnin aineistoon kuuluvassa oikeustapauksessa.⁶¹ Asiassa syyttäjä oli nostanut vastaajaa vastaan syytteen (törkeästä) ihmiskaupasta. Syytteen mukaan vastaaja oli erehdyttämällä ja käyttämällä hyväkseen asianomistajan riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa ottanut tämän valtaansa ja kuljettamalla ja majoittamalla tämän markkinoinut asianomistajaa myymällä tätä ns. private-esityksiin, jossa asianomistaja oli joutunut vasten omaa tahtoaan tanssimaan alasti seksin ostajien edessä. Syyteharkinnassaan syyttäjä katsoi, että se seksuaalinen hyväksikäyttö, johon vastaaja asianomistajan saattoi, täytti rikoslain 20 luvun 5 §:n mukaisen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön. Tästä syystä syyttäjä nosti ihmiskaupan ohella syytteen 8 vuotta kestäneestä seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Syytteen mukaan asianomistaja oli joutunut vastaajan taivuttamana ja painostuksen alaisena esiintymään striptease-tanssijana ja alistumaan tässä yhteydessä erilaisiin hänen seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan loukkaaviin tekoihin.

Sekä käräjäoikeudessa että hovioikeudessa päärikosta eli ihmiskauppaa koskeva syyte hylättiin. Käräjäoikeudessa ihmiskauppasyyte hylättiin ensisijaisesti sillä perusteella, että teon tarkoituksen ei katsottu täyttyneen. Hovioikeudessa taas katsottiin, että teon keinot, erehdyttäminen sekä riippuvainen asema ja turvaton tila, eivät täyttyneet. Asianomistajan oikeuksien kannalta oli merkittävää, että molemmat oikeusasteet tuomitsivat tekijät seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Tuomioistuimet katsoivat hyväksikäytön jatkuneen noin kahdeksan vuotta ja pitäneen sisällään satoja osatekoja, ja ne katsoivat hyväksikäytön aiheuttaneen asianomistajalle pitkäkestoisia, vakavia, mahdollisesti pysyviäkin vaurioita. Vastaaja veloitettiin korvaamaan asianomistajalle ”ihmiskauppamaisia piirteitä sisältäneestä seksuaalisesta hyväksikäytöstä”⁶² vahingonkorvauslain 5 luvun 6 §:n 1 momentin mukaisia kärsimyskorvauksia 22.000€. Kärsimyskorvauksen osalta hovioikeus hyväksyi sellaisenaan käräjäoikeuden ratkaisun perusteluineen.⁶³

Kyseinen tapaus ja sen ratkaisu kuvastavat havainnollisella tavalla sen merkitystä, että tutkittaessa seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa jo esitutkintavaiheessa kiinnitetään huomiota siihen, voisiko se seksuaalinen

61 Helsingin käräjäoikeus R 12/4663, 21.6.2012 ja Helsingin hovioikeus R 12/2224, 5.7.2013.

62 Tuomiossa käytetty ilmaus.

63 Ihmiskauppaa koskevan ratkaisun osalta tuomio ei ole lainvoimainen. KKO on myöntänyt asiassa valitusluvan.

hyväksikäyttö, johon uhri on saatettu, täyttää jonkin seksuaalirikoksen tunnusmerkistön. Jos tutkinta jää tältä osin tekemättä ja syytteet nostamatta, jää seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkausta koskeva osuus rikosvastuusta kokonaan arvioimatta. Mikäli ihmiskauppaa koskeva syyte hylätään, ei vastaaja joudu rikosvastuuseen myöskään seksuaalirikoksista eikä asianomistaja voi edes vaatia vahingonkorvauslain mukaisia kärsimyskorvauksia näiden osalta. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija katsoo, että yllä oleva tapaus toteuttaa erinomaisella tavalla lainsäätäjän ohjetta rangaista myös teon tarkoituksen toteuttavista seksuaalirikoksista. Raportoiija pyytää esitutkitaviranomaisia ja syyttäjiä kiinnittämään tähän seikkaan erityistä huomiota. Kaikilla esitutkitaviranomaisilla ja syyttäjillä ei ole asian vaatimaa erityisosaamista, minkä vuoksi voimavaroja tulisi kohdentaa osaamisen vahvistamiseen.

6.4.3. Seksin ostajan vastuu

Joissakin tapauksissa seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan uhri on pystynyt nimeämään ihmiskaupparikoksiin liittyvien seksuaalirikosten välittömät tekijät, erittelemään teot ja tekopaikat. Seksuaalirikosten välittömät tekijät on voitu saada selville myös poliisin tutkintamenetelmin. Välittömät tekijät ovat saattaneet olla esimerkiksi päärikoksen eli ihmiskaupparikoksen tekijän ystäviä tai jollain muulla tavalla vastaajan vaikutuspiiriin kuuluvia tai tälle entuudestaan tuttuja. Joissakin tilanteissa heillä ei ole ollut entuudestaan mitään yhteyttä ihmiskaupparikoksen päätekijään. Seksuaalirikoksiin liittyvän rikosvastuun toteuttaminen edellyttää näissä tilanteissa usein seksuaalirikoksen välittömän tekijän tahallisuuden arviointia eli sitä, missä määrin välitön tekijä on ollut tietoinen siitä, että uhri ei ole tosiasiallisesti antanut suostumusta toimintaan, vaan hän on alistunut siihen päärikoksen eli ihmiskaupparikoksen tekijän pakottamana tai alistamana. Tämä koskee sekä seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttör rikosta että muita seksuaalirikoksia. Rikoslain säännös seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttör rikoksesta kuuluu seuraavasti:

8 § Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö

Joka lupaamalla tai antamalla välitöntä taloudellista arvoa edustavan korvauksen saa 9 tai 9 a §:ssä taikka 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun rikoksen kohteena olevan henkilön ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai siihen rinnastettavaan seksuaaliseen tekoon, on tuomittava, jollei teko ole 8 a §:n mukaan rangaistava, seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä tuomitaan myös se, joka käyttää hyväkseen kolmannen lupaamaa tai antamaa 1 momentissa tarkoitettua korvausta ryhtymällä sukupuoliyhteyteen tai siihen rinnastettavaan seksuaaliseen tekoon sanotussa momentissa tarkoitettun rikoksen kohteena olevan henkilön kanssa.

Yritys on rangaistava.⁶⁴

Suomen kolmannessa seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyneessä ihmiskauppatutussa arvioitiin seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttörikoksen tahallisuusvaatimuksen täyttymistä. Tässä tapauksessa oli kysymys virolaisen nuoren naisen tuomisesta prostituutioon Suomeen. Helsingin hovioikeus katsoi, että kaksi virolaista miestä oli saattanut naisen seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi käyttämällä hyväkseen asianomistajan riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa. Tuomiossa katsottiin, että ihmiskauppasäännöksessä mainitut riippuvainen asema ja turvaton tila täyttyivät, koska asianomistaja oli puutteellisen kielitaitonsa ja turvaverkostonsa, velkaantumisen ja siitä aiheutuneen heikon taloudellisen asemansa sekä psyykkisten ominaisuuksiensa vuoksi niin keinoton, ettei hänellä ollut muuta todellista ja varteenotettavaa vaihtoehtoa kuin alistua prostituutioon.

Esitutkinnassa oli selvitetty tiedot yli sadasta miehestä, jotka olivat joko ostaneet tai yrittäneet ostaa naiselta seksiä. Nainen pystyi tunnistamaan osan miehistä, mutta varsinaisia hyväksikäyttötekoja tai tapahtumien kulkua nainen ei pystynyt erittelemään kuin muutaman miehen osalta. Käräjäoikeudessa miehistä oli kuultavana noin neljäkymmentä, ja useat heistä kertoivat, että nainen oli ollut (hyväksikäyttö)tilanteissa passiivinen, oudosti käyttäytyvä, poissaoleva, varautunut ja hänen käyttäytymisensä oli herättänyt miehissä epäilyä siitä, toimiko hän prostituutiossa vapaaehtoisesti. Seksuaalirikosten osalta syyttäjä nosti syytteet ainoastaan seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä (RL 20 luku 8 §). Muita seksuaalirikossyytteitä ei nostettu, ei päärikoksen eli ihmiskaupparikoksen tekijää eikä myöskään hyväksikäytön välittämiä tekijöitä kohtaan.

Yhden seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä syytetyn osalta asia eteni korkeimpaan oikeuteen asti. Syytteen mukaan seksin ostaja oli, antamalla asianomistajalle noin 150 euron rahakorvauksen, saanut parituksen koh-

64 Erityissäännös ja siten vaihtoehtoinen RL 20:8 §:n kanssa on säännös seksin ostamisesta alaikäiseltä RL 20:8 a §: ”Joka lupaamalla tai antamalla korvauksen saa kahdeksaatoista vuotta nuoremmalla henkilöllä ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, on tuomittava seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta tuomitaan myös se, joka käyttää 1 momentissa tarkoitettuja seksuaalipalveluja, joista toinen on luvannut tai antanut korvauksen. Yritys on rangaistava”.

teena olleen⁶⁵ naisen ryhtymään sukupuoliyhteyteen kanssaan. Seksin ostaja oli esitutkinnassa tunnustanut olleensa maksullisessa sukupuoliyhteydessä hänelle tuntemattoman naisen kanssa. Myös nainen oli esitutkinnassa kertonut kyseisen henkilön ostaneen häneltä seksiä. Käräjäoikeus tuomitsi ostajan rikoslain 20 luvun 8 §:n 1 momentin nojalla seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä 20 päiväsakkoon. Seksin ostaja valitti käräjäoikeuden tuomiosta hovioikeuteen vaatiensa syytteen hylkäämistä, koska hänen menettelynsä ei ollut tahallista. Hän ei katsonut olleensa tietoinen siitä, että nainen oli parituksen kohde tai ihmiskaupan uhri. Hovioikeus ei muuttanut ostajan tuomiota.

Ostaja haki korkeimmasta oikeudesta valituslupaa, joka hänelle myönnettiin. Korkein oikeus hylkäsi hovioikeuden ratkaisun ensisijaisesti sillä perusteella, että seksin ostaja ei ollut menetellyt tahallisesti.⁶⁶ Korkein oikeus pitäytyi ratkaisussaan oikeuskäytännössä vakiintuneessa tahallisuuden (todennäköisyystahallisuuden) määritelmässä. Tämän tahallisuusvaatimuksen mukaan rikosoikeudelliseen vastuuseen asettaminen edellyttäisi tapauksessa sitä, että ostaja olisi pitänyt varsin todennäköisenä, että seksiä myyvä henkilö on joko parituksen tai ihmiskaupan uhri. Korkeimman oikeuden mukaan asiassa esitetty selvitys myyjän henkilöstä ja olemuksesta tai kielitaidosta eivät osoittaneet, että ostaja olisi voinut pitää tätä varsin todennäköisenä.

Ratkaisun perusteluissa korkein oikeus punnitsi sitä, voisiko alhaisempaa puutumiskynnystä puoltaa muun muassa seksikaupan kohteena olevien henkilöiden suojelun tarpeen tai heikon sosiaalisen aseman tai näyttövaikeuksien vuoksi tai siitä syystä, että prostituutiossa toimivan henkilön asema parituksen tai ihmiskaupan kohteena pyritään usein salaamaan mahdolliselta ostajalta, eikä ostajalla ole halutessaankaan keinoja selvittää asiaa. ”Seksuaalipalveluihin”⁶⁷ liittyy korkeimman oikeuden mukaan usein parituksen tai ihmiskaupan mahdollisuus, joka ostajan on vaikea sulkea pois. Korkein oikeus kuitenkin pitäytyi todennäköistahallisuuden kannalla korostaakseen laillisuusperiaatteen taustalla olevia arvoja, ennen kaikkea ennalta-arvattavuutta ja lainkäytön yhtenäisyyttä. Korkein oikeus totesi myös, että henkilön ei voida katsoa menetelleen tahallaan, jos hänen ei katsota olevan selvillä jostain rangaistusvastuuseen perustuvasta seikasta.

Korkein oikeus omisti merkittävän osan perusteluistaan näytön arviointiin. Korkein oikeus toimitti asiassa valmistelutunnon ja suullisen pääkäsittelyn, mikä on suhteellisen harvinaista. Korkein oikeus kiinnitti huomiota ensinnä-

65 Varsinaisen päärikoksen eli ihmiskaupparikoksen osalta syyttäjä syytti epäiltyjä ensisijaisesti ihmiskaupasta, toissijaisesti parituksesta. Käräjäoikeudessa vastaajat tuomittiin parituksesta vankeusrangaistukseen. Hovioikeudessa tekijöiden katsottiin syyllistyneen ihmiskauppaan.

66 KKO 2012:66.

67 Tuomiossa käytetty ilmaus.

kin siihen, ettei asiassa ollut ilmennyt paritukseen viittaavia piirteitä, joista on mainittu lain esitöissä. Toisaalta korkein oikeus katsoi, että seksiä myyneen henkilön psyykkisen toimintakyvyn alentuminen oli vaikeasti havaittavissa ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta. Nainen kykeni myös kommunikoi- maan riittäväällä tavalla, vaikka hänen kielitaitonsa ei hyvä ollutkaan. Korkein oikeus totesi ratkaisussaan seuraavaa:

”Korkein oikeus toteaa, että havaittavissa oleva psyykkisen toiminta- kyvyn puute ja täydellinen kielitaidottomuus voivat vahvastikin vii- tata siihen, ettei henkilö kykene toimimaan itsenäisesti, vaan että hän toimii parituksen tai ihmiskaupan uhrina. Pelkästään verraten nuoresta iästä tai ulkomaalaistaustasta tällaista epäilyä ei voida katsoa syntyvän. Edellä esitetty selvitys A:n henkilöstä ja olemuksesta tai kielitaidosta ja taustasta eivät muiden asiassa ilmenneiden olosuhteiden perusteella erikseen tai kokonaisuutena arvioiden osoita, että X on pitänyt varsin todennäköisenä, että A on ollut parituksen kohteena.”⁶⁸

Välitön tekijä, esimerkiksi seksin ostaja, ei aina osaa arvioida uhrin todellista tilannetta. Hän näkee hyvin kapean siivun uhrin tilanteesta, ja tekijät ovat saattaneet luoda ympäristön sellaiseksi, että välittömän tekijän voi olla vaikea arvioida uhrin todellisia olosuhteita. Ihmiskaupan dynamiikkaan myös kuuluu se, ettei ihmiskaupan uhri yleensä paljasta hyväksikäyttötilanteesta todellista asemaansa. Hyväksikäytetyille ei tule edes mieleen, että hänellä olisi mahdolli- suus neuvotella tekijöiden kanssa omasta asemastaan. Hän pelkää, häpeää ja on usein manipuloitu toimimaan tekijän tahdon mukaisesti. Hän ei usein uskalla uhmata rikosentekijän vallankäyttöä, koska uskoo itse joutuvansa kantamaan ne seuraukset, jotka tilanteen todellisen luonteen paljastuminen aiheuttaa.⁶⁹

Rajattu seksinostokielto soveltuu ihmiskauppatilanteisiin edellä mainituista syistä johtuen varsin huonosti. Se ei kykene ehkäisemään ja vähentämään seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa tai suojelemaan seksi- kaupan kohteita riittävän tehokkaasti. Esimerkiksi Euroopan neuvoston Par- lamentaarinen yleiskokous ja Euroopan Parlamentti ovat aivan viime aikoina suositelleet seksin ostokieltoa tärkeänä prostituutiopoliittisena toimenpiteenä. Nämä molemmat kansainväliset edustukselliset toimijat näkevät seksin osto- kiellon tehokkaana ja tarpeellisena keinona puuttua ihmiskauppaa aiheuttavaan

68 Pohjois-Karjalan käräjäoikeus antoi Korkeimman oikeuden hylkäävän tuomion jälkeen tuomion eräessä thaihieronta- paikkaan liittyvässä paritusjutussa R 13/1326 (20.9.2013). Käräjäoikeus tuomitsi seksin ostajan seksikaupan kohteena olevan henkilön hy- väksikäyttör rikoksesta sakkoihin, koska se katsoi, että ostaja tiesi niistä seikoista, joiden perusteella kysymys oli ollut paritusrikok- sesta. Ostaja myönsi ostaneensa seksiä thaihieronta- paikan ”työntekijöiltä” (tuomiossa käytetty ilmaus), ja hänen siten katsottiin pitäneen varsin todennäköisenä, että hierojat olivat olleet paritusrikoksen kohteena. Tuomio on tältä osin lainvoimainen.

69 Ks. seksin ostajien käyttäytymisestä kansainvälisestä tutkimusraportista, joka on julkaistu keuhällä 2014. Tutkimus löytyy sivulta: <http://www.stoptraffick.ie/wp-content/uploads/2013/03/STOP-TRAFFICK-full-report.pdf>

kysyntään ja sitä kautta välineenä vähentää ja ehkäistä myös ihmiskauppaa ja siihen liittyvää muuta rikollisuutta. Tällaisen prostituutiopolitiikan uskotaan myös edistävän sukupuolten välistä tasa-arvoa.⁷⁰

Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin näkemyksen mukaan myös Suomessa olisi syytä vakavasti harkita voimassa olevan osittaisen seksinostokiellon laajentamista kaikkeen seksin ostoon.⁷¹ Näin on tehty (tai ollaan lähiaikoina mahdollisesti tekemässä) Ruotsissa⁷², Norjassa, Islannissa, Ranskassa ja Kanadassa, ja lainsäätäjät keskustelevat asiasta parhaillaan myös muun muassa Iso-Britanniassa ja Irlannissa. Oikeusministeriö on parhaillaan valmistelemassa hyväksikäyttörikoksen lainmuutosta. Jos esitys hyväksytään, seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö olisi rangaistava teko myös tuottamuksellisesti tehtynä. Esityksen tarkoituksena on parantaa seksikaupan kohteiden rikosoikeudellista suojaa sekä vähentää maksullisen seksin kysyntää.⁷³ Kansallinen ihmiskaupparaportoinnin kehottaa harkitsemaan myös järjestyslain seksin myyjiin kohdistuvan kiellon kumoamista (järjestyslaki 7 §), jotta heikossa asemassa olevat henkilöt, mahdolliset ihmiskaupan uhrit, eivät joutuisi viranomaisten kontrollitoimenpiteiden kohteiksi.

Kansallinen ihmiskaupparaportoinnin kiinnittää huomiota myös seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttörikoksen ja muiden RL 20 luvun seksuaalirikosten väliseen suhteeseen. Tilanteessa, jossa ihmiskaupparikoksen yhteydessä pystytään nimeämään seksuaalirikoksen välitön tekijä, voidaan kansallisen ihmiskaupparaportoinnin näkemyksen mukaan soveltaa yhtä aikaa sekä seksuaalirikossäännöksiä (esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan RL 20 luvun 5 §) että säännöstä seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä. Tämä johtuu siitä, että säännösten suojeluobjektit näyttävät olevan osittain erit. Seksin ostoa koskeva (osittais)kriminalisointi on säädetty ennaltaehkäisemään ja vähentämään seksikauppaa ja suojelemaan seksikaupan kohteena olevia henkilöitä yleisemmin seksuaaliselta hyväksikäytöltä, kun taas nimienomaiset seksuaalirikossäännökset on säädetty ensisijaisesti ja nimienomaisesti henkilön seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ruumiillisen koskemattomuuden suojaksi. Oikeuskäytännön perusteella näyttää lisäksi siltä, etteivät seksikaupan kohteet (RL 20:8 §) usein ole rikosprosessissa asianomistajan asemassa, eikä heille tuomita maksettavaksi korvauksia hyväksikäyttörikoksesta.

70 Ks. esim. Parliamentary Assembly: Prostitution, trafficking and modern slavery in Europe (Doc. 13446, 20.3.2014); European Parliament: Report on sexual exploitation and prostitution and its impact on gender equality (A7-0071/2014, 3.2.2014).

71 Seksin oston täysikieltoa on suositeltu myös oikeusministeriön tilaamassa selvityksessä Seksikaupan kohteen hyväksikäyttö: Seksinostokiellon toimivuuden arviointi. Oikeusministeriö, 39/2013.

72 Ks. Ruotsin oikeuskanslerin selvitys seksinostokiellon toimivuudesta, Förbud mot köp av sexuell tjänst: En utvärdering 1999–2008. Julkaisu löytyy seuraavasta osoitteesta: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/14/91/42/ed1c91ad.pdf>.

73 Kansallinen ihmiskaupparaportoinnin tulee antamaan asiasta erillisen lausunnon oikeusministeriölle.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija puoltaa siten näkemystä, että säännökset eivät ole lainkonkurrenssissa keskenään ja että tahallisesti toimivien välitömien tekijöiden menettelyä tulisi arvioida sekä nimenomaisena seksuaalirikoksena että osittaisen seksinostokiellon nojalla. Jos näin ei tehdä, saattaa osa rikollisesta menettelystä jäädä kokonaan rankaisematta. Esitutkintaviranomaisilla ja syyttäjillä on merkittävä tehtävä, jotta seksuaalirikoksiin liittyvä rikosvastuu ylipäätään saadaan tuomioistuimen arvioitavaksi.

6.5. Seksuaalisen hyväksikäytön käsite ihmiskauppasäännöksissä

6.5.1. Lainsäädäntö

Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvässä ihmiskaupassa tekijä saattaa uhrin seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Ihmiskauppasäännöksissä tämä toiminnan tarkoitus on kirjattu muotoon ”hänen saattamiseen 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi”. Säännöksessä viitataan rikoslain paritussäännöksen mukaiseen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, ja tavallisimmin ihmiskaupassa onkin kyse henkilön hyväksikäyttämisestä prostituutiossa.⁷⁴ Olennaista kuitenkin on, että ihmiskaupassa seksuaalisen hyväksikäytön käsite on laajempi kuin paritussäännöksen mukainen toiminta tai ylipäätään rikoslain 20 luvun mukaisten seksuaalirikosten kattama rikollinen menettely. Toiminta kattaa myös sellaiset teot, joita ei sinänsä rangaista seksuaalirikoksina, kuten henkilön käyttämisen pornografian tuotannossa ja prostituutiossa.

Laajempi soveltamisala perustuu ihmiskauppasäännösten taustalla vaikuttaviin kansainvälisiin sopimuksiin ja EU-lainsäädäntöön. Palermon yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa seksuaalisen hyväksikäytön käsite on määritelty muodossa ”prostitution of others or other forms of sexual exploitation”. Viimeisimmässä ihmiskauppaa koskevassa kansainvälisessä instrumentissa, EU-direktiivissä (2011/36/EU), hyväksikäytöksi katsotaan ”ainakin hyväksikäyttö prostituutiotarkoituksessa ja muut seksuaalisen hyväksikäytön muodot”. Seksuaalinen hyväksikäyttö voi siis prostituution ohella sisältää myös muunlaiset seksuaalisen hyväksikäytön muodot.

74 Paritussäännöksen (RL 20 luku 9 S) mukaisessa (prostituutio)toiminnassa on kyse sukupuoliyhteydestä tai siihen rinnastettavasta seksuaalisesta teosta. Sukupuoliyhteydellä viitataan kaikkiin sellaisiin sukupuoliyhteyden muotoihin, joissa on kyse sukupuolielimellä tapahtuvasta tai sukupuolielimeen kohdistuvasta seksuaalisesta tunkeutumisesta toisen kehoon. Sukupuoliyhteyteen rinnastettavilla seksuaalisilla teoilla taas tarkoitetaan hallituksen esityksen (HE 6/1997 vp.) mukaan ainakin toisen sukupuolielimen intensiivistä koskettelua. Oikeuskäytännössä parituspykälä on kattanut vaginaaliset, oraaliset ja anaaliset sukupuoliyhteyden muodot sekä toisen sukupuolielimen käsin tyydyttämisen. Kyseiset seksuaaliset teot ovat sukupuoli neutraaleja ja riippumattomia henkilön seksuaalisesta suuntautumisesta.

6.5.2. Oikeuskäytäntö

Ihmiskauppasäännösten mukainen seksuaalisen hyväksikäytön käsite on tullut myös oikeuskäytännössä arvioitavaksi. Mallitoimistoa koskevassa ihmiskauppa-asiassa vastaajaan kohdistettiin, muiden syytteiden ohessa, kolme ihmiskauppasyytettä.⁷⁵ Vastaaja erehdytti asianomistajat eroottiseen toimintaan väittämällä tarjoamansa työn olevan mallin työtä. Todellisuudessa asianomistajat joutuivat tanssimaan ala-arvoisissa olosuhteissa striptease-esityksissä. Esitysten jälkeen yleisössä olleet saivat ostaa naiset yksityisiin striptease-esityksiin. Näissä tilanteissa asianomistajien oli pitänyt antaa ostajien kosketella itseään rintoihin ja pakaroihin, ostajat olivat tyydyttäneet näiden esitysten aikana itseään, ja joissakin tilanteissa asianomistajia oli hyväksikäytetty myös fyysisesti koskettelemalla ja intiimialueisiin kajoamalla. Teon tarkoituksen osalta kyse oli oikeudellisesti sen selvittämisestä, kuuluiko asianomistajiin ns. privaattiesityksessä kohdistetut oikeudenloukkaukset sellaisen seksuaalisen hyväksikäytön piiriin, jonka rikoslain ihmiskauppasäännökset kattavat.

Käräjäoikeudessa ihmiskauppasyytteet käsiteltiin kahdessa eri oikeudenkäynnissä. Ensimmäisessä käräjäoikeuden käsittelyssä vastaajalle luettiin yksi ihmiskauppa koskeva syyte. Siinä oli teon tarkoituksen osalta kyse tilanteesta, jossa täysi-ikäinen asianomistaja oli joutunut ns. privaattistriptease-esityksissä riisuutumaan ja esiintymään eroottissävyisesti sekä tekemään seksin ostajille vastentahtoisesti seksuaalisia tekoja ja alistumaan sellaisten tekojen kohteeksi. Nämä teot käsittivät sekä ostajan että esiintyjän intiimialueeseen sisältyvän kontaktin: kyse oli toisen sukupuolielimen intensiivisestä koskettelusta.⁷⁶ Käräjäoikeuden tuomiossa katsottiin, että toiminta kuuluu ihmiskauppasäännösten mukaisen seksuaalisen hyväksikäytön piiriin, tätä tarkemmin perustelematta. Ihmiskaupan tunnusmerkistön katsottiin toteutuneen myös muilta osin.

Toisessa samaa tekokokonaisuutta koskeneessa käräjäoikeuden istunnossa vastaajalle luettiin syytteet kahdesta ihmiskaupparikoksesta. Toisessa näistä oli kyse alaikäiseen kohdistuneesta teosta, ja toisessa oli kyse täysi-ikäisestä asianomistajasta. Alaikäiseen kohdistuneessa teossa seksuaalinen hyväksikäyttö käsitti kolme striptease-esitystä, joissa asianomistaja joutui riisumaan itsensä alasti yleisön edessä, sekä yhden ns. privaattistriptease-esityksen erillisessä tilassa. Olennainen oikeudellinen kysymys teon tarkoituksen kannalta oli se, voitiinko toiminnan katsoa kuuluvan ihmiskauppasäännösten mukaisen seksuaalisen hyväksikäytön piiriin, vaikka se ei ollut sisältänyt mitään intiimialueeseen liittyvää kontaktia, ja oliko tuossa toiminnassa kyse ihmiskauppasäännösten tarkoittamasta pornografisesta esityksestä.

⁷⁵ Helsingin käräjäoikeus R 12/4663, 21.6.2012 ja Helsingin käräjäoikeus R 11/7955, 7.12.2011.

⁷⁶ Ks. HE 6/1997.

Antamassaan tuomiossa käräjäoikeus katsoi, että teon tarkoitus ei täyttynyt ja syyte törkeästä ihmiskaupasta hylättiin. Tuomiossa viitattiin siihen, että tapauksessa ei ollut kyse esimerkiksi sukupuolielimen näkyvästä esilläolosta tai koskettelusta, sukupuoliaktista, itsetyydytyksestä tai muusta pornografiatasoiseksi tai muuten rohkeaksi luokiteltavasta menettelystä. Tuomiossa todettiin, että ”pelkkä alastomaksi riisuutuminen ei eroottisen julkisen tai yksityisenkään tanssin yhteydessä ollut ihmiskaupparikokseksi katsomisen edellyttämää hyväksikäyttöä siinäkään tapauksessa, että uhri oli alle 18-vuotias”. Käräjäoikeus viittasi perusteluissaan rikoslain 17 luvun sukupuolisiveellisyttä koskeviin säännöksiin ja kyseisessä lainvalmisteluaineistossa oleviin sukupuolisiveellisyttä loukkaavaa tekoa koskeviin perusteluihin.⁷⁷ Käräjäoikeus päätyi tähän ratkaisuun siis siitä huolimatta, että alle 18-vuotiaat ovat myös teon tarkoituksen osalta täysi-ikäisiä kattavammin suojeltuja. Ihmiskaupparikos täyttyy heidän kohdallaan lievemmin edellytyksin.

Toisessa, samaan asiakokonaisuuteen kuuluneessa ihmiskauppasyytteessä, oli kyse täysi-ikäisestä asianomistajasta. Teon tarkoituksen osalta kyse oli tilanteesta, jossa asianomistaja joutui kahdeksan vuoden ajan useita satoja kertoja riisuutumaan eroottissävyysesti alasti ns. privaattistriptease-esityksissä, joita pidettiin ala-arvoisissa olosuhteissa, muun muassa wc-kopeissa ja roskien varastointiin tarkoitetuissa tiloissa. Ostajien piti antaa kosketella asianomistajaa rintoihin ja pakaroihin ja tyydyttää esityksen aikana itseään. Joissakin tilanteissa useat ostajat seurasivat esitystä samanaikaisesti. Noin puolet ostajista vaati asianomistajalta myös seksiä, koska vastaaja oli antanut ymmärtää, että lisämaksusta sitä oli saatavissa. Käräjäoikeus arvioi teon tarkoituksen täyttymistä seuraavalla tavalla:

”Riidatonta on se, että asianomistajaa ei ollut pakotettu sukupuoliyhteyteen. Työnantajan maksamaa korvausta vastaan suoritettavaa eroottista tanssimista sen yhteydessä tapahtuvine strippaamisineen ei voida rinnastaa sukupuoliyhteyteen. Syyttäjä onkin sinänsä syytteen teonkuvauksesta päätellen viitannut ihmiskauppana varsinaisesti vain privaattikeikkoihin, joissa on tosiasiallisesti ollut kysymys siitä, että yksittäiset asiakkaat ovat ostaneet asianomistajan käyttöönsä joidenkin minuuttien ajaksi ja saaneet sen myötä oikeuden kosketella asianomistajan alastonta vartaloa rinnoista ja pakaroista. Asianomistaja oli saanut näistä privaattikeikoista rahallisen korvauksen. Toiminta oli ollut prostituution kaltaista, mutta ei kuitenkaan ”sukupuoliyhteyteen rinnastettavaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön alistumista”. Ihmiskauppapöytäkirjassa oli viitattu suoraan paritusta koskevaan rikoslain 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1-kohtaan, jossa säädetyllä ”sukupuoliyhteyteen rinnastettavalla seksuaalisella teolla” ei lain esitöiden, hallituksen esityksen 6/1997 vp perusteluiden mukaan ollut tarkoitettu rikoslain 20 luvun 10 §:n mukaisia kaikkia seksuaalisesti olennaisia tekoja, vaan niistä vain

77 HE 6/1997 vp.

sellaisia, jotka olivat sukupuoliyhteyden rinnastettavia, jollaisina voitaisiin perusteluiden mukaan pitää ainakin toisen sukupuolielimen intensiivistä koskettelua. Asianomistajan sukupuolielimeen ei nyt ollut kosketettu eikä asianomistajan kertomastaan päätellen ollut täytynyt esitellä sukupuolielintään. Menettelyssä ei tämänkaltaisessa ilmenemismuodossa ollut ollut kysymys myöskään pornografiseen esitykseen tai tuotantoon alistumisesta, jollainen toiminta olisi aikaisemmin selostettujen hallituksen esityksen perusteluiden mukaan vasta sellaista sukupuoliyhteyden rinnastettavaa seksuaalista hyväksikäyttöä, joka muiden edellytysten käsillä ollessa voisi olla ihmiskaupparikoksen syyksilukemisen perusteena. Se seksuaalisväriltään tekeminen, josta nyt käsiteltävässä olevassa asiassa oli kysymys, ei siten nöyryyttävyydestään ja ihmisarvon loukkaavuudesta huolimatta täyttänyt ihmiskauppapyykälän soveltamisen edellytyksiä, vaan tuli rangaistavaksi vain syytekohtaan 3 mukaisena seksuaalisena hyväksikäyttönä, jolta osin olisi rangaistus- ja vahingonkorvausharkinnassa luonnollisesti mahdollista ottaa huomioon menettelyn pitkäkestoisuus sekä sen ihmiskauppaa lähentelevä vakava-asteisuus.”

Yllä olevasta ratkaisusta on jossain määrin hankalasti luettavissa se, mihin käräjäoikeus viittaa todetessaan, että asiassa ei ollut kysymys hyväksikäytöstä pornografisessa esityksessä. Ratkaisussa ei perustella konkreettisesti sitä, miksi toiminta ei ollut luokiteltavissa sellaiseksi pornografiseksi esitykseksi, jonka rikoslain ihmiskauppasäännökset kattavat. Käräjäoikeuden kanta on kuitenkin selkeästi se, että ihmiskauppasäännösten mukainen seksuaalinen hyväksikäyttö edellyttää vähintäänkin asianomistajan sukupuolielimen intensiivistä koskettelua ollakseen syyksilukevaa. Käräjäoikeudessa siis kaksi ihmiskauppasyytettä hylättiin sillä perusteella, että teon tarkoituksen ei katsottu täyttyneen. Seksuaalisen hyväksikäytön ei katsottu kuuluneen ihmiskauppasäännösten mukaisen seksuaalisen hyväksikäytön piiriin siitä huolimatta, että menettely luettiin vastaajan syyksi rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 4-kohdan mukaisena seksuaalisena hyväksikäyttönä. Alaikäisen asianomistajan kohdalla teossa oli katsottu olleen kolme erillistä osatekoa ja täysi-ikäisen asianomistajan kohdalla useita satoja osatekoja.

Kaikkien kolmen ihmiskauppaa koskevan syytteen käsittely jatkui hovioikeudessa. Vastaja valitti syyksiluetusta ihmiskauppatuomiosta, ja syyttäjät ja asianomistajat valittivat kahdesta hylätystä ihmiskauppasyytteestä. Kaikki asiat käsiteltiin samassa pääkäsittelyssä. Ratkaisussaan hovioikeus katsoi kaikkien kolmen asian osalta, että se seksuaalinen hyväksikäyttö, johon asianomistajat oli saatettu, olivat ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja seksuaalisen hyväksikäytön muotoja. Tuomiossaan hovioikeus totesi, että kyseiset ns. privaattiesitykset olivat käsittäneet tanssimisen ja riisuutumisen ohella myös seksin ostajien seksuaalista lähentelyä. Hovioikeus katsoi, että näitä

esityksiä oli pidettävä pornografisina esityksinä. Tämän nojalla asianomistajan katsottiin alistetun ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä tarkoitettun seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija pitää hovioikeuden ratkaisua perusteltuna.

Lainsäädännössä ei tunneta käsitettä pornografia. Termiä ja sen sisältöä sivutaan rikoslain 17 luvun sukupuolisiveellisyyttä koskeviin säännöksiin liittyvässä hallituksen esityksessä.⁷⁸ Sen mukaan jokapäiväisessä kielessä käytetty termi pornografinen kuva lainsäädännössä käytettyä ilmaisua ”sukupuolikuria tai säädyllisyyttä loukkaava”. Samassa yhteydessä on todettu, että pornografian määritelmä on kulttuuri- ja arvosidonnainen. Käsitteen sisältö vaihtelee ajan ja paikan mukaan ja ikäluokasta ja sosiaaliryhmästä toiseen. Pohdittaessa käsitteellistä sisältöä ihmiskauppasäännöksissä olevalle pornografiselle esitykselle huomiota tulee kiinnittää siihen, että rikoslain 17 luvun säännöksillä pyritään suojaamaan henkilöitä omaehtoiseen valintaan perustumattomalta pornografian kohtaamiselta. Rikoslain 17 luvun kontekstissa pornografiaa arvioidaan siis siltä pohjalta, herättääkö se ihmisten keskuudessa pahennusta ja loukataanko sillä sukupuolikuria tai säädyllisyyttä.

Ihmiskaupassa pornografia (pornografinen esitys tai pornografian tuotanto) ei kata vain tätä rikoslaissa rangaistavaksi säädettyä pornografiaa, vaan se on sisällöllisesti laajempi. Käsitteen laajuuden ohella olennaista on myös se, että ihmiskaupassa pornografisen esityksen käsitettä arvioidaan olosuhteissa, jossa esityksen subjekti, siis ihmiskaupparikoksen asianomistaja, ei ole antanut oikeudellisesti pätevää suostumustaan esiintyä eroottisessa esityksessä. Oikeushyvän näkökulmasta loukkaavuus liittyy esiintyjän seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaukseen, ei kyseessä olevan pornografisen esityksen yleiseen paheksuttavuuteen. Tämän vuoksi ihmiskaupassa arvioinnin kohteena tulisi olla pornografisen esityksen loukkaavuus seksuaalisen itsemääräämisoikeuden näkökulmasta, ei loukkaavuus sukupuolikurin tai säädyllisyyden näkökulmasta.

Pornografian käsitteen sisältöä tulisikin hakea siitä näkökulmasta, loukataanko toiminnalla seksuaalista itsemääräämisoikeutta, riippumatta siitä, näyttääkö toiminta ulospäin siltä, mitä jokapäiväisessä kielenkäytössä mielletään pornografian tai pornografisen esityksen tarkoittavan. Koska seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvässä ihmiskaupassa teon tarkoituksiksi on nimenomaan määritelty henkilön saattaminen seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, on syytä korostaa, että ihmiskaupassa ei ole kyse ainoastaan vapautteen kohdistuvasta, vaan myös seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavasta rikoksesta.

78 HE 6/1997 vp.

6.6. Seksuaalisen hyväksikäytön dynamiikka ja hyväksikäytön aiheuttamat seuraukset

6.6.1. Ihmiskauppa seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan muotona

Jotta voi ymmärtää ihmiskauppaa, on tärkeää ymmärtää seksuaalisen hyväksikäytön dynamiikkaa. Kun tarkastellaan Suomessa tunnistettuja seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyviä ihmiskauppatapauksia, silmiinpistävä ja kaikille tapauksille yhteinen piirre on se, että uhrin näyttävät olevan tekijöiden määräysvallan alla siitä huolimatta, että he elävät näennäisesti normaalin näköistä elämää. He kulkevat muiden ihmisten joukossa, käyttävät julkista liikennettä, asuvat telkeämättöminä, usein omissa kodeissaan - uhreilla ei kuitenkaan ole tosiasiallista mahdollisuutta irtautua toiminnasta tai suojautua hyväksikäytöltä ja pyytää apua tilanteeseensa. Tätä tosiasiallista määräysvallasta oloa on ulkopuolisten usein vaikea havaita tai ymmärtää, vaikka hyväksikäytön dynamiikka on hyvin samankaltainen kuin esimerkiksi lähisuhdeväkivallassa tai seksuaalisessa hyväksikäytössä/väkivallassa ylipäätään.

Hyväksikäytön mahdollistavat seikat eivät yleensä ole ulkopuolisen objektiivisesti havaittavissa. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa on prosessinomaista itsemääräämisoikeuden ja ruumiillisen koskemattomuuden riistämistä ja alistamista, jossa uhri antaa periksi vähä kerrallaan. Uhrin on usein itsensäkin vaikea paikantaa sitä, missä vaiheessa hän ei enää suostunut toimintaan vapaaehtoisesti ja missä vaiheessa hän vain alistui tekijän tahtoon. Alistamisen dynamiikkaan kuuluu, että uhrille ei tule edes mieleen ajatella, että hän olisi sellaisessa asemassa, että hän voisi neuvotella tekijän kanssa tilanteestaan. Uhri ei miellä itsellään olevan mahdollisuuksia suojautua hyväksikäytöltä tai irtautua tekijän hyväksikäytöstä.

Hyväksikäyttötilanteessa uhrin ja tekijän välille kehittyy valtahierarkia, jossa kaikki valta, myös uhria koskeviin asioihin, on tekijällä. Tämän mahdollistaa moni tekijä. Oikeudenkäynneissä hyväksikäytön dynamiikasta todistaneet psykiatrian ja traumatisoitumisen asiantuntijat ovat kuvanneet uhrin alistamisen syntyvän muun muassa tekijöiden uhreihin kohdistamasta manipulaatiosta. Manipuloija korostaa omaa asemaansa suhteessa uhuriin, saattaa aluksi mielistellä ja vedota uhuriin tavalla, joka ei ole normaalia. Vähitellen manipulaatio alkaa sisältää mollaamista, painostusta, uhkailuja ja usein myös väkivaltaa. Tekijä pystyy usein manipuloimaan uhrin niin, että uhri kokee olevansa itse syyllinen hyväksikäyttöön. Uhri uskoo, että hän on itse aiheuttanut teot, oman hyväksikäyttönsä. Syyllisyyskokemus ruokkii uhrissa häpeän tunnetta. Tämä häpeä ja syyllisyys lopulta vaientavat uhrin. Tämän vuoksi uhri on usein hiljaa, eikä puhu teoista kenellekään, ei välttämättä edes psykiatrisessa sairaalahoidossa.

Selvitäkseen hyväksikäytön aiheuttamasta kestävästä tunnetilasta uhrin mieli kehittää erilaisia selviytymisen keinoja. Uhrin mieleen kehitty toisenlainen olemisen tapa, jolla hän yrittää selviytyä niistä kokemuksista, jotka ovat rikkoneet hänen mielensä. Uhri pyrkii esimerkiksi unohtamaan asiat, turruttamaan mielensä tai siirtämään itsensä kestävästä tunnetiloista.

Hyväksikäytön dynamiikkaan kuuluu myös se, että uhri saattaa altistaa itsensä uusille hyväksikäyttötilanteille. Tämä ilmiö on kliinisesti todennettu erilaisissa kaltoin kohtelu- ja hyväksikäyttötilanteissa, esimerkiksi perheväkivallassa ja lasten seksuaalisessa hyväksikäytössä. Toimimalla näin uhri yrittää selvitä traumatisoivista muistoista ja pahoista kokemuksista siten, että toivoo uuden tilanteen päättävän toisin. Hän hakee korjaavaa kokemusta, ja hänelle saattaa syntyä trauman toistamispakko. Menettelytapa on osa uhrin selviytymisajattelua ja uhrin mielen pyrkimys hallita traumaattista kokemusta. Uhrille kehitty kuitenkin vähitellen vakavia psyykkisen trauman oireita, jotka pahenevat hyväksikäytön jatkuessa. Tästä huolimatta hyväksikäyttö voi kestää hyvinkin pitkään.⁷⁹

Seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan dynamiikkaa on hyvä ymmärtää monesta syystä. Ensinnäkin dynamiikan ymmärtäminen auttaa mieltämään, että seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja väkivaltaan liittyvä ihmiskauppa on hyväksikäyttörikos. Ihmiskaupan tunnusmerkistössä on tekijöitä, jotka ilmentävät uhrin hyväksikäyttöä sekä sitä, että uhri on tekijän määräysvallan alla. Määräysvalta voi ja usein nimenomaan syntyy psyykkisten keinojen käytöstä. Jos hyväksikäytön ja väkivallan dynamiikkaa ei tunne, myös ihmiskauppaa koskevia rangaistussäännöksiä on vaikea soveltaa ja tulkita kansainvälisten sopimusvelvoitteiden ja lainsäätäjän tarkoituksen mukaisesti.

Toiseksi hyväksikäytön dynamiikkaa on tärkeä ymmärtää, koska hyväksikäytön uhrissa aiheuttamat (psyykkiset) seuraukset vaikuttavat merkittäväällä tavalla siihen, miten uhri kykenee puhumaan tapahtumista. Tämä seikka tulisi kyetä ottamaan huomioon esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä luomalla olosuhteet sellaisiksi, että se auttaisi uhria kertomaan tapahtumista aiheuttamatta uhrille lisää tuskaa. Kolmanneksi hyväksikäytön dynamiikkaa on tärkeä ymmärtää myös siksi, että uhri voidaan ohjata sellaisen avun ja hoidon piiriin, jota hän tilanteessaan tarvitsee.

6.6.2. Ihmiskauppa ja hyväksikäytölle altistavat seikat

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnittää läpikäymänsä aineiston pohjalta huomiota siihen, että osan Suomessa tunnistetuista, seksuaalisesti hyväksikäytetyistä

⁷⁹ Ks. lisää seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvästä ihmiskaupasta esim. John O'Reilly: *Sex Slavery the Way Back*. Julkaisusta löytyy useita viitteitä hyväksikäytön dynamiikasta ja ihmiskaupan uhrien psyykkisestä oireilusta tehtyihin muihin tutkimuksiin. Julkaisu löytyy sivulta: http://www.victimsliberation.com/Sex_Slavery_the_way_back.pdf.

ihmiskaupan uhreista on todettu olleen jo taustansa puolesta erityisen haavoittuvaisessa asemassa. Tämä seikka on tullut ilmi kartoitettaessa asianomistajien (psykkistä) tilaa esitutkintavaiheessa. Uhreilla on saattanut olla esimerkiksi lievä kehitysvamma, heidät on todettu heikkolahjaisiksi, ikäänsä nähden lapsenomaisiksi tai heillä on ollut jokin kehityksellinen viivästymä. Joillakin on myös ollut psykiatrinen sairaus tai aikaisempia traumaattisia kokemuksia seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja väkivallasta, minkä vuoksi henkilö on ollut normaalia alttiimpi hyväksikäytölle. Joukossa on myös useita alaikäisiä, ikänsä puolesta haavoittuvaisessa asemassa olevia henkilöitä. Näiden uhrien lähtökohtaiset edellytykset suojaautua hyväksikäytöltä tai irtautua hyväksikäytöstä ovat normaalia heikommat.

Asianomistajan haavoittuvaisella asemalla on merkitystä teon rikosoikeudellisen arvioinnin kannalta. Uhrin turvattoman tilan hyväksikäyttö (kansainvälisen oikeuden terminologiassa haavoittuvaisen aseman hyväksikäyttö) on yksi ihmiskaupan tunnusmerkistössä mainittu keino. Ihmiskaupassa on olennaista arvioida, onko teko toteutettu käyttämällä hyväksi uhrin turvatonta tilaa. Monista uhrin haavoittuvaiseen asemaan tai turvattomaan tilaan liittyvistä tekijöistä saadaan tietoa perinteisen rikostutkinnan keinoin, asianomistajaa kuulemalla. Tutkinnassa voidaan esimerkiksi selvittää asianomistajan taloudellista tai sosiaalista asemaa tai tilannetta tai muita uhrin ominaisuuksiin, elämään tai olosuhteisiin liittyviä seikkoja, joita tekijä on voinut käyttää hyväkseen ja jotka ovat altistaneet uhrin hyväksikäytölle.

Uhrin psyykkisen tai älyllisen kapasiteetin sekä psyykkiseen tilaan vaikuttavien kokemusten arviointi edellyttää kuitenkin ammattitaitoisen lääketieteellisen arvioinnin tekemistä. Jos asianomistajaa kuultaessa herää epäily tällaisten seikkojen olemassaolosta, asianomistajan psyykkistä tilaa koskeva arvio tulisi tehdä jo esitutkinnan varhaisessa vaiheessa, jotta asianomistajan tila voidaan ottaa esitutkinnassa huomioon ja arvioida sitä, miten häntä kuullaan ja millaista ammattitaitoa kuulustelijalta edellytetään.

6.6.3. Hyväksikäytön seuraukset ja niiden arvioinnin merkitys rikosprosessissa

Osalla uhreista ei ole taustassaan tai ominaisuuksissaan mitään erityistä tekijää, joka olisi altistanut heidät normaalista poikkeavalla tavalla hyväksikäytölle. Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin läpikäynnin aineiston pohjalta ja myös muun tutkimustiedon valossa on kuitenkin ilmeistä, että suurimmalla osalla seksuaalisesti hyväksikäytetyistä ihmiskaupan uhreista on hyväksikäytön seurauksena syntyneitä vakavia, pääsääntöisesti psyykkisiä vammoja. Suomessa tunnistettujen uhrien lääkärinlausunnoista ja psyykkisen tilan arvioinneista ilmenee, että uhreilla on hyväksikäytön seurauksena diagnosoitu monenkaltaisia mielenterveyden häiriöitä. Tällaisia ovat olleet muun muassa traumaperäinen stressihäiriö, (vakava)

masennus, ahdistuneisuushäiriö, post-traumaattinen stressioireyhtymä, psykoottiset häiriöt, unihäiriöt, paniikkioireet ja vakava itsetuhoisuus. Merkittävä osa uhreista on saanut näihin vammoihin sairaalahoitoa, lääkitystä ja usein pitkäaikaista terapiatukea. Vammat ovat olleet pitkäkestoisia, ja joskus hyväksikäytön on todettu aiheuttaneen uhrin mielenterveydelle myös pysyvää haittaa. Myös näiden seikkojen kartoittaminen esitutkinnan varhaisessa vaiheessa on asianomistajan oikeuksien toteutumiseksi tärkeää. Kartoituksella on merkitystä asianomistajan vahingonkorvauslain 5 luvun säännösten nojalla tehtävien vahingonkorvausvaatimusten laatimisessa sekä terapian ja hoidon tarpeen selvittämisessä. Kartoitusta voidaan käyttää myös näyttönä rikosprosessissa.

Kootun aineiston pohjalta näyttää siltä, että asianomistajan psyykkisen tilan arvioinnista on huolehdittu Suomessa vaihtelevalla tavalla. Joissakin tapauksissa asianomistajalle ei ole esitutkinnassa teetetty minkäänlaista psyykkisen tilan kartoitusta, eikä esitutkinnassa ole myöskään selvitetty mahdollista hoitosuhteen olemassaoloa, jota kautta lääkärintodistus psyykkisestä tilasta olisi saatavissa.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija kiinnittää huomiota niihin lukuisiin seikkoihin, joilla on ollut vaikutusta siihen, että asianomistajan psyykkisen tilan arviointi on jäänyt tekemättä. Ensinnäkin osassa näistä tapauksista asianomistajalla ei ole ollut avustajaa esitutkintavaiheessa. Toiseksi tutkinta on alkanut paritusnimikkeellä. Kolmanneksi on ollut tilanteita, joissa psyykkisen tilan arviointia on yritetty tehdä, mutta psykiatrisen hoidon yksikkö on kieltäytynyt tekemästä sellaista resurssipulaansa vedoten. Neljänneksi ongelmia on syntynyt myös siitä, että ammattitaitoista, traumaorientoitunutta psykologista osaamista on ollut vaikea löytää, koska valmista viranomaiskanavaa asian hoitamiseksi ei ole olemassa. Näissä tilanteissa prosessuaaliset määräajat ja psyykkisen tilan arviointiin kuuluva aika sekä epäselvyys siitä, kenen kuluvalualla asia on, ovat entisestään hankaloittaneet asian hoitamista. Kansallisen ihmiskaupparaportoiijan saaman tiedon mukaan ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä on kuitenkin pyydettyäessä ottanut vastatakseen kuluista, kun ne ovat syntyneet yksityisen palveluntuottajan käytöstä. Kerätyn selvityksen valossa näyttää ilmeiseltä, että psyykkisen tilan kartoituksen tekeminen on kiinni esitutkinnan voimavaroista ja ammatillisesta osaamisesta sekä merkittäväällä tavalla myös siitä, miten hyvin asianomistajan avustaja tehtäväänsä paneutuu.

Näyttää siltä, että Suomessa ei ole vakiintunutta järjestelmää asianomistajan psyykkisen tilan arvioinnin tekemiseksi. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on huolissaan ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisesta tällaisissa tilanteissa. Tästä syystä raportoiija suosittelee sen selvittämistä, millainen viranomaisjärjestelmä Suomessa tulisi olla, jotta ihmiskaupan uhrien psyykkisen tilan arviointi voitaisiin asianmukaisesti hoitaa.

Miten toimia? Muistilista asianomistajan oikeuksien turvaamiseksi

Esitutinnan alkuvaiheessa

1. Yhteydenotto auttamisjärjestelmään ja esitys auttamisjärjestelmään ottamiseksi
2. Mahdollisten turvauhkien kartoittaminen yhdessä auttamisjärjestelmän ja esitutkintaviranomaisten kanssa tarvittaessa
3. Asiakkaan tilanteen kartoittaminen yhdessä auttamisjärjestelmän kanssa
4. Asianomistajan akuutin psyykkisen tuen tarpeen kartoittaminen yhdessä auttamisjärjestelmän kanssa
5. Asianomistajan psyykkisen tilan kartoituksen järjestäminen
 - Arvion tulisi tehdä sellainen psykiatri, jolla on osaamista seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvästä traumatisoitumisesta. Myös asianomistajan fyysinen terveys ja mahdollinen terapian tarve tulee kartoittaa. Prosessuaalisten määräaikaisten takia jutut käsitellään tuomioistuimissa nopeasti. Psyykkisen tilan arviointi vie aikaa ja traumaorientoituneen arvioijan löytyminen on usein aikaa vievää. Tämän vuoksi asia tulee laittaa liikkeelle heti tutinnan alkuvaiheessa. Asianomistajan avustajalla on merkittävä rooli tämän asian eteenpäinviemisessä.
6. Asianomistajan senhetkisen elämäntilanteen ja taustojen kartoittaminen
 - Avustajan tulee olla yhteydessä hoitohenkilökuntaan ja tuntea päämiehen sen hetkinen elämäntilanne ja taustat, joilla voi olla huomattavan paljon merkitystä sen arvioimisessa, miten haavoittuvaisessa asemassa asianomistaja on ollut rikoksen tekoaikana.

Ennen oikeudenkäyntiä

1. Sermit/pelkäävän todistajan tila tai muu menettely, jolla mahdollistetaan se, ettei vastaajalla ole näköyhteyttä asianomistajaan pääkäsittelyn aikana, sekä erilliset odotustilat
2. Tarvittaessa tukihenkilön järjestäminen pääkäsittelyn ajaksi
3. Tarvittaessa pyyntö asianomistajan puolesta oikeudelle, että asianomistajalle asetetaan velvoite olla läsnä ainoastaan oman kuulemisensa aikana
4. Vaatimus asian käsittelystä suljetuin ovin
5. Vahingonkorvausvaatimusten laatiminen (esim. sairaanhoitokulut, tulevat terapiakulut, tilapäinen haitta, kärsimyskorvaus - Vahingonkorvauslaki)

6.7. Ihmiskaupparikosten todistelu: videotallenteiden käyttö

6.7.1. Asian merkitys

Kansalliselle ihmiskaupparaportoijalle on raportoitu useista seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvistä ihmiskauppa-asioista, joissa asianomistajalla on ollut toive päästä palaamaan kotimaahansa mahdollisimman pian viranomaisien väliintulon jälkeen, mutta rikosprosessin kannalta asianomistajan läsnäolo Suomessa on ollut välttämätöntä. Asianomistajat ovat halunneet palata kotimaahansa, omankieliseen ja itselleen tutummaksi ja turvallisemmaksi kokeamaansa ympäristöön ja omaistensa luokse. Psykkisesti huonossa kunnossa olevat asianomistajat ovat myös halunneet palata omankielisen ja itselleen tutun (psykiatrisen) hoidon piiriin. Myös kotona olevat, lapsiin, perheeseen, talouteen tai asumiseen liittyvät asiat ovat saattaneet pakottaa asianomistajan palaamaan kotimaahansa.

Ihmiskauppaa koskevan rikostutkinnan kannalta asianomistajan läsnäolo Suomessa on kuitenkin ollut välttämätöntä. Asianomistajan kuulemisen tarve esitutkinnassa ja läsnäolo oikeudenkäynnissä on tuottanut huomattavaa kuormaa asianomistajalle ja vähintäänkin hidastanut toipumista hyväksikäytön aiheuttamista seurauksista. Samalla tavoin asianomistajan halu palata kotimaahansa on tuottanut huomattavan riskin esitutkinnalle siitä, että esitutkintaan liittyvästä panostuksesta huolimatta asiaa ei saada käsiteltyksi käräjäoikeudessa, jos asianomistaja palaa kotimaahansa kesken esitutkinnan tai ennen käräjäoikeuden pääkäsittelyä. Hankaluutta on tuottanut myös asianomistajan tavoittaminen omasta maasta sekä motivoiminen tulla kuultavaksi Suomeen, kun asia on edennyt valituksen johdosta hovioikeuden pääkäsittelyyn.

Suomalaisessa oikeudenkäyntimenettelyssä asianomistajan (tai todistajan) läsnäolovelvoitteen taustalla ovat tietyt oikeudenkäyntimenettelyyn liittyvät säännökset. Tällaisia ehdottomia menettelyllisiä periaatteita ovat erityisesti todistelun välittömyyden ja suullisuuden periaate. Lähtökohtaisesti asianomistajan on oltava henkilökohtaisesti läsnä pääkäsittelyssä, annettava kertomuksensa siellä suullisesti ja välittömästi osapuolten ja asian ratkaisevien tuomareiden läsnä ollessa. Rikoksesta syytetylle on myös annettava mahdollisuus esittää kysymyksiä asianomistajalle (todistajalle). Näiden menettelyllisten edellytysten toteuttaminen on kuitenkin tuottanut joissakin ihmiskauppaan liittyvissä oikeudenkäynneissä ongelmia.

Helsingin käräjäoikeudessa toukokuussa 2012 vireille tulleessa asiassa asianomistaja ilmoitti jo esitutkintavaiheessa, että hän haluaa palata kotimaahansa mahdollisimman pian, eikä hän ole myöskään halukas todistamaan epäiltyjä

vastaan, koska pelkäsi, että tekijät kostavat viranomaisten puoleen kääntymisen joko hänelle itselleen tai hänen lähisukulaisilleen. Asianomistaja oli asianmukaisesti haastettu asian käsittelyyn kärjäoikeuteen, mutta hän jätti aikaisemmin ilmoittamansa mukaisesti saapumatta pääkäsittelyyn. Koska asianomistajan kuulemisella oli asian selvittämiseksi keskeinen merkitys, syyttäjä pyrki turvaamaan pääkäsittelyn siten, että asianomistajan esitutkinnaassa antama kertomus videoitiin sellaisissa olosuhteissa, että se täytti oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset. Syyttäjä katsoi, että rikosasia olisi voitu käsitellä tuomioistuimessa käyttämällä asianomistajan videoitua kertomusta tuomioistuimessa todisteena. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen sekä oikeudenkäymiskaaren mukaiset todistelun välittömyyttä ja asianosaisen kyselyoikeutta koskevat velvoitteet oli videointitilanteessa hoidettu siten, että paikalla videointitilanteessa oli vastaaja avustajineen sekä muiden asiaan liittyvien, vielä sillä hetkellä poissa oleville epäillyille määrätty avustajat. Vastaajille ja heidän avustajilleen annettiin myös mahdollisuus esittää kysymyksiä asianomistajalle.

Asiaa käsiteltäessä kärjäoikeudessa vastaajan avustaja kuitenkin vastusti menettelyä vedoten muun muassa siihen, että menettely ei täyttänyt välittömyyden vaatimuksia. Syyttäjä vaati asiasta prosessipäätöstä. Päätöksessään kärjäoikeus hylkäsi syyttäjän vaatimuksen käyttää videoitua kertomusta todisteena ja päätti, ettei asianomistajan kuulemisen videointia katsota pääkäsittelyssä. Perusteluissaan kärjäoikeus viittasi oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 32 §:ään, jonka mukaan pääsääntönä on, että asianomistajan tulee esittää kertomuksensa suullisesti. Tuomioistuin myös katsoi, että todistelun välittömyys edellyttää, että esitutkintapöytäkirjaan tai muulle asiakirjalle merkittyä tai muulla tavalla tallennettua lausumaa ei saa käyttää todisteena.⁸⁰ Tuomioistuimen mukaan ne poikkeukselliset olosuhteet, joiden puitteissa laki sallisi tallennetun lausuman käytön, eivät tässä täytyneet. Tällaiset poikkeukselliset olosuhteet, joissa asianomistajaa ei voida kuulla, voivat lain esitöiden mukaan olla käsillä silloin, jos todistaja on kuollut tai on vakavasti sairas tai silloin, kun todistaja on pitkään tavoittamattomissa, esimerkiksi ulkomailla.

Näitä poikkeustapauksia koskevassa oikeuskäytännössä⁸¹ viitataan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöön, jonka mukaan tavoittamatta jääneen todistajan esitutkintakertomuksen käyttäminen oikeudenkäynnissä edellyttää, että todistajan tavoittaminen on ollut mahdotonta ja toimivaltaiset viranomaiset ovat aktiivisesti etsineet todistajaa.⁸² Edellisiin perusteisiin viitaten kärjäoikeus totesi tässä tapauksessa, että asianomistaja oli laillisesti

80 OK 17 luku 11 § 1 mom. 2 kohta.

81 Esim. KKO 2007:101.

82 EIT Delta v. Ranska, 19.12.1990, Aigner v. Itävalta, 10.5.2012 ja Bocos-Cuesta v. Alankomaat, 10.11.2005

kutsuttu pääkäsittelyyn, mutta jättänyt saapumatta paikalle ja poistunut maasta. Siten asianomistaja ei ollut ollut pitkään tavoittamattomissa, eikä häntä ollut erikseen viranomaisten toimesta aktiivisesti yritetty etsiä. Näillä perusteilla kärjäoikeus siis hylkäsi syyttäjän pyynnön kuulla asianomistajan videoita kertomus tuomioistuimessa todisteena ja korvaamaan sen, että asianomistajaa olisi kuultu paikan päällä.

Syyttäjä valitti prosessipäätöksestä hovioikeuteen, joka kumosi kärjäoikeuden ratkaisun.⁸³ Hovioikeus totesi, että asianomistajaa oli kuultu esitutkinnaissa ja kuulemistilaisuus oli videoitu. Rikoksesta epäillyille oli määrätty avustajat, jotka olivat läsnä kuulustelutilaisuudessa ja heille oli annettu mahdollisuus esittää kysymyksiä asianomistajalle. Asianomistaja oli saatu haastettua pääkäsittelyyn, mutta hän ei ollut saapunut paikalle. Hänen olinpaikkaansa ei tiedetty. Hovioikeus myös totesi, että haastettujen jäätyä pois pääkäsittelystä merkitystä ei ollut enää sillä seikalla, ettei heitä enää yritetty tavoittaa tai tuoda oikeuteen. Ratkaisussaan hovioikeus siis salli videoitujen esitutkintakertomusten käytön tuomioistuimessa todisteena, mutta se ei ottanut kantaa siihen, olisiko asianomistajaa pitänyt tavoitella aikaisemman oikeuskäytännön mukaisesti ennen kuin tallennettuja todisteita voidaan käyttää todisteina.

6.7.2. Lainsäädännön muutosehdotukset

Hallitus on äskettäin esittänyt oikeudenkäymiskaaren 17 lukuun kolmea muutosta, jotka voisivat lisätä prosessuaalista keinovalikoimaa myös ihmiskauppajutuissa.⁸⁴ Nämä muutokset koskisivat erityisesti rajat ylittävää ihmiskauppaa, jossa sekä uhrin että tekijät ovat ulkomaalaisia. Ihmiskaupan kannalta ensimmäinen olennainen muutosesitys koskee 24 §:n 2 momenttia, jossa on kyse tilanteista, joissa asianomistaja on hävinnyt (oikeudenkäynnin jälkeen), eikä häntä tavoiteta. Näissä tilanteissa uusi säännös mahdollistaisi esitutkinnaissa nauhoitetun tallenteen käytön, mikäli asian ratkaisemista ei voida enää viivyttää. Käytännössä 2 momentin mukainen, joutuisuutta koskeva peruste tulisi hallituksen esityksen mukaan sovellettavaksi silloin, kun todistajaksi nimetty (asianomistaja) on jäänyt tavoittamattomiin, mutta käytettävissä olisi kuitenkin hänen esitutkintapöytäkirjaan tallennettu kertomuksensa. Vastavasti voitaisiin käyttää kärjäoikeudessa kertynyttä aineistoa, jos henkilöä ei tavoiteta hovioikeuden pääkäsittelyä varten.

Toinen merkittävä muutos koskisi pykälän 3 momenttia (kohta 2), jonka mukaan 15-17-vuotiaan asianomistajan, joka on erityisen suojelun tarpeessa, esitutkinnaissa videoitua kertomusta voitaisiin käyttää todisteena, jos syytetyn

⁸³ Helsingin hovioikeus R 12/2045, 10.4.2013.

⁸⁴ HE 46/2014.

vastakuulustelu oikeudesta esitutkinnassa on huolehdittu. Ihmiskaupparikos on erikseen mainittu hallituksen esityksessä sellaisena rikoksena, jonka uhri voisi olla erityisen suojelun tarpeessa. Hallituksen esityksen mukaan erityisen suojelun tarpeen arvioimisessa huomioon otettaisiin asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja rikoksen laatu. Henkilökohtaisia olosuhteita arvioitaessa merkitystä voisi olla esimerkiksi asianomistajan terveydentilalla tai vammaisuudella. Rikoksen laadun osalta erityisen suojelun tarpeen voisi aiheuttaa etenkin seksuaalinen hyväksikäyttö tai väkivalta tai sukupuoleen perustuva väkivalta, viharikos, ihmiskauppa, järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvät rikokset ja terrorismirikokset.

Kolmas merkittävä muutos koski 3 momentin kohtaa kolme, jonka mukaan raiskaus-, pakottamis- tai hyväksikäyttörikoksen asianomistajan esitutkinnassa videoitua kertomusta voitaisiin käyttää todisteena, jos syytetyn oikeudesta esittää kysymyksiä asianomistajalle olisi huolehdittu. Näissä rikoksissa asianomistajalta tulisi hallituksen esityksen mukaan tiedustella, haluaako hän todistaa oikeudenkäynnissä. Jos vastaus olisi kieltävä, tai olisi muuten perusteltua, todisteena käytettäisiin esitutkintatallennetta, jos muut edellytykset täyttyisivät. Videotallennetta voitaisiin käyttää kaikissa oikeusasteissa. Säädosmuutoksen taustalla on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö, jossa annetaan merkitystä sille, että seksuaalirikoksia koskeviin oikeudenkäynteihin liittyy tiettyjä erityispiirteitä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että seksuaalirikosoikeudenkäynti on koettelemus asianomistajalle etenkin silloin, kun hän ei halua joutua vastakkain vastaajan kanssa. Näitä rikoksia käsiteltäessä huomiota tulee ihmisoikeustuomioistuimen mukaan kiinnittää asianomistajan suojelemiseen ja hänen yksityisyytensä kunnioittamiseen.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on eduskunnan lakivaliokunnalle esittänyt, että 24 §:n 3 momentin 3 kohdan mukainen oikeus käyttää videotallenteita todisteena laajennettaisiin seksuaalirikosten (RL 20 luku) ohella koskemaan myös ihmiskaupparikoksen asianomistajia ainakin silloin, kun asianomistaja on joutunut seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi.⁸⁵ Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa on suurelta osin seksuaalirikos, jossa loukataan asianomistajan seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja ruumiillista koskemattomuutta ja jossa hyväksikäytön dynamiikka on seksuaalirikosten kaltainen.

Kyseinen muutos edistäisi ihmiskaupan ehkäisemistä ja torjumista sekä ihmiskaupan uhrien suojelemista vuonna 2011 hyväksytyyn ihmiskauppadirektiivin (2011/36/EU) asettamien vaatimusten mukaisesti. Ihmiskaupan uhrien suojelua rikostutkinnassa ja -oikeudenkäynnissä koskevan artikla 12 mukaan jäsenvaltioiden on huolehdittava muun muassa siitä, että uhri saa erityiskoh-

85 Lausunto annettu eduskunnan lakivaliokunnalle 3.6.2014.

telun, jonka tarkoituksena on estää lisäkäsitykset välttämällä mahdollisuuksien mukaan kuulustelujen tarpeetonta toistamista tutkinnan, syytetoimien ja oikeudenkäynnin aikana.

7. Johtopäätökset ja suositukset

Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin vuoden 2010 kertomus ja sen sisältämät suositukset sekä eduskunnan valtioneuvostolle asettamat toimenpidevaatokset ovat huomattavasti edistäneet ihmiskaupan vastaista toimintaa ja uhrien oikeuksien toteutumista. Käytännössä raportoinnin kertomus suosituksineen ja eduskunnan käsittely lainsäädäntöprosessineen antoivat ihmiskaupan vastaiselle toiminnalle suunnan seuraaviksi vuosiksi. Valtioneuvosto asetti kaksi erillistä lainsäädäntöhanketta ja useat viranomaiset ryhtyivät terävöittämään ihmiskaupan vastaista toimintaansa. Ihmiskaupasta tuli tämän prosessin myötä tunnetumpi yhteiskunnallinen ongelma, jonka tunnustettiin edellyttävän viranomaisilta aikaisempaa tehokkaampaa ja uhrien oikeudet paremmin turvaavaa toimintaa.

Kansallinen ihmiskaupparaportointi on vaikuttanut ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehittämiseen sekä ihmiskaupan uhrien aseman ja oikeuksien parantamiseen. Ihmiskaupan vastaisesta politiikasta vastuullisen hallinnon ulkopuolisena toimijana kansallinen ihmiskaupparaportointi on arvioinut ihmiskaupan vastaisen toiminnan tilaa ja tehnyt konkreettisia ehdotuksia toiminnan kehittämiseksi. Kansallinen ihmiskaupparaportointi on tarkastellut ihmiskaupan vastaista toimintaa siitä näkökulmasta, kuinka ihmiskaupan uhrien oikeudet toteutuvat ja millaisia esteitä uhrien oikeuksien toteutumiselle mahdollisesti on lainsäädännössä ja hallinnollisissa prosesseissa. Tämä on vahvistanut ihmiskaupan vastaisen toiminnan ihmisoikeusperustaisuutta. Yhteistyö muiden viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen kanssa on ollut hyödyllistä ja hedelmällistä. Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin ehdotukset ja näkemykset on yleensä otettu huomioon ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehittämistyössä.

Jälkeenpäin katsottaessa kehitys on joiltakin osin ollut nopeampaa ja voimakkaampaa kuin kansallinen ihmiskaupparaportointi toimintaansa aloitessaan vuonna 2009 olisi uskonut. Kehitys on ollut sekä määrällistä että laadullista. Yhä useammat ihmiskaupan ja siihen liittyvän hyväksikäytön uhrit saavat aikaisempaa helpommin ammattitaitoista apua. Myös yhä useammat ihmiskauppaan syyllistyneet hyväksikäyttäjät joutuvat teoistaan oikeudelliseen vastuuseen, jolloin myös hyväksikäytön uhrit saavat korvauksia kaltoin kohtelustaan, ml. palkkansa. Suomessa on kehitytty erityisesti työperäisen ihmiskaupan tunnistamisessa. Saavutuksista huolimatta paljon on kuitenkin vielä tehtävää. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa tunnistetaan edelleen heikosti. Tällä hetkellä näyttää siltä, ettei rajat ylittävää paritusrikollisuuttakaan Suomessa juuri tutkita. Muuta ihmiskauppaa, kuten kerjäämiseen ja rikolliseen toimintaan liittyvää ihmiskauppaa, ei Suomessa tunnisteta juuri lainkaan.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija näkee, että tehokkaan ja ihmiskaupan uhrien oikeudet turvaavan ihmiskaupan vastaisen toiminnan tiellä on useita esteitä. Yhtäältä toimintaa haittaa se, ettei ihmiskauppaa edelleenkaan pidetä panostusta, priorisointia ja/tai voimavaroja edellyttävänä yhteiskunnallisena ongelmana. Syy saattaa olla se, että ilmiö koskettaa korostuneesti ulkomaalaistaustaisia naisia. Panostuksia tarvittaisiin paitsi viranomaisissa myös kansalaisjärjestöissä. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on havainnut, että viranomaiset ja kansalaisjärjestöt voisivat tunnistaa useampia ihmiskaupan uhreja sekä paljastaa ja tutkia useampia ihmiskaupparikoksia, jos niillä olisi käytössään nykyistä enemmän voimavaroja ja jos niissä priorisoitaisiin ihmiskaupan vastainen työ nykyistä korkeammalle. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija katsoo, että ihmiskaupan vastaisella toiminnalla saattaa olla syrjiviä vaikutuksia uhrin sukupuolen ja etnisen alkuperän perusteella.

Toisaalta haasteita ihmiskaupan vastaiselle toiminnalle asettaa tiedon puute: ihmiskaupan uhreja mahdollisesti kohtaavat viranomaiset eivät tiedä ihmiskaupasta riittävästi, jotta he osaisivat tunnistaa ihmiskaupan uhrit ja ohjata heidät avun piiriin. Haasteita lisää lainsäädännön aukollisuus ja epätasällisyys sekä viranomaiskäytäntöjen hahmottumattomuus. Koska lainsäädäntö on epäselvä, eikä viranomaisilla ole selviä toimintaohjeita, eivät he aina tiedä, miten heidän tulisi (mahdollisia) ihmiskaupan uhreja tunnistessaan menetellä. Ihmiskaupan vastaista toimintaa ei ole aina sisällytetty viranomaisten arkityöhön, mikä saattaa osin selittää myös seksuaalisesti hyväksikäytettyjen ihmiskaupan uhrien vähäistä määrää ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmässä.

Kolmanneksi ihmiskaupan vastaista toimintaa haittaa vahva rikostorjunta- ja ulkomaalaisvalvontapainotteisuus, joka uhkaa jättää ihmiskaupan uhrien oikeudet altavastaajan asemaan. Ihmiskaupan vastaisen toiminnan vaikuttavuutta heikentää se, että ihmiskauppa ilmiönä myös kansainvälisissä yhteyksissä määritellään ensisijaisesti järjestäytyneen rikollisuuden ja laittoman maahantulon kysymykseksi. Tällöin vaarana on, että ihmiskauppailmiön ulottuvuudet uhrien perustavanlaatuisia oikeuksia loukkaavana rikoksena ja naiseen kohdistuvan väkivallan muotona jäävät ilman ansaitsemaansa huomiota.

Neljäs ihmiskaupan vastaisen toiminnan haaste liittyy ihmiskaupan määritelmään ja sen suhteeseen paritukseen, rikoslain ihmiskauppasäännösten soveltamis- ja tulkintaongelmiin ja säännösten keinoja koskeviin avoimiin tunnusmerkistökiteijöihin. Ihmiskaupan olennaisimpien osatekijöiden soveltamisessa ja tulkinnassa näyttää olevan ongelmia. Psykologinen painostaminen, pakottaminen ja alistaminen sekä uhrin ja tekijän välinen epätasapainoinen valtasuhde ovat ihmiskauppasäännösten ytimessä. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija katsoo, että tämän ymmärtäminen on edellytys ihmiskauppaan

liittyvän hyväksikäytön ja väkivallan dynamiikan havaitsemiselle, tunnistamiselle ja selvittämiseksi käytännön tilanteissa.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on käsillä olevassa kertomuksessaan kiinnittänyt erityistä huomiota seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvään ihmiskauppaan siitä syystä, että Suomessa tunnistetaan kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen vähän juuri seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa. Aineiston (paritus- ja ihmiskauppajutut 2009-kesä 2013) perusteella näyttää siltä, että ihmiskauppaa on Suomessa enemmän kuin mitä on toistaiseksi onnistuttu tunnistamaan. Mahdollisia ihmiskaupan uhreja ei kuitenkaan usein ohjata ihmiskaupan uhrin auttamisjärjestelmään (ainakaan esitutkintapöytäkirjojen mukaan) ja ihmiskaupan piirteitä sisältävää seksuaalista hyväksikäyttöä tutkitaan, syytetään ja tuomitaan pääasiassa paritusrikoksina, jolloin mahdollisten ihmiskaupan uhrin oikeudet oikeusavustajaan, tukihenkilöön ja vahingonkorvausvaatimusten esittämiseen jäävät toteutumatta ja pahimmillaan mahdolliset ihmiskaupan uhrin käännytetään maasta tarjoamatta heille apua (ainakin esitutkintapöytäkirjojen mukaan).

Aineistosta selviää, että ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistö näyttää edelleen olevan vaikeasti hahmotettava, käsitteet vaikeasti jäsennettävissä ja tunnusmerkistökäsitteet vaikeasti arvioitavissa. Haastetta lisää se, että hallituksen esityksessä tunnusmerkistökäsitteiden sisältöä ja niiden suhdetta paritussäännöksiin on kuvattu niukanlaisesti ja oikeuskäytäntöä on edelleen vähän. Tuomiot ovat toisinaan epäselvästi kirjoitettuja, ja niistä on vaikea hahmottaa oleellisia oikeuskysymyksiä tai tuomioistuimen kantaa kyseisiin oikeuskysymyksiin.

Kansallisen ihmiskaupparaportoiijan keräämän aineiston perusteella näyttää siltä, ettei oikeustila ihmiskauppa- ja paritussäännösten soveltamis- ja tulkintakäytännössä ja näiden säännösten välisessä suhteessa ole muuttunut siltä osin, kun menettely näyttäisi täyttävän sekä parituksen että ihmiskaupan tunnusmerkistön. Tämä on johtanut siihen, että nyt, jo kymmenen vuotta ihmiskauppasäännösten voimaantulon jälkeen, oikeuskäytännössä ei ole kyetty luomaan selvää ymmärrystä siitä, missä oikeudellisesti menee parituksen ja ihmiskaupan välinen raja. Säännösten päällekkäisyys ei ole johtanut lainvalintaan ihmiskauppasäännösten hyväksi, vaan päällekkäisyys näkyy ennen kaikkea paritusrikosten törkeysarvostelussa, moitittavuusarvioinnissa ja rangaistusten mittaamisessa. Tämä on uhrin oikeuksien toteutumisen kannalta ongelmallista.

Käsiteltyjen tapausten osalta hyvin olennaiseksi kysymykseksi näyttää edelleen muodostuvan se, missä määrin uhrin katsotaan alun perin suostuneen

prostituutioon tai muuhun seksikauppaan. Kansallinen ihmiskaupparaportoi kiinnittää huomiota siihen, että oikeuskäytännössä uhrille sälytetään usein edelleen kohtuuttomasti vastuuta pelkästään sillä perusteella, että hän on alun perin ryhtynyt prostituutioon. Hänen katsotaan samalla oikeudellisesti pätevästi suostuneen tiettyihin hyväksikäyttöä sisältäviin oikeudenloukkauksiin, vaikka kysymys on usein alistumisesta todellisten vaihtoehtojen puuttuessa. Ryhtymällä prostituutioon uhrin katsotaan usein luopuneen siitä rikosoikeudellisesta suojasta, jonka oikeusjärjestelmän kuuluisi hänelle antaa. Ongelmana näyttäytyy erityisesti tutkinnassa olleiden thaihierontaapaikkojen paritustoiminta. Seksiä myyvät naiset ovat lähes poikkeuksetta heikossa taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa, mikä altistaa heidät ihmiskaupan piirteitä sisältävälle hyväksikäytölle. Kansallinen ihmiskaupparaportoi muistuttaa tässä yhteydessä, että ihmiskaupan uhrien seksuaalinen hyväksikäyttö tuottaa tekijöille usein huomattavaa taloudellista hyötyä, ja se on siksi kannattavaa.

Kansallinen ihmiskaupparaportoi kiinnittää huomiota myös siihen, että seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan dynamiikkaa ja hyväksikäytön uhrille aiheuttamia seurauksia ei edelleenkään osata täysin hahmottaa tai ottaa huomioon missään rikosprosessin vaiheessa. Ihmiskaupan luonnetta seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja ruumiillista koskemattomuutta loukkaavana rikoksena ei ole vielä tunnistettu. Tämä seikka yhdistettynä tunnusmerkistön vaikeaselkoisuuteen näyttää johtavan siihen, että oikeuskäytäntö kehittyy huomattavan epäyhtenäiseksi. Ihmiskauppasäännöksen ydintä, henkisen painostuksen, alistamisen ja nöyryyttämisen keinoja tai valta-aseman väärinkäyttöä ei edelleenkään osata soveltaa ja tulkita niin, että ihmiskaupan määritelmän ja siihen perustuvan ihmiskaupan vastaisen toiminnan kaikki mahdollisuudet haavoittuvaisessa tai muutoin heikossa asemassa olevien henkilön suojelijana voitaisiin hyödyntää. Ehdotetut rikoslain muutokset paritus- ja ihmiskauppasäännöksiin tulevat toivottavasti helpottamaan tilannetta, kun näiden rikosten välistä rajanvetoa selkiytetään, ja paritussäännöksistä siirretään ihmiskaupan piirteitä sisältävät tunnusmerkistökäsitteet ihmiskauppasäännöksiin.

Kansallinen ihmiskaupparaportoi kiinnittää huomiota myös oikeudenkäyntiasiakirjojen kielenkäyttöön. Rajusta seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja väkivallasta puhutaan toisinaan vähättelevästi ja uhrin kokemuksia mitätöivästi, ja niissä annetaan ymmärtää, että uhri olisi seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja väkivaltaan voinut oikeudellisesti pätevästi suostua. Tämä kielenkäyttö yhdistettynä rangaistussäännösten valintaan (paritus/ihmiskauppa) ja vaikeuksiin ymmärtää seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan dynamiikkaa johtaa sellaiseen mielikuvaan, että seksuaalinen hyväksikäyttö ja väkivalta ovat rikosoikeusjärjestelmän silmissä vähemmän paheksuttavia silloin, kun niiden uhriksi joutuu prostituutiossa tai muussa seksikaupassa.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija muistuttaa, että prostituutiossa ja muussa seksikaupassa toimivat henkilöt elävät usein niin korostuneesti yhteiskunnan marginaalissa, että he tarvitsisivat vahvaa rikosoikeusjärjestelmän suojaa, jotta heidän perustavanlaatuiset oikeutensa, ml. seksuaalinen itsemääräämisoikeus ja ruumiillinen koskemattomuus, voisivat toteutua. Jo pelkästään seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan uhriksi joutuminen saattaa uhrin mielessä johtaa vieraantumisen tai ulkopuolisuuden kokemukseen - kokemukseen, ettei hän enää kuulu siihen yhteiskuntaan, johon hän ennen kuului. Uhri saattaa kokea, että yhteiskunta on epäonnistunut suojelemaan häntä. Rikosoikeusjärjestelmällä on tärkeä tehtävä siinä prosessissa, jossa uhri saa oikeutta, toipuu kokemuksistaan ja kokee palaavansa hyväksytyksi yhteiskunnan tai yhteisön jäseneksi. On siksi tärkeää kiinnittää huomiota myös siihen, miten uhria kohdellaan, miten häntä puhutellaan tai hänestä puhutaan rikosprosessissa.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija muistuttaa, että useissa kansainvälisissä oikeudellisissa asiakirjoissa naiskauppaa (ts. seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa) pidetään naisiin kohdistuvan väkivallan eräänä muotona. Kansainvälisen oikeuden mukaan naisiin kohdistuva väkivalta on ihmisoikeusloukkaus ja valtioilla on ihmisoikeussopimusten osapuolena velvollisuus omalla toiminnallaan huolehtia siitä, että se ei itse omilla teoillaan tai tekemättä jättämisillään syyllisty ihmisoikeusloukkauksiin. Lisäksi valtion on taattava oikeuksien toteutuminen ihmisille varmistamalla, että myös ns. eivaltioilliset toimijat eivät syyllisty näiden taattujen oikeuksien loukkaamiseen.

Tämä niin sanottu suojeluvollisuus (engl. ”due diligence” -periaate) sisältää velvollisuuden estää yksityishenkilöiden tekemät loukkaukset, tutkia ne, rangaista niihin syyllistyneitä ja tarjota loukkausten uhreille asianmukainen korvaus kaltoin kohtelusta.⁸⁶ Tätä ihmiskaupan ulottuvuutta naisiin kohdistuvan väkivallan muotona ei Suomessa ole vielä oivallettu, mikä näkyy esimerkiksi siinä, ettei ihmiskaupan vastaista työtä priorisoida eikä resursoida tarpeeseen nähden riittävästi. Se näkyy myös siinä, että sellaiset toimijat, joiden vastuulle naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäiseminen ja vähentäminen yleensä ottaen kuuluu, eivät ole toistaiseksi ottaneet riittävästi osaa ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehittämiseen.

Kansallinen ihmiskaupparaportoiija toteaa lopuksi, että ihmiskaupan ehkäiseminen on todennäköisesti ihmiskaupan vastaisen toiminnan laiminlyödyin osa-alue. Toimenpiteet ovat hajanaisia, eikä niiden toimeenpanoa ja vaikuttavuutta ole koordinoitusti seurattu. Ihmiskauppaa aiheuttavaan kysyntään liittyvät toimenpiteet ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Maan sisäisen ihmiskaupan ehkäisemiseen ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota, koska yleensä Suomen

86 Ks. myös VNS 7/2010.

nähdään olevan vain kauttakulku- ja kohdamaa ulkomaalaistaustaisille ihmiskaupan uhreille. Kuitenkin merkittävä osa tuomioon johtaneista ihmiskauppajutuista on koskenut nimenomaan maan sisäistä ihmiskauppaa, jossa sekä uhrin että tekijät ovat olleet suomalaisia. Kansallinen ihmiskaupparaportoi ja muistuttaa, että syrjäytymisvaarassa olevat, mielenterveysongelmista kärsivät ja päihderiippuvaiset nuoret ovat erityisessä riskissä joutua ihmiskaupan tai siihen rinnastettavan hyväksikäytön uhreiksi. Esimerkiksi ihmiskaupan vastaista toimintaa koskeva EU-direktiivi velvoittaa jäsenvaltioita ehkäisemään ihmiskauppaa ja puuttumaan myös ihmiskauppaa aiheuttavaan kysyntään (art. 18).

Ihmiskaupan vastaisen toiminnan tehostamiseksi ja uhrien aseman ja oikeuksien edistämiseksi kansallinen ihmiskaupparaportoi ja suosittelee, että valtioneuvosto ryhtyisi tarvittaviin toimenpiteisiin:

1. kokonaisvaltaisen ihmiskauppaa ennalta ehkäisevän toimintaohjelman laatimiseksi. Toimintaohjelman tulisi sisältää toimenpiteitä erityisesti työperäisen ihmiskaupan ja Suomen sisäisen ihmiskaupan ehkäisemiseksi sekä ihmiskauppaa aiheuttavan kysynnän, ml. seksinoston, vähentämiseksi. Toimintaohjelmassa tulisi huomioida sekä sukupuoli- että lapsinäkökulma.
2. sen seuraamiseksi, riittävätkö ihmiskaupan uhrien tunnistamista ja auttamista koskevat lainsäädäntömuutosehdotukset vastaamaan siihen ongelmaan, etteivät seksuaalisesti Suomessa hyväksikäytetyt ihmiskaupan uhrin ohjautu ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. Tarvittaessa valtioneuvoston on ryhdyttävä lainsäädännöllisiin ja muihin toimenpiteisiin ongelman ratkaisemiseksi.
3. sen varmistamiseksi, että kaikissa ihmiskaupan uhreja mahdollisesti kohtaavissa viranomaisissa (ml. kuntien sosiaali- ja terveystoimi, lastensuojelu, poliisi, Rajavartiolaitos, työsuojelu) osattaisiin tunnistaa ihmiskaupan uhrin ja ohjata heidät ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. Toimenpiteisiin voisi kuulua mm. suunnitelmallinen ja säännöllinen koulutus sekä kirjallisten toimintaohjeiden antaminen. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää siihen, että voimassa olevat viranomaisohjeet ja -käytännöt mahdollistavat ihmiskaupan uhrien tunnistamisen ja avun piiriin ohjaamisen myös silloin, kun mahdollinen ihmiskaupan uhri oleskelee Suomessa luvatta tai hänen uskotaan myyvän Suomessa seksiä (erit. ns. kolmansien maiden kansalaiset).
4. kunnissa tehtävän ihmiskaupan vastaisen työn (ml. sosiaali- ja terveystoimi sekä lastensuojelu) kehittämiseksi niin, että ihmiskaupan uhrin ja heidän alaikäiset lapsensa (t. heidän mukanaan seuraavat alaikäiset lapset) saivat tarvitsemansa avun ja että avun toteutumista myös aktiivisesti seurattaisiin. Tämä voisi tarkoittaa

taa muun muassa palveluohjausta, yksilöllisten palvelusuunnitelmien laadintaa ja niiden toteutumisen seurantaa. Lisäksi tämä voisi tarkoittaa muun muassa sosiaali- ja terveysministeriön yhteistyössä Kuntaliiton kanssa tekemää suunnitelmaa/ohjetta palvelujen järjestämisestä ihmiskaupan uhreille sekä ihmiskaupan uhreille tarkoitetun turvakodin (turvakotien) perustamista.

5. esitutkintaviranomaisten ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän välisen yhteistyön kehittämiseksi niin, että ihmiskaupan uhrin tulisivat ohjatuiksi avun piiriin heti, kun esitutkintaviranomaisilla olisi (perusteltua) syytä uskoa, että henkilö on ihmiskaupan uhri. Tämän tavoitteen edistämiseksi auttamisjärjestelmän tulisi olla tavoitettavissa 24/7, ja apua, ml. sopivaa majoitusta, tulisi olla saatavissa valtakunnallisesti.
6. ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän edelleen kehittämiseksi niin, että mahdollisimman moni ihmiskaupan uhri ohjautuisi auttamisjärjestelmään ja saisi tarvitsemansa avun, ml. sopivan majoituksen sekä riittävän psyykkisen ja arjen elämän tuen. Auttamisjärjestelmään pääsyn kynnyksellä on pidettävä matalalla ja joissakin tapauksissa edelleen madallettava nykyisestä. Samalla on huolehdittava siitä, ettei ihmiskaupan uhrien auttamista sidota rikosprosessiin tai sen etenemiseen.
7. auttamisjärjestelmän ja kansalaisjärjestöjen välisen yhteistyön parantamiseksi niin, että useimmat kansalaisjärjestöjen tunnistamat ihmiskaupan uhrin ohjautuisivat auttamisjärjestelmään. Tässä yhteistyössä toimijoiden välinen luottamus on tärkeää. Siksi sellaiset keinot, joilla auttamisjärjestelmän toimintaan voitaisiin lisätä suunnitelmallisuutta, järjestelmällisyyttä ja ennakoitavuutta (erotuksena viranomaisten yksittäistapauksittaisesta harkinnasta), olisivat tervetulleita. Tällaisia keinoja voisivat olla mm. yhteisesti sovitut tunnistamisindikaattorit sekä muodollinen yhteistyösopimus, joka samalla antaisi kansalaisjärjestöille oikeuden tarjota joitakin palveluja jo tunnistamisvaiheessa ennen kuin mahdollinen ihmiskaupan uhri on ohjautunut auttamisjärjestelmään.
8. ihmiskauppakoordinaattorin (erityisasiantuntija sisäministeriön poliisiosastolla) toimintaa koskevan lainsäädännön valmistelemiseksi.
9. Suomeen avioliiton kautta maahan muuttavien henkilöiden kotoutumisen parantamiseksi.
10. ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden aseman parantamiseksi niin, että marjanpaiminta tehtäisiin pääsääntöisesti työsuhteessa.
11. työsuojeluviranomaisten nimenomaisten toimivaltuuksien laajentamiseksi ihmiskaupparikoksiin.

12. Rajavartiolaitoksen toimivaltuuksien laajentamiseksi myös sellaisiin ihmiskaupparikoksiin, joihin ei liity laitonta maahantulon järjestämistä.
13. järjestyslain seksin myyjiin kohdistaman kiellon kumoamiseksi sekä sen varmistamiseksi, etteivät mahdolliset ihmiskaupan uhrit joudu maasta poistetuiksi sillä perusteella, että he ovat joutuneet myymään Suomessa seksiä. Yksi keino tämän tavoitteen saavuttamiseksi voisi olla nimenomaisen seksuaalipalvelujen myyntiin liittyvän käännytyssäännöksen kumoaminen ulkomaalaislaista.
14. erikoisosaamista omaavien voimavarojen lisäämiseksi ja turvaamiseksi erityisesti esitutkintaviranomaisissa ja syyttäjälaitoksessa (paritus, ihmiskauppa, työperäinen hyväksikäyttö). Vaativille ihmiskauppajutuille tulisi osoittaa kaksi syyttäjää. Esitutkintaviranomaisten ja syyttäjien tulisi tehdä tiivistä yhteistyötä esitutkinnan alkuvaiheesta alkaen.
15. esitutkintaviranomaisten, syyttäjien, oikeusavustajien ja tuomioistuinten henkilökunnan kouluttamiseksi ja tämän koulutuksen lisäämiseksi ihmiskaupasta. Koulutuksen tulisi sisältää tietoa ihmiskauppasäännöksistä ja niiden suhteesta paritussäännöksiin sekä seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan dynamiikasta. Koulutuksen tulisi sisältää tietoa myös seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan seurauksista uhreille sekä hyväksikäytön ja väkivallan vaikutuksista rikosprosessin etenemiselle.
16. oikeudenkäymiskaaren prosessuaalisen keinovalikoiman laajentamiseksi siten, että asianomistajien esitutkinnassa tallennettuja videoituja kertomuksia voitaisiin käyttää myös seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvien ihmiskauppajuttujen todistelussa oikeudenkäynnissä.
17. järjestelmän luomiseksi ihmiskaupparikoksen asianomistajan psyykkisen tilan arviointia varten.
18. kansalaisjärjestöissä tehtävän ihmiskauppatyön tukemiseksi taloudellisesti niin, että työtä voitaisiin tehdä pitkäjänteisesti ja suunnitelmallisesti.
19. kansallisen ihmiskaupparaportoijan tiedonsaantioikeuden turvaamiseksi siten, että kansallisella ihmiskaupparaportojalla olisi oikeus seurata myös suljettuina olevin käytäviä ihmiskauppoikeudenkäyntejä.
20. kansallisen ihmiskaupparaportoijan henkilöressurssien lisäämiseksi, jotta ihmiskaupan vastaista toimintaa voitaisiin valvoa ja edistää nykyistä tehokkaammin. Tehtävään on nykyisin osoitettu yksi päätoiminen asiantuntija.

Vähemmistövaltuutettu
Kansallinen ihmiskaupparaportoiija

PL 26

00023 VALTIONEUVOSTO

Vaihde: 0295 480 171

www.ofm.fi

ofm@ofm.fi